Lucian Boia, născut în Bucureşti la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti. Opera sa, întinsă şi variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România şi în Franţa, precum şi traduceri în engleză, germană şi în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor şi a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr şi ficţiune*) şi la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât şi prin investigarea consecventă a unei largi game de mitologii (de la viaţa extraterestră şi sfârşitul lumii până la comunism, naţionalism şi democraţie). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului, a Franţei şi a Germaniei. În 1997, lucrarea sa *Istorie şi mit în conştiinţa românească* a stârnit senzaţie şi a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naţionale.

Volume publicate la Humanitas:

Istorie şi mit în conştiinţa românească (1997,2000,2002,2006,2010,2011)

Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr şi ficţiune (1998,2002,2008)

Două secole de mitologie naţională (1999,2005,2011)

Mitologia ştiinţifică a comunismului (1999,2005,2011)

Sfârşitul lumii. O istorie fără sfârşit (1999,2007)

Pentru o istorie a imaginarului (2000,2006)

România, ţară de frontieră a Europei (2002,2005,2007)

Mitul democraţiei (2003)

Între înger şi fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre (2004,2011) *Jules*

Verne. *Paradoxurile unui mit* (2005) *Omul şi clima*. *Teorii, scenarii, psihoze* (2005)

Tinereţe fără bătrâneţe. *Imaginarul longevităţii din Antichitate până astăzi* (2006) *Occidentul*. *O interpretare istorică* (2007) *Napoleon III cel neiubit* (2008)

„Germanofilii". *Elita intelectuală românească în anii Primului Război*

Mondial (2009,2010) *Franţa, hegemonie sau declin*? (2010) *Tragedia Germaniei*: *1914 – 1945* (2010)

Capcanele istoriei. *Elita intelectuală românească între 1930 şi 1950* (2011) *Istoriile mele*. *Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia* (2012) *Explorarea imaginară a spaţiului* (2012) *De ce este România altfel*? (2012)

Eugen Brote (*1850 – 1912*). *Destinul frânt al unui luptător naţional* (2013) *Sfârşitul Occidentului*? *Spre lumea de mâine* (2013)

Lucian Boia
BALCIC
Micul paradis al României Mari
HUMANITAS BUCUREŞTI
Redactor: Cătălin Strat Coperta: Ioana Nedelcu Tehnoredactor: Manuela Măxineanu Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu, Dan Dulgheru
Tipărit la Monitorul Oficial R.A. e HUMANITAS, 2014
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BOIA, LUCIAN
Balcic: micul paradis al României Mari / Lucian Boia.
Bucureşti: Humanitas, 2014

ISBN 978 – 973 – 50 – 4305 – 6
94 (497.2 Balcic)
94 (498)” 19” Maria
EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1,013701 Bucureşti, România tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51 www.humanitas.ro
Comenzi online: www.libhumanitas.ro Comenzi prin e-mail: vânzărilibhumanitas.ro Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Pentru C.F., fără impulsul căreia n-aş fi ajuns niciodată la Balcic, iar această carte ar fi rămas nescrisă

Cuprins

Cuvânt înainte 9
Abrevieri 11
Personaje principale 12
1. Cadrilaterul 13
2. Românii şi marea 20
3. Un oraş presărat cu gropi, câţiva pictori şi o regină… 27
4. Demografie, societate, economie 36
5. Invazia artiştilor 44
6. Tenha Juvah 51
7. Scurtă cronică a „Cuibului liniştit„ 58
8. Efectul Moşescu 79
9. Scriitorii 91
10. O utopie urbană 103
11. Primarul şi regina 111
12. „Mica Gibory„ şi casele ei 121
13. Convertirea lui Tonitza 132
14. Apropierea de mare şi apropierea de vecini 141
15. Balcicul feminin… şi feminist 149
16. Dispariţia reginei 155

17. O lovitură din senin: neaşteptatul sfârşit 159
18. După sfârşit 167
19. Destine 176
20. Reîntoarcerea reginei: gadgeturi şi legende urbane 183
Lista ilustraţiilor 187

Cuvânt înainte

Subiectul acestei cărţi este Balcicul: Balcicul în perioada lui românească, din 1913 până în 1940. Un Balcic real şi imaginar totodată: aşa cum l-au văzut, aşa cum l-au vrut românii: un colţ *altfel* pe harta României, un fel de paradis, un loc, poate, al unor noi începuturi.

După ani de tăcere, după ani de uitare, Balcicul revine în conştiinţa publică românească. Nenumărate pânze în muzee îl arată aşa cum a fost cândva, şi mai ales aşa cum l-au văzut artiştii, iar la faţa locului „Cuibul liniştit" al reginei Mana, vizitat de tot mai mulţi români, stă mărturie, durabilă, a unor vremuri care par de mult apuse, dar care nu sunt chiar atât de îndepărtate.

Evenimentul major al acestei reveniri a fost ampla expoziţie organizată de Muzeul de Artă din Constanţa, în anii '2003 – 2004; catalogul acesteia, publicat de Doina Păuleanu: *Balcicul în pictura românească* (2004; ediţie revăzută, 2007), e, în fond, mai mult decât un simplu catalog de creaţii artistice, adunând, pe baza unei întinse documentări, informaţii de tot felul privitoare la Balcicul interbelic (aceeaşi autoare a publicat şi volumul *Pictori români la Balcic*, 2012, cu conţinut aproape identic).

A doua serie de cercetări, după pictură, s-a concentrat asupra arhitectei Balcicului, Henrieta Delavrancea-Gibory. Şi în acest caz, s-a organizat o

expoziţie, ilustrată la rându-i printr-un volum, apărut în anul 2011: *Henrieta Delavrancea-Gibory, arhitectură 1930 – 1940*, alcătuit de Militza Sion, cu colaborarea lui Emil Retegan, Răzvan Luscov, Emma Pârlac şi Irina Patrulius.

Informaţii inedite şi „directe” se găsesc şi în cartea de amintiri *Balcic* (2001), scrisă de Balcica Măciucă, fiica lui Octavian Moşescu, primar, în două rânduri, al Balcicului şi mare animator al vieţii culturale din localitate.

Cărţile acestea au „desţelenit” subiectul şi mi-au oferit o bază de plecare. În cea mai mare parte, ceea ce urmează e însă rodul investigaţiei proprii, prioritate având fondurile de arhivă puţin sau deloc cercetate până acum. Pentru mine, în acest moment, aventura se încheie. Nu-mi rămâne decât să-l las pe cititor să-şi spună cuvântul.

Abrevieri

A.N.R. — A.N.I.C. — Arhivele Naţionale ale României. Direcţia Arhivele Naţionale Istorice Centrale

A.N.R. — J.I. — Arhivele Naţionale ale României. Direcţia Arhivele Judeţului Ilfov (unde sunt depuse şi arhivele din Cadrilater)

A. C.N.S.A.S. – Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii

B.A.R., mss.

C. Biblioteca Academiei Române, manuscrise

M.A.E. — A.D. – Ministerul Afacerilor Externe, Unitatea Arhive

Diplomatice

Personaje principale

Eliza Brătianu (1870 – 1957), soţia prim-ministrului Ion I.C. (Ionel) Brătianu

Emanoil Bucuţa (1887 – 1946), scriitor Cecilia Cuţescu-Storck (1879 – 1969), pictoriţă Cella Delavrancea (1887 – 1991), pianistă şi scriitoare Henrieta Delavrancea-Gibory (1894 – 1987), arhitectă George Fotino (1896 – 1969), jurist, istoric, om politic, primar al Balcicului

Iosifiser (1881 – 1958), pictor Maria, regina României (1875 – 1938) Octavian Moşescu (1894 – 1982), primar al Balcicului Gheorghe D. Mugur (1878 – 1946), activist cultural Ion Pillat (1891 – 1945), poet

Alexandru Satmary (1871 – 1933), pictor; soţia lui, Ortansa Satmary

(1882 – 1953), militantă feministă Nicolae Tonitza (1886 – 1940), pictor Eugen Zwiedinek (1886 – 1956), general

Cadrilaterul

Nu la Balcic visau românii atunci când s-au înverşunat să anexeze Cadrilaterul. Simţeau doar că trebuie să dobândească ceva. Şi nu o derizorie fâşie de pământ – precum se sugerase iniţial – în jurul Silistrei, pomană nedemnă despre care Petre P. Carp, cu ironia-i muşcătoare, declarase că e mai mică decât moşia lui de la Ţibăneşti. Pe tema Cadrilaterului, puterea (guvernul prezidat de Titu Maiorescu), opoziţia (liberalii lui Ionel Brătianu, dar şi gruparea conservatoare P.P. Carp-N. Filipescu) şi opinia publică (atât cât exista) se aţâţau reciproc. În condiţiile în care micile state balcanice erau pe punctul de a-şi extinde considerabil teritoriul, românii aspirau şi ei la o extindere şi, neavând deocamdată acces la teritoriile predominant româneşti (Transilvania aparţinând Ungariei, Bucovina, Austriei şi Basarabia, Rusiei), se orientau spre ceea ce părea posibil de anexat. Marşul lui Şt. O. Iosif, „La arme!”, publicat cu puţin timp

înainte[1], avusese un succes fulgerător. Exprima o stare de „nerăbdare”:

„La arme, cei de-un sânge şi de-o lege, La arme, pentru neam şi pentru Rege!

Macedoniei) şi, la acest capitol, aveau într-adevăr ceva de spus. Popoarele balcanice urmăreau, aşadar, dublul obiectiv al alungării turcilor din întreaga peninsulă şi (chestiune încă mai delicată) al împărţirii teritoriului astfel degajat. Grecia Mare, Serbia Mare şi Bulgaria Mare, extinse toate până la ultima limită justificabilă din punct de vedere etnic, istoric sau strategic, nu prea aveau cum să-şi găsească locul împreună între marginile aceleiaşi regiuni.

Fapt este că, în urma primului război balcanic

1V eniţi din toate colţurile zării

Să cucerim ce-avem de cucerit!"

Proiectul românesc, ca şi cel al popoarelor balcanice, nu era imperial, ci naţional. Criza prelungită a Imperiului Otoman lăsa să se întrevadă împărţirea Peninsulei Balcanice în state naţionale; ar fi fost un semnal şi pentru restructurarea sau dezmembrarea monarhiei austro-un- gare. Tentaţia imperialistă, în spiritul epocii, nu era însă complet absentă. Hotare „naţionale", fireşte, dar împinse cât mai departe, pe seama celorlalţi, amestecul de populaţie, atât de caracteristic Europei Sud-Estice şi Centrale, oferind mai peste tot un argument şi unora, şi altora. „Dreptul istoric", cu multiplele-i secvenţe care se bat cap în cap, încurca şi mai tare lucrurile. Bulgarii, apelând la istorie, considerau Dobrogea întreagă vechi pământ bulgăresc, deşi erau net minoritari în Dobrogea românească. Românii, dimpotrivă, atrăgeau atenţia că elementul romanic („românesc", cum s-ar zice) era, în Balcani, cu mult anterior slavilor şi bulgarilor, şi anexau istoriei lor „imperiul româno-bulgar" fondat la sfârşitul secolului al Xll-lea (numit de bulgari „al doilea ţarat bulgar"); se adăuga şi problema aromânilor, risipiţi prin ţările balcanice şi luaţi sub protecţie de statul român, preţioşi îndeosebi ca eventuală „monedă de schimb". Drepturi istorice, fireşte, invocau şi grecii (mai ales în problema

G.A. Dabija, Cadrilaterul bulgar, ediţia a Il-a, Bucureşti, 1913, pp. 51 şi 197-198.

(1912), au reuşit să smulgă Imperiului Otoman aproape întreaga peninsulă. A urmat, cum era de aşteptat, cearta pentru împărţirea câştigului, consecinţa fiind al doilea război balcanic. Toţi s-au năpustit asupra Bulgariei, care îşi extinsese cel mai mult frontierele (îndeosebi în Macedonia). Intrând în război, tot împotriva Bulgariei, România i-a dat acesteia lovitura decisivă. Pacea, încheiată la Bucureşti, în august 1913, a aşezat statul român în postura de arbitru al Balcanilor.

Justificarea declarată a acţiunii româneşti a fost menţinerea echilibrului balcanic. Niciun stat din Balcani nu trebuia să se întărească peste măsură în detrimentul celorlalte. Exceptând, se înţelege, România, ţară aflată – în termeni strict geografici – în afara ansamblului balcanic, totuşi, oarecum balcanică, în termeni geopolitici mai largi, şi înţelegând să-şi păstreze un ascendent în regiune. Or, tocmai această poziţie eminentă părea primejduită prin reuşita eventuală a proiectului unei Bulgarii mari. O Bulgarie extinsă până la limitele visate de naţionaliştii bulgari risca să capete proporţii egale cu ale României, dacă nu cumva şi mai mari. S-ar fi reactivat atunci şi problema Dobrogei româneşti, teritoriul care revenise României după războiul ruso-româno-turc din 1877 – 1878, considerat însă de bulgari ca parte a Bulgariei istorice. Şi atunci, dacă Bulgaria îşi dorea Dobrogea, de ce nu şi-ar fi dorit şi România Cadrilaterul? Argumentul avansat a fost acela al unei consolidări strategice a frontierei dobrogene. Era şi o compensaţie în raport cu anexiunile făcute de ceilalţi pe seama Imperiului Otoman, România neluând parte la împărţire, odată ce nu mai avea frontieră comună cu acesta. O compensaţie şi pentru românii balcanici (aromâni sau macedo-români în cea mai mare parte),

pe care România n-avea cum să-i încorporeze. Şi din acest punct de vedere, Cadrilaterul era susceptibil să ofere o soluţie, ca regiune destinată colonizării cu români macedoneni.

Românii îşi aminteau şi de faptul că în 1878 ar fi putut dobândi nu doar actuala Dobroge românească, ci şi Cadrilaterul, dacă ar fi acceptat târgul propus de ruşi, care au reanexat atunci sudul Basarabiei (redat Moldovei în 1856, în urma Războiului Crimeii); ajungea să agreeze schimbul de teritorii, pe care n-au vrut însă să-l recunoască. (De fapt, dacă luăm în seamă structura etnică şi religioasă a Dobrogei, inclusiv Cadrilaterul, din 1878 – cu o relativă majoritate musulmană –, concluzia onestă este că ar fi putut foarte bine să rămână în cadrul Imperiului Otoman sau să formeze un stat musulman autonom.)

Argumente de tot felul, însă, evident, niciun argument etnic în favoarea românilor, în ceea ce priveşte Cadrilaterul. De jur-împrejurul României se aflau aproape peste tot ţinuturi locuite de români. Mai puţin în Cadrilater! Era cel mai puţin românesc dintre teritoriile limitrofe României. În preajma războaielor balcanice, fuseseră recenzaţi în Bulgaria 93.783 de români; doar 10.286 dintre ei trăiau în Cadrilater. România, până la urmă, n-a primit întreaga regiune convenţional denumită astfel, cu o suprafaţă totală de 22.621 kmp, ci ceea ce s-ar putea numi Micul Cadrilater, întins pe 7.700 kmp, cu o populaţie de 259.957 de locuitori, dintre care 116.324 de bulgari, 105.765 de turci şi 11.734 de tătari (elementul bulgăresc sporise după 1878 prin colonizare, fără a atinge însă majoritatea). Potrivit aceluiaşi recensământ, românii erau în număr de 6.259, reprezentând 2,4 % din populaţie (cei mai mulţi – vreo 5.000 – concentraţi la Turtucaia, oraş „lipit” de

România, pe malul drept al Dunării, faţă în faţă cu Olteniţa).2

Cadrilaterul n-a fost pentru români o experienţă prea fericită. Cert este că a întreţinut o tensiune permanentă între România şi Bulgaria. Ostilitatea dintre cele două ţări s-a manifestat din plin în Primul Război Mondial, când s-au aflat în tabere opuse. În urma înfrângerilor româneşti din toamna anului 1916, bulgarii s-au reinstalat în Cadrilater (manifestându-şi intenţia de a anexa întreaga Dobroge); odată cu victoria Antantei, administraţia românească revine spre sfârşitul anului 1918. Avea însă să dureze doar până în 1940, când, sub presiunea Germaniei şi a Italiei, România cedează definitiv Bulgariei teritoriul disputat (tratatul de la Craiova, 7 septembrie 1940).

Se desfăşurase între timp o acţiune de colonizare, vizând românizarea celei mai puţin româneşti dintre regiunile României. Coloniştii veniseră atât din Regat, cât şi – macedo-românii – din Peninsula Balcanică. Spre sfârşitul perioadei, numărul românilor crescuse la circa 110.000, în timp ce bulgarii erau vreo 150.000, iar musulmanii (turci şi tătari), cândva cei mai numeroşi, scăzuseră sub 100.000, în urma emigrării unei părţi dintre ei în Turcia (în 1938, potrivit unei estimări, bulgarii reprezentau 40,52 % din totalul populaţiei, românii 29,14 %, iar musulmanii 26,04 %)[2]. Pentru români, plecarea turcilor era regretabilă: însemnau un element de echilibru, spre deosebire de bulgari, mai mult sau mai puţin refractari faţă de statul român; în plus, cum românii, în ciuda sporirii ponderii lor, rămâneau tot minoritari, diminuarea populaţiei musulmane oferea bulgarilor majoritatea relativă pe

2 C. Brătescu, „Populaţia Cadrilaterului între anii 1878 şi 1938", în Analele Dobrogei, voi. II, 1938, p. 199.

care o avuseseră mai înainte musulmanii.

În perioada sa românească, Cadrilaterul cunoscuse cam tot timpul o stare de nelinişte. Îşi făceau simţită prezenţa organizaţiile iredentiste bulgăreşti, ca şi comuniştii, bulgari şi ei în cea mai mare parte şi ostili statului român; mai grav însă, bandele aşa-zişilor *comitagii* treceau frontiera din Bulgaria, ucideau şi prădau, ţinta lor predilectă fiind coloniştii macedo-români. Nici aceştia din urmă nu erau prea mulţumiţi, date fiind condiţiile defectuoase în care se realizase împroprietărirea şi măsurile contradictorii în materie de colonizare; legionarii au găsit printre ei un bun teren de recrutare.[3]

Una peste alta, Cadrilaterul a adus românilor mai multe griji decât motive de satisfacţie. Cu o excepţie: o unică şi splendidă excepţie. Un dar neaşteptat: Balcicul.

În preajma anexării Cadrilaterului, Balcicul număra 6.641 de locuitori, dintre care vreo 3.000 de bulgari şi puţin peste 2000 de turci. În număr mai mic, trăiau aici tătari, greci, evrei, armeni şi ţigani. Nu lipseau nici românii: 17 în total! Un oraş comercial, port la Marea Neagră, al treilea port al Bulgariei, în ce priveşte exportul, după Varna şi Burgas. Prelucra şi exporta grâne. „Are o fabrică foarte mare de făină, fidea, griş şi macaroane. Este centrul unei plăşi foarte fertile, cu agricultura cea mai modernă din Bulgaria.”[4]

Lipseşte ceva din această descriere? Frumuseţea

---

3 Despre perioada românească a Cadrilaterului, vezi în principal: Constantin Tudor, Administraţia românească în Cadrilater (1913-1940), Editura Agora, Călăraşi, 2005; Cătălin Negoiţă, Ţara uitată. Cadrilaterul in timpul administraţiei româneşti, 1913-1940, Editura Fundaţiei „Scrisul Românesc", Craiova, 2008; şi între stânga şi dreapta. Comunism, iredentism şi legionarism in Cadrilater, 1913-1940, Craiova, 2009.

4 G.A. Dabija, op. cit., pp. 32 şi 188.

locului, să zicem. Vor fi remarcat-o şi bulgarii, dar cum era propriul lor ţărm de mare, n-au avut motive să se lase prea tare seduşi. Românii însă au căzut instantaneu sub farmecul lui. Şi astfel a început legenda Balcicului: legenda românească a unui oraş turco-bulgăresc.

Românii şi marea

Românii nu s-au lăsat uşor ademeniţi de mare. Popor de deal, de munte, de câmpie, în tot cazul, popor „continental", deloc maritim: marea n-a făcut parte din sinteza românească de civilizaţie. Primirea Dobrogei în 1878 n-a fost întâmpinată cu bucurie; mai mare era deziluzia provocată de pierderea judeţelor din sudul Basarabiei. Potenţialul maritim al Dobrogei a devenit evident abia cu timpul.

Cum ne vom referi frecvent la pictori, să începem cu ei. Marea, în secolul al XIX-lea, e un subiect cu totul secundar în arta românească. Nicolae Grigorescu, unanim recunoscut drept cel mai de seamă pictor al ţării, pictorul „naţional" prin excelenţă, este creatorul peisajului „standard" românesc: câmpuri, păduri, luminişuri, ţărăncuţe şi ciobani, care cu boi… Ţară prin excelenţă rurală, România devenea încă şi mai rurală, şi mai ţărănească, în simbolistica pictorilor, care făceau abstracţie de alte aspecte, totuşi prezente şi ele. La fel ca marea, mediul citadin este şi el ignorat şi îşi câştigă cu adevărat un loc în pictură abia după 1900. Grigorescu întreprinde totuşi, în 1881, o călătorie spre litoralul dobrogean, recent devenit românesc. Pictează, s-ar zice, marea la Constanţa. În realitate, ca să-l citǎm pe un cunoscut istoric de artă, „atunci, însoţit de o prietenă, el era mai preocupat de aceea

ieşind goală din spuma mării decât de peisaj”[5]. Pentru a fi drepţi cu Grigorescu, să spunem că o pictează pe respectiva doamnă şi îmbrăcată. De fiecare dată însă, marea e doar un fundal, putea să şi lipsească. Câteva marine are totuşi Grigorescu, dar este coasta stâncoasă a Bretaniei, nu litoralul românesc. E amuzant cum Alexandru Vlahuţă, în *România pitorească* (1901), carte faimoasă cândva, astăzi complet uitată, pe care şi-a ilustrat-o cu reproduceri din Grigorescu, şi numai din Grigorescu, include şi o „marină” a acestuia în cele nu prea multe pagini privitoare la Marea Neagră: doar că peisajul e franţuzesc, şi nu românesc!

Ion Andreescu, al doilea mare nume de referinţă, pictează altfel decât Grigorescu… însă acelaşi gen de subiecte. La el, marea lipseşte cu desăvârşire. Ştefan Luchian lucrează totuşi pe litoralul românesc, mai întâi prin 1898 – 1899, de când datează un tablou intitulat *Bărci de pescari*, apoi, în 1904, *Marea Neagră la Tuzla*, singura păstrată din câteva pânze cu subiect marin.[6] în rest, şi fără a-i anula originalitatea, nici Luchian nu se dezbară de tiranica moştenire Grigoresciană: lunci, margini de pădure, ciobani, pluguri la arat, care cu boi… galeria e completă, acoperind o bună parte din creaţia sa.

Românii au totuşi, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, şi un artist specializat – aş zice, prea specializat – în marine. Şi el, de mult uitat: Eugen Voinescu, căruia din păcate îi lipseşte integrarea românească a subiectului, deşi, printre lucrările sale, figurează şi o importantă panoramă a portului Constanţa, executată

5 George Opresc u, Nicolae Grigorescu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1963, p. 62.

6 Ştefan Luchian. Pictură, pastel, acuarelă, desen, catalog critic de Theodor Enescu, Institutul Cultural Român, Bucureşti, 2007.

pentru Banca Naţională a României. Cea mai mare parte însă sunt clişee ale genului: furtuni pe mare, naufragii... cam prea asemănătoare cu operele marelui maestru în materie, rusul (de origine armeană) Ivan Aivazovski.

Treptat însă, Dobrogea se integrează, şi nu doar politic şi economic, şi în cultura şi imaginarul românesc. Ceea ce însemna două aspecte: valorizarea mării, desigur, precum am spus, dar şi a pitorescului uman al ţinutului, de care pictorii amintiţi fuseseră cu totul străini. Privind insistent spre ţăranul român şi nu mai puţin insistent spre lumea occidentală, ignoraseră uluitoarea varietate umană, culturală, etnografică a pământului dintre Dunăre şi mare. La 1900, *Enciclopedia română* ţinea să pună în evidenţă caracteristicile cu totul speciale ale regiunii: „Din punct de vedere etnografic şi etnologic, Dobrogea prezintă un interes deosebit; sub acest raport, ea se distinge de toate celelalte părţi ale Europei, având, pe un teritoriu relativ mic, un număr destul de mare de străini, peste 20 de naţionalităţi, şi anume: români 101.226, turci şi tătari 38.623, bulgari 37.008, ruşi 13.721, lipoveni 12.970, greci 9.020, germani 7.830, evrei 4.063, găgăuţi 2.968, armeni 1.930, italieni 1.175, ţigani 1.159" (se înşirau apoi, în număr mai mic, încă zece etnii).[7] Partea cea mai originală o dădea, prin turci şi tătari, nota orientală; când vor deveni, în sfârşit, mai sensibili la chemarea Orientului, românii nu vor trebui neapărat să călătorească prea departe: îl aveau şi la ei acasă.

În 1895 se inaugurează podul peste Dunăre de la Cernavodă; Dobrogea era acum legată mai strâns de restul ţării. Primele lucrări la portul Constanţa sunt

7 „Dobrogea", în Enciclopedia română, publicată de C. Diaco- novici, voi. II, Sibiu, 1900, p. 188.

iniţiate în 1881; însă abia în 1896 încep lucrări de anvergură, care aveau să facă din Constanţa, în câţiva ani, un port cu adevărat însemnat. Tht în 1896 este creat şi Serviciul Maritim Român. Dispunea iniţial de şapte vapoare (construite între 1896 şi 1898) şi asigura două linii de transporturi maritime: linia orientală Constanţa-Constantinopol, şi linia occidentală, de la Brăila, Galaţi, Sulina sau Constanţa la Rotterdam. În paralel, se înfiripează şi o – încă modestă – marină militară; în primii ani după 1900, „divizia de mare" dispunea de opt bastimente.[8]

În 1899, într-o conferinţă ţinută la Societatea Geografică din România privitoare la călătoria pe care tocmai o efectuase în jurul Globului (prima de acest fel întreprinsă de un român), inginerul Bazil G. Assan atrăgea atenţia asupra interesului României de a pătrunde cu mărfurile ei pe pieţele orientale. Şi lansa îndemnul: „Trebuie să ne formăm o flotă comercială puternică, susţinută de o flotă de război, căci numai astfel vom putea ajunge la prosperitatea ţării noastre."[9]

Anul 1901: marea intră în literatură. Tânărul ofiţer de marină Eugeniu P. Botez (născut în 1874), împrumutându-şi numele literar Jean Bart de la un vestit marinar francez din secolul al XVII-lea, publică acum, sub titlul *Jurnal de bord*, însemnările unei călătorii, cu bricul „Mircea", spre Asia Mică. Mijloacele de scriitor ale lui Jean Bart sunt destul de modeste; cu toate acestea, a devenit o celebritate literară, aproape o legendă, pentru simplul motiv că a

8 „România", în Enciclopedia română, op. cit., voi. III, 1904, pp. 819-820 şi 837; M.D. Ionescu, Dobrogea în pragul veacului al XX-lea, Bucureşti, 1904, p. 898.

9 B.G. Assan, Călătorie împrejurul Pământului, Bucureşti, 1899 (extras din Buletinul Societăţii Geografice, trimestrele II şi III, 1899), p. 51.

inaugurat un gen – într-o vreme când românii, puţini dintre ei, abia se apropiau, timid, de malul mării –, gen pe care va continua să-l ilustreze, aproape fără concurenţă, încă mai bine de trei decenii.

Să ne reîntoarcem la pictori. Cei mai reprezentativi dintre ei sunt grupaţi la început de secol în asociaţia Tinerimea Artistică. Expoziţiile organizate sub egida acesteia ne dau posibilitatea unui clasament al temelor şi orientărilor. În 1910, marea e reprezentată, încă modest, prin Arthur Verona – *La Constanţa*, şi Ştefan Popescu – *La mare* (tablouri care, spre deosebire de altele, nu sunt reproduse în catalog). „Orientul" dobrogean lipseşte complet din expoziţie. În 1911, Nicolae Vermont este prezent cu *Portul Constanţa* şi, de asemenea – mică premieră orientală –, cu *Pescar turc la Constanţa*. În 1912.

Alexandru Satmary expune un peisaj dobrogean, iar Jean Al. Steriadi, un *Sălaş de ţigani*, tot din Dobrogea. În 1913, Kimon Loghi (pictor pe atunci în vogă, depreciat între timp) apare cu mai multe peisaje marine, iar Steriadi cu *Geamia din Cernavodă* (lucrare care este şi reprodusă în catalog).[10] Sunt mult mai numeroase în continuare peisajele „româneşti", de tip tradiţional, pe linia inaugurată de Grigorescu. Tendinţa e încă modestă, dar ea se afirmă, de la an la an: spre mare, spre peisajul oriental…

Şi nu numai în artă, ci şi în unele consideraţii de ordin geopolitic. În 1912, în contextul conflictului balcanic, B.G. Assan revine, într-o pledoarie intitulată *Quadrilaterul dobrogean*, asupra necesităţii consolidării faţadei maritime a ţării: „Dobrogea este plămânul României, căci fără Dobrogea România n-ar mai respira, comerţul ei ar fi nimicit. Numai având

10 Tinerimea Artistică, cataloagele expoziţiilor, 1910-1913.

ieşire la mare, comerţul poate prospera. Iar iarna, prin îngheţul Dunării exportul nostru ar fi complet anihilat a treia parte din timpul anului. În acel timp noi am privi cum portul Varna, Burgas şi viitoarele porturi bulgare din Marea Egee lucrează iarna, pe când grânele noastre sau petroleul ar trebui să treacă prin vămile bulgare…”[11]

Şi geologul George Murgoci ţine să sublinieze, în 1913, „tendinţa românilor spre mare”[12], în care vede o „necesitate de viaţă politică şi economică”; „un popor, pentru ca să se dezvolte şi să puie în valoare bogăţiile sale… trebuie să iasă la mare”.[13]

Iată, aşadar, curentul de opinie, nu încă foarte puternic, dar sesizabil şi pe cale să se accentueze. De la interesul economic la pitorescul locurilor, toate ingredientele sunt întrunite. Românii erau mai pregătiţi acum să anexeze Cadrilaterul decât fuseseră în 1878 să primească Dobrogea. Cadrilaterul a prelungit şi a amplificat un imaginar dobrogean deja conturat. Prin ponderea mai mare a populaţiei musulmane, era încă mai exotic, încă mai oriental decât Dobrogea românească. Iar peisajul maritim se înfăţişa incomparabil mai spectaculos: un ţărm stâncos lovit de valuri, de aspect mediteraneean, atât de diferit de netedul litoral românesc. „Coasta de Argint”, i-a spus Gheorghe Murgoci, chiar atunci, în 1913, impresionat de strălucirea stâncilor calcaroase şi lansând implicit o sfidare la adresa faimoasei Coaste de Azur. Tot el a publicat, când încă anul nu se încheiase, o primă monografie asupra regiunii, ca pentru a confirma, şi printr-un verdict savant, luarea

11 B.G. Assan, Quadrilaterul dobrogean, Bucureşti, 1912, p. 7.

12 G. Murgoci, Ţara Nouă. Dobrogea sudică şi Deliormanul, Bucureşti, 1913, pp. 7-8.

13 Ibidem.

ei în posesie. În această „ţară nouă”, toate drumurile păreau să conducă spre Balcic, oraşul înconjurat de stânci albicioase, dar şi de creste împădurite, brăzdate de văi adânci, coborând vertiginos spre albastrul mării.

Un oraş presărat cu gropi, câţiva pictori şi o regină

Balcicul prinde repede o pojghiţă de viaţă românească. Iată câteva adrese utile, la care întâlnim, pe lângă localnici, şi români nou-veniţi. Le descoperim în paginile de reclame ale ziarului local *Ecoul*, care apare din 2 august 1914 (la Bazargic, capitala judeţului). Ioan Penacof, avocat. F. Filipescu, avocat. A. Damadian, operaţiuni de cereale. Doctor Papadopol, medic specialist cu practică îndelungată. Doctor A. Botez. Farmacia A. Vasilief. Banca românească, sucursala Balcic. Banca comercială română, sucursala Balcic. Hagi Hristof Hagi Dencoff, casă de bancă, operaţiuni de cereale. Balcicul, societate de comerţ şi comision. Depozit de ciment. Var hidraulic. Depozit de vinuri *en gros*. Saci. Sfoară de Manila. Uleiuri. Coasociat şi director Gheorghe Mihail. Silvian şi Zareto, agentură şi comision. S. Steref, casă de bancă. Comision şi cereale. I. Ghecegief şi Gatarof, casă de comision expediţie. Fabrică de cărămidă. Ţigle şi produse ceramice. Cleante Frangopulo, vânzare de coloniale *en gros*. Petre L. Romanof, frizerie modernă, serviciul conştiincios. Restaurant modern „împăratul Traian”, mâncări şi băuturi delicioase, V. Petraşencu şi B. Cocea. Restaurant Modern, în faţa mării, Petre D. Economu, proprietar. Hotel şi restaurant Carol I. Camere confortabile. Mâncări şi băuturi de tot felul. Berăria Grădinii publice. Local distractiv familiar. Orchestră în fiecare seară…

Nimic esenţial nu lipseşte. Sunt şi informaţii de viaţă culturală. Aflăm că la 23 martie 1915 corpul didactic al şcolii bulgăreşti particulare a dat un spectacol cu piesa *Unchiul Vania* a lui Cehov.[14] De altfel, ziarul menţionat se vrea a fi o punte de legătură, publicând şi articole în bulgară.

Începând cu 10 august 1914, curse regulate de vapoare asigură, de trei ori pe săptămână, legătura dintre Constanţa şi Balcic.[15]

Până aici, toate bune… Se semnalează, totuşi, şi lucruri mai puţin îmbucurătoare. Străzile şi pieţele simt pline de gropi. Iluminatul, cu lămpi de petrol, dă o lumină cam chioară. Noaptea, „cu oareşicare greutate îşi găseşte omul casă, din cauza întunericului”. Câteva luni mai târziu se ia act de faptul că primăria a instalat şi felinare cu gaz. Din păcate, insuficiente. „Oraşul e lipsit cu totul de lumină… la fiecare pas oamenii se împiedică de bolovani şi gropi”. În lipsa luminii, măcar de s-ar pava străzile![16]

Mai grav e faptul că oraşul „decade încetul cu încetul”. Lipseşte un chei modern pentru încărcarea navelor. Iar construirea căii ferate Bazargic-Mircea Vodă face ca mărfurile, exportate mai înainte prin Balcic, să se scurgă acum spre Constanţa, Galaţi şi Brăila. „Târgul de cereale din Balcic aproape nu mai contează ca operaţii, iar portul e pustiu de tot.”[17]

Şi lucrurile se deteriorează văzând cu ochii. În 1914, oraşul a fost animat: numeroşi vizitatori din

---

14 Ecoul, 6 aprilie 1915.

15 Ecoul, 22 august 1914.

16 N.P.S., „Administraţia oraşului Balcic. Nevoile lui", în Ecoul, 11 octombrie 1914; „Doleanţele oraşului Balcic", în Ecoul, 10 ianuarie 1915.

17 N.P.S., „Decăderea Balticului", în Ecoul, 5 martie 1915.

ţară, congresişti… Era, firește, efectul „noutăţii”. Un an mai târziu, în 1915, vizitele se răriseră…

„Nu se face nimic pentru Balcic”, exclama N. Pantely Stanciu, directorul-proprietar al ziarului *Ecoul*. Păcat, oraşul ar putea deveni o importantă staţiune climaterică şi balneară.[18] O „Nissă a României” (iarăşi, Coasta de Argint *versus* Coasta de Azur). Iată o idee: reinventarea oraşului, transformarea lui din port de grâne în staţiune turistică. Ideea cădea deocamdată în gol, dar, cine ştie, poate avea să încolţească într-o zi.

Pictorii, din fericire, nu se lăsau intimidaţi de gropi. Prea erau îmbătaţi de culorile şi exotismul locului. Ei sunt, de fapt, cei care au creat sau au recreat Balcicul, l-au transfigurat în asemenea măsură încât ne e greu să mai distingem între realitate şi imaginar; oare privim Balcicul cu ochii noştri sau îl vedem cu ochii lor?

Cel mai prompt s-a dovedit Iosif Iser. Nu era un începător (avea 32 de ani). Se remarcase îndeosebi ca grafician şi caricaturist (la revista umoristică *Furnica*, sau, la *Flacăra*, cu ciclul său de „Figuri contemporane”), cu un stil expresiv, adesea sarcastic. Războiul balcanic îi marchează decisiv destinul artistic. Mobilizat la 23 iunie 1913, ca simplu soldat, şi – conflictul terminându-se repede – demobilizat la 13 august 1913[19], în intervalul acestor două luni descoperă Dobrogea şi Cadrilaterul. Captivat, cucerit definitiv, revine în Cadrilater îndată după încheierea păcii. Două decenii mai târziu, artistul mărturisea într-un interviu: „În sfârşit, anul 1913. Mobilizat în Dobrogea, trec acolo doctoratul meu în pictură.

18 N.P.S., „Pledoarii pentru Balcic", 7 iulie 1915.

19 Muzeul Naţional de Artă al României, Arhiva Iosif Iser (livretul militar al pictorului).

Dobrogea m-a format, ea mi-a dat şlefuirea… Peisajul şi omul acestui ţinut mă pătrund carnal, visceral.”[20] Balcicul, desigur, dar nu doar Balcicul, şi nu Balcicul, cu pitorescul coastei sale maritime, în primul rând. Iser nu se arată fascinat de mare şi nici foarte interesat de spectacolul singur al naturii. Îl preocupă oamenii în peisaj, sau oamenii pur şi simplu, cu deosebire tipologia unei umanităţi orientale atât de diferite: familii de turci şi de tătari, în veşmintele lor specifice, şi, mai târziu, şirul nesfârşit de „odalisce”… Expoziţia Iser se deschide la Bucureşti, pe 1 decembrie 1913 (în casele Creţeanu, vizavi de Palatul Regal). O expoziţie mare, însumând 216 piese. Printre ele, la loc de cinste, proaspetele imagini din Cadrilater: o acuarelă reprezentând moscheea din Dobrici (Bazargic), dar mai ales personaje: bătrânul tătar, Ismail-cafegiul din Cocargea, turcoaică din Cocargea, cadâne din Cadrilater.[21] Subiecte noi, dar nu mai puţin un stil foarte personal. Iser e aspru, colţuros, nu ţine deloc să picteze „frumos”, pe placul privitorilor. „Iser – scria Arghezi – manipulează materialul obişnuit al profesiunii cu furie şi impertinenţă. Linii injurioase încrucişează în desenul lui liniile consacrate. Hârtia sub creionul lui se face aspră ca tencuiala întinsă cu o mistrie de lemn, şi creionul lui loveşte ca un cui sau zgârie ca pintenul”.[22] „Un revoluţionar”, conchide o altă cronică. Aşa a debutat Cadrilaterul – deloc banal – în arta

---

20 M. Grindea, „Iser vorbeşte", în Cuvântul liber, 8 decembrie 1934.

21 Informaţii şi comentarii privitoare la expoziţie, precum şi reproduceri, în Flacăra, 23 noiembrie, 30 noiembrie, 7 decembrie, 14 decembrie, 28 decembrie 1913.

22 T.A. (Tudor Arghezi), „Expoziţia Iser", în Seara, 14 decembrie 1913; reprodus în Tudor Arghezi, Opere, voi. III, Publicistică (1896-1913), Editura Academiei Române şi Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2003, pp. 1346-1350.

românească.

Gloria „primului descoperitor” e totuşi contestată (ca în atâtea cazuri similare). Unii i-o atribuie, fără să şovăie, lui Alexandru Satmary. Soluţia de compromis ar fi să-i acordăm lui, într-adevăr, Balcicul, lăsându-i Cadrilaterul, cu sau fără Balcic, lui Iser (de altfel, în expoziţia menţionată nici nu e semnalat în vreun fel Balcicul). Satmary a mers direct la ţintă, spun unele surse, pe bicicletă. N-ar fi fost singura ispravă ieşită din comun din viaţa lui. Avea o fire de aventurier. Ca şi tatăl său, Carol Pop de Szathmâry, un ungur poate cu mai vechi rădăcini româneşti, care a decis să devină sau să redevină român, stabilindu-se la Bucureşti în 1843. Pictor „documentarist”, a fost şi primul fotograf profesionist din România. L-a avut spre bătrâneţe pe Alexandru, cu a patra lui soţie, originară din Dresda. Cu un tată mai mult sau mai puţin maghiar şi cu mamă nemţoaică, Alexandru se naşte, în fond, român. Ca pictor, valoarea lui e mijlocie. Dar omul se arată a fi foarte interesant. Neconvenţional şi plin de idei, tablourile şi le expunea rar; curiozităţi avea însă multiple. Înota, se duela, trăgea la ţintă. Pe Coasta de Argint, explora peşterile marine şi observa focile la capul Caliacra. Iar în Bucureşti, pe strada Enei, în casa părintească, întreţinea o mică crescătorie de şerpi, cu un exemplar de boa constrictor, la care se adăugau un pui de ghepard, o maimuţă, o vulpe, veveriţe, arici, broaşte ţestoase, iepuri, bufniţe, pisici şi un câine (sper, din înşiruire, să nu-mi fi scăpat vreo vieţuitoare. Chiar aşa să fie? Sau poate mai pune şi de la el poetul Adrian Maniu, prieten al pictorului şi autor al unei evocări de unde împrumutăm aceste informaţii[23]). Dacă Iser a descoperit Cadrilaterul

23 Adrian Maniu, Pictorul Alexandru Satmary. 1871-1933, Bucureşti, 1935.

pentru sine, Satmary, dimpotrivă, a descoperit Balcicul pentru toată lumea; n-a încetat să-i facă reclamă şi să-i îndemne pe toţi cunoscuţii să vină cât mai repede aici.

Printre cei care ajung în primele luni la Balcic, se află şi Gheorghe Petraşcu, pe cale de-a se impune ca unul dintre pictorii cei mai de seamă ai generaţiei sale. De asemenea, Ion Theodorescu-sion, alt nume de referinţă. Şi, poate puţin mai târziu, aproape uitatul astăzi (dar apreciat în epocă) Ipolit Strâmbu (care-şi spunea şi Strâmbulescu).

Tinerimea Artistică îşi deschide expoziţia anuală la 30 martie 1914.[24] Petraşcu expune *Portul Balcic* şi *Geamie la Balcic*. Theodorescu-sion prezintă vreo zece marine, dintre care patru sunt explicit localizate la Balcic: *Cerdac la mare*, *Pescari la Balcic*, *Dimineaţa la Balcic*, *Privire spre mare*, li se adaugă *Stânci pe Coasta de Argint*, Cavarna, golful Varnei… Expunea şi obscurul Marin H. Georgescu: *Din Balcic*, *în port*. Satmary e şi el prezent, dar cu nimic din Balcic (mult prea discret, descoperitorul)! Alţii, chiar dacă n-au ajuns la Balcic, se simt atraşi de mare. Cecilia Cuţescu-storck pictează *Marea la Constanţa*, iar Ary Murnu *Din portul Constanţa*. Expoziţia următoare, din martie 1915, consolidează tendinţa: marea şi „orientul” românesc.[25]

Constantin Artachino vine cu o întreagă serie Turtucaia (inclusiv, fireşte, imaginea unei moschei). Tot acolo pictase şi Petraşcu: *Târg în Turtucaia*, *Geamie în Turtucaia*. Ipolit Strâmbu îşi prezintă şi el recolta: mai bine de o duzină de pânze cu acelaşi subiect: Balcicul (printre reproducerile din catalog,

---

24 Tinerimea Artistică, 1914, Catalog, Bucureşti, 30 martie 1914; „Expoziţia Tinerimii Artistice", în Flacăra, 26 aprilie 1914.

25 Tinerimea Artistică, 1915, Catalog, Bucureşti, 29 martie

figurează şi *Vederea oraşului Balcic*). Marius Bunescu se limitează deocamdată la Constanţa. În sfârşit, martie 1916, ultima expoziţie înaintea intrării României în război.[26] Artachino a făcut saltul de la Turtucaia la Balcic, şi vine cu mai multe peisaje de acolo. Bunescu persevereză: tot Constanţa! Satmary… încă nu. Petraşcu: subiecte variate din Cadrilater: Turtucaia, *Moară la Balcic*, marea, plaja… Theodorescu-sion: din nou Balcic, Coasta de Argint… Un desen oriental (cu geamie) expune şi Cecilia Cuţescu-storck.

Ceea ce se întâmplă este frapant. Absente atâta vreme în arta autohtonă, manifestate apoi încă timid în preajma războaielor balcanice, temele acestea „maritim-orientale" cunosc, începând din 1913 – 1914, o amplificare extraordinară. Devin, brusc, teme privilegiate, imprimându-şi puternic marca asupra întregii picturi româneşti. A fost primul efect – cine l-ar fi prevăzut? — al anexării Cadrilaterului: aproape o revoluţie artistică!

Printre cei dintâi oaspeţi de marcă ai Balcicului, îl întâlnim, la 4 mai 1914, pe Raymund Netzhammer, arhiepiscop catolic de Bucureşti, un pasionat al arheologiei dobrogene. Peisajul îl încântă, mai puţin hotelul „Carol!", „cel mai bun din localitate", unde camera de onoare e „murdară şi are un mobilier foarte sărăcăcios". „Vasul de spălat era atât de dezgustător", încât a doua zi porneşte spre Cavarna, renunţând să se mai spele! 14

La 3 august 1915, orele 4 şi jumătate după-amiaza, Balcicul are onoarea să primească vizita

---

26 Tinerimea Artistică, 1916, Catalog, Bucureşti, 27 martie

Raymund Netzhammer, Episcop in România, voi. I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, pp. 497—499.

reginei Mana, însoţită de prinţul moştenitor Carol şi de prinţesa Elisabeta. Plimbarea reginei durează exact o oră. Merge până la ţărm şi bea o cafea la restaurantul „Carol”. Apoi, la orele 5 şi jumătate, cu întreaga suită, pleacă spre Bazargic, capitala judeţului Caliacra.[27]

Regina nu era, deocamdată, decât cea care fusese – până mai ieri – principesa Mana. Nu se întrezărea încă fabulosul mit care avea s-o înalţe atât de sus. Cam sumară trecerea ei prin Balcic. Atât cât a putut să observe, i-a plăcut aşezarea. O va descrie în *Ţara mea*, carte scrisă în vremea războiului, cu scopul de a face cunoscută România în lume. Iată, cum a văzut ea atunci, oraşul:

„Balcicul este un târguşor pitoresc despre care ai zice că se rostogoleşte în valuri. În grupe murdare căsuţele lui turceşti se caţără pe povârnişuri repezi, ca şi cum ele ar sta să lunece pe încetul, atrase de apele de dedesubt.

O stradă prăpăstuită scoboară la un port în miniatură; stânci pe amândouă laturile, stânci de piatră cenuşie, ciudat rotunzită, alcătuiesc un mic golf în care orăşelul zace în paşnică răzleţire.

Numai o dată am fost acolo, dar am o amintire vie a înfăţişării lui neobişnuite, a mulţimii îngrămădite de feţe din toate speţele, a locuinţelor ei mărunte, încântător suite una în capul celeilalte, aşa încât păreau că numai cu greutate stau sprijinite pe nişte coaste atât de răpezi şi rupte.”[28]

Regina ştia să privească. Pentru o singură oră (socotind şi „pauza de cafea”) înregistrase tot ce merita să fie reţinut. I-a plăcut Balcicul, dar aşa cum îi

---

27 Ecoul, 10 august 1915.

28 Maria, regina României, Ţara mea, traducere din engleză de N. Iorga, ediţia a IlI-a, Sibiu, 1919, pp. 186-187.

plăceau multe locuri, n-a avut vreo tresărire specială. N-a fost dragoste la prima vedere. Să lăsăm atunci lucrurile în voia destinului. Poate, cine ştie, la a doua vedere...

Demografie, societate, economie

După întreruperea din 1916 – 1918, Balcicul şi întregul Cadrilater se reînscriu pe traiectoria românească. De data asta, se părea, definitiv. A mai durat, nu chiar o veşnicie: aproape douăzeci şi doi de ani.

În memoria colectivă a românilor este prezentă doar povestea românească a Balticului interbelic, atât de strălucitoare, în realitate, şi încă şi mai mult în imaginar. Românii însă, până la sfârşit, n-au constituit la Balcic decât o minoritate „superpusă", placată pe anterioarele structuri demografice ale oraşului, dar cât se poate de distinctă, şi, la nivelul ei de sus, mult deasupra celorlalţi, în termeni socio-culturali.

Recensământul din 29 decembrie 1930 dădea pentru Balcic următoarele cifre[29]:

— Totalul populaţiei: 6.396
— Români: 1.019
— Bulgari: 2.244
— Turci: 1.924
— Tătari:
— Ţigani:
— Greci:
334.517.198

Bulgarii aveau, aşadar, o majoritate relativă sau, dacă-i socotim împreună, musulmanii, turci şi tătari, treceau cu puţin în faţă. Numeric, românii reprezentau doar a treia comunitate.

Proporţii similare şi în celelalte două oraşe ale

29 Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930, voi. IX, Bucureşti, 1940, pp. 388-389.

judeţului Caliacra: Bazargic (capitala) şi Cavarna. Din cei 30.106 locuitori ai Bazargicului, români erau 4.708, bulgari 12.309, turci 7.783. La Cavarna, se înregistrau 5.086 locuitori, dintre care 662 români, 1.980 bulgari, 324 turci şi, particularitate locală, 1.448 de găgăuzi.

Raporturile demografice nu s-au schimbat prea mult în anii următori. Până la mijlocul anului 1938, în cele trei oraşe din Caliacra laolaltă, românii înregistrează un excedent de 1.041 de locuitori, românii macedoneni, socotiţi aparte, de 265, bulgarii de 2.323, iar turcii de doar 37 (în condiţiile în care numărul lor scăzuse substanţial, cu 8.080 de persoane, pe întreg judeţul, în urma emigraţiei – determinant fiind mediul rural).[30] Românii au rămas, aşadar, minoritari până la sfârşit şi mult depăşiţi de populaţia bulgărească.

Comunităţile etnice şi religioase rămâneau destul de închise în ele însele. Tot în 1930, din cei 5.374 de locuitori ai Balcicului cu altă limbă maternă decât româna, doar 2.283 declarau că ştiu şi româneşte; 3.090 dintre ei nu vorbeau şi nu înţelegeau limba ţării. Căsătoriile mixte erau de asemenea rare; rare, între ortodocşi (români şi bulgari) sau diversele confesiuni creştine, fiindcă între creştini şi musulmani erau pur şi simplu inexistente.

Şi în plan social şi profesional sunt de făcut o serie de distincţii. Românii stabiliţi în mediul rural sunt, desigur, în cea mai mare parte agricultori, colonişti care au primit pământ. Din 121.508 persoane care trăiesc în judeţ din exploatarea solului, 29.166 erau români (faţă de 54.339 bulgari). În rest însă, şi cu deosebire în mediul urban, marea majoritate a

30 Sabin Manuilă, La population de la Dobroudja, Bucureşti, 1938, pp. 144-147.

românilor „neagricultori” ţin de instituţiile publice şi de armată: 2.515 în administraţie (faţă de doar 739 bulgari), 760 la culte, 1.105 în învăţământ şi fundaţii culturale; în armată şi la ordinea publică, 3.631, în comparaţie cu numai 210 bulgari (cifre înregistrând întreaga familie a angajaţilor). Lucrurile se schimbă când trecem la activităţile economice, unde „minoritatea” românilor e flagrantă. La capitolul „comerţ” (tot aşa, socotind familiile întregi), români sunt 580, bulgari 3.408, şi „diverşi”, ceea ce înseamnă turci, în principal, 2.456; la „industria de transformare”, 790 români, 6.543 bulgari, 4.120 diverşi; la „servicii şi profesii de interes obştesc”, 842 români, 3.830 bulgari...[31]

Să aruncăm o privire şi pe foile matricole ale gimnaziului mixt din Balcic, nu pentru a-i evalua pe elevi, ci pentru a înregistra datele privitoare la părinţii lor; sunt indicate naţionalitatea şi profesiunea tatălui. Am ales anul şcolar 1926/1927, care oferă un bun amestec de români, bulgari, turci, greci şi armeni. Părinţii elevilor români, în afara câtorva agricultori, sunt mai toţi funcţionari (de stat sau în instituţii particulare) sau institutori, plus un ofiţer şi un poliţist. Bulgarii, şi dintre ei agricultori (chiar şi un moşier), se remarcă printr-o varietate de meserii: fierar, căruţaş, cafegiu, vărar, tinichigiu, brutar, tâmplar, zarzavagiu, potcovar, cârciumar, chiar şi un „sergent de oraş”. Un turc e comerciant, altul morar. La greci, întâlnim cam de toate: căruţaş, lemnar, muncitor, funcţionar comercial, cizmar, câţiva negustori... Armenii, şi ei, dau vreo doi negustori şi un ceasornicar...[32]

Cum se vede, gimnaziul de stat, fondat în 1923, era frecventat de copiii de toate originile etnice, un

31 Recensământul..., op. cit., voi. VII, Bucureşti, 1941.

32 A.N.R.-J.I., Gimnaziul mixt din Balcic, 2/1925-1930.

pas, dacă nu spre românizare, cel puţin spre deprinderea limbii române. Iniţial, sunt chiar mai mulţi copii bulgari decât români. Apoi, numărul bulgarilor scade, creşte în schimb numărul turcilor. Pentru bulgari, alternativă era gimnaziul particular bulgăresc. În genere, bulgarii înţeleg să-şi păstreze nealterată identitatea, păstrând distanţa faţă de români, în timp ce turcii (a căror identitate rămânea oricum bine protejată, prin religie), neavând de ales decât între două „stăpâniri", bulgărească sau românească, se pare că o preferă pe cea de-a doua, odată ce interesul statului bulgar fusese să întărească în dauna lor elementul bulgăresc, în timp ce interesul statului român era de a-i susţine, tocmai pentru a pune elementul bulgăresc în minoritate.

De remarcat şi un important transfer de proprietate. Primăria vinde parcele în interiorul perimetrului urban: nenumărate, sunt sute şi sute de asemenea tranzacţii.[33]La un preţ extrem de convenabil, de regulă 10 lei metrul pătrat, ceea ce însemna că în schimbul unui salariu mediu se putea achiziţiona un loc de casă şi de grădină. Mai rămânea, desigur, să se construiască şi casă, prevăzută ca o obligativitate. O strategie de modernizare, dar nu mai puţin de românizare. Într-adevăr, cei care cumpără sunt de toate neamurile, dar în majoritate români, fie din Cadrilater, fie din diversele părţi ale României, iar ponderea lor va fi în creştere. Printre primii cumpărători, Gheorghe Murgoci, „inventatorul" Coastei de Argint. La 7 iunie 1923, primăria îi vinde un teren comunal de 340 de metri pătraţi, pe strada

33 Dosarele - incomplete - ale Primăriei din Balcic înregistrează 107 acte de vânzări de teren între 1923 şi 1928 şi, separat, alte 166 din 1922 până în 1926. Mai târziu, apar 152 de acte între mai 1937 şi septembrie 1938 şi, în alt dosar, 30 de acte în 1938 (A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, 17/1923-1928,18/1926,35/1937-1938, 37/1938).

Vasile Alecsandri; la un preţ de favoare: 7 lei metrul pătrat. Murgoci a avut într-adevăr o casă la Balcic, de care, din nefericire, nu s-a bucurat prea multă vreme: a murit în 1925. Până la urmă, nu toţi cumpărătorii de terenuri au şi construit pe ele. În 1938 se aprecia cam la 50 numărul vilelor ridicate de particulari[34]; nu era enorm, dar nici puţin, date fiind dimensiunile oraşului. Pe de altă parte, multe case, precum şi terenuri sunt cumpărate de români direct de la localnici.[35]

Din punct de vedere economic însă, Balcicul trece printr-o perioadă de declin, paradoxal s-ar zice, dat fiind că, în ansamblu, Cadrilaterul cunoaşte în perioada sa românească o dezvoltare industrială şi comercială semnificativă (în 1914 se înregistrau 892 de întreprinderi de toate categoriile; în 1930, numărul lor crescuse la 5.236). [36]Excepţia Balcicului are o dublă motivaţie. Mai întâi, inaugurarea în 1915 a căii ferate Bazargic-Constanţa, care a deturnat spre Constanţa tradiţionalul comerţ cu cereale. Apoi, inexistenţa unor amenajări portuare moderne: „La Balcic, fără diguri de adăpostire şi puncte de acostare, operaţiunile se făceau primitiv, discontinuu şi costisitor. Vasele stăteau departe de mal, marfa era încărcată la o punte în ceamuri (şlepuri – n.n.), şi din acestea în vas. Imediat ce vremea devenea rea, operaţiunea se întrerupea şi uneori vasul se depărta de mai spre a fi în mai mare siguranţă, sau părăsea

34 C. Budeanu şi Alexandrina Petrescu, „Realizări tehnice şi economice în Cadrilaterul dobrogean", în Analele Dobrogei\ voi. III/1938, p. 49.

35 M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, voi. 45, mai multe documente privitoare la vânzări de case. Vezi, ca exemplu, un act de vânzare din 1926: o familie de români cumpără, cu 20 000 de lei, de la o familie de turci, o casă cu patru camere, o sală, bucătărie, şi curte de 240 metri pătraţi (f. 3).

36 C. Budeanu şi Alexandrina Petrescu, op. cit., p. 46.

regiunea”.

Chiar şi în aceste condiţii, „în anii ce au precedat anexarea, traficul prin Balcic era apreciabil: 5.000 – 6.000 vagoane anual, în cea mai mare parte cereale. Acest trafic s-a menţinut în 1913 şi 1914 (circa 5.000 vagoane), dar după război a decăzut cu totul, reducându-se la o medie de 600 vagoane anual. Au fost ani când operaţiunile au fost nule.”[37]

Aşadar, o cale ferată şi un port autentic – iată ce-i trebuia Balcicului. Doar dacă nu s-ar fi optat pentru alt tip de dezvoltare, care să pună peisajul deasupra grânelor. Idee exprimată cu multă convingere de Emanoil Bucuţa, într-un articol intitulat „Industria Balcicului”:

„Balcicul are toate putinţele unei industrii. Cu o mică osteneală, ea se poate dezvolta şi poate duce tot ce e în legătură cu o asemenea dezvoltare. Adică nu numai înavuţire, ci o creştere de cultură şi o încredere în puterile proprii, care sunt adevăratul câştig. [...] Materiile prime, foarte numeroase, ale acestei industrii, se întâlnesc din capul drumului chiar, care coboară în oraş. E întâi natura pietroasă şi aspră, cu prăbuşiri de văi seci care sperie când trăsura trece chiar pe muchie şi cu vedenia neaşteptată dedesubt a Mării. Ea creşte şi se urcă, pe măsură ce i te duci în întâmpinare. Câştigă în culori, ieşind treptat din vânătul greu al depărtării, până când se încarcă şi sclipeşte de topaze şi de peruzele. Aceleaşi materii prime, risipite acum tot mai din belşug, zac în amfiteatrul de ocră şi de apă al portului, spre aşezarea de miniatură a mahalalei tătăreşti, lipită de peretele de lut ca o urzeală de soare, pe drumurile cotite cu cişmele, sfarămături de morminte turceşti şi cu plopi

37 Virgil Cotovu, „Instalaţiile pentru navigaţia maritimă pe coastele Cadrilaterului", în Analele Dobrogei, voi. III/1938, p. 55.

argintii pe cer”.

În sfârşit, pentru a scurta argumentaţia cam prea încărcată cu artificii literare (dar acesta e Bucuţa, personaj cu care ne vom mai întâlni), să mergem drept la concluzie: „Aţi înţeles, cred – scrie autorul – că această industrie e industria turismului.”[38]

Pentru turism, Balcicul era, într-adevăr, splendid dăruit, atât prin pitorescul lui natural, cât şi printr-un pitoresc uman, nu mai puţin bătător la ochi. În totul, era diferit, era *altfel*. Dar pe cât era de dăruit, pe atât era şi de lipsit de toate cele. Nu exista cale ferată, iar drumurile de acces promiteau de la bun început o călătorie cu peripeţii. Străzile nepavate ofereau cu generozitate gropi, praf sau noroi, în funcţie de starea vremii. Nici canalizare, nici apă curentă, nici lumină electrică. Pentru unii – cu suflet de artist – neînsemnate impedimente, pentru alţii, poate, ceva mai supărătoare. Bun venit la Balcic, pe Coasta de Argint!

Invazia artiştilor

Pictorii au descoperit Balcicul. Aveau să-i rămână credincioşi până la capăt. După război, migrarea lor pe Coasta de Argint se reia şi se intensifică. Balcicul devine – şi de departe – tema cea mai frecventă în pictura românească. De la artişti renumiţi până la modeşti anonimi, aproape că nu e pictor român care să nu fi trecut măcar o dată pe acolo.[39] Sunt mulţi care vin an de an, deveniţi, iremediabil, „prizonieri” ai Balcicului. Se ajunge până la o frecvenţă de 150 de

---

38 Emanoil Bucuţa, „Industria Balticului", în Coasta de Argint, 9 aprilie 1928.

39 Doina Păuleanu, Balcicul în pictura românească, Editura ARC 2000; ediţia a doua, revizuită, Bucureşti, 2007. De asemenea, de aceeaşi autoare, albumul, cu text asemănător, Pictori români la Balcic, Monitorul Oficial, Bucureşti, 2012.

pictori în fiecare sezon de vară.[40]

Alexandru Satmary rămâne fidel între fideli. El şi soţia sa, Ortansa, îşi ridică şi o casă, confirmând astfel înrădăcinarea lor definitivă. Ortansa, militantă feministă, este totodată sora Ceciliei Cuţescu-storck, aceasta din urmă căsătorită cu sculptorul Frederic Storck. Cecilia tocmai se pregătea să-şi construiască o vilă pe un teren cumpărat lângă Constanţa, când, întâlnindu-se cu soţii Satmary, aceştia îi spun să nu înceapă nimic până nu vede Balcicul, „care pe lângă Constanţa – pentru un artist – era ca o grădină faţă de un loc părăsit”. Ajunsă acolo, cade, ca atâţia alţii, victimă curiosului „efect Balcic”: se îndrăgosteşte pe loc. Ortansa o conduce la un mic pavilion turcesc, aflat chiar în faţa mării: „de vânzare”. Îi scrie soţului entuziasmată: asta şi-a dorit dintotdeauna. Şi nu se lasă până nu-l aduce şi pe el, să vadă cu ochii lui minunea. De la Bazargic la Balcic, patru ore de mers cu o trăsură „antideluviană”. Dar, la capătul drumului, „ce surpriză!… Descinzând pe piaţa asimetrică şi pitorească a Balcicului, s-ar fi zis că poposeam în fundul Orientului însorit…”

(în acest punct, autorul simte că e momentul să intervină cu propria mărturie. Pe lângă frumuseţea reală a locului, efectul „surpriză” nu e de neglijat în revelaţia Balcicului, cu atât mai mult cu cât se repetă de la o relatare la alta. Ca şi vizitatorii interbelici, am ajuns la Balcic străbătând un platou întins şi cât se poate de anost, care nu te pregăteşte defel pentru ce va urma. La un moment dat, drumul se prăbuşeşte literalmente spre mare, într-un decor neaşteptat de stânci cu forme ciudate şi văi abrupte. Reacţia

40 Lucian Stan, „Vilegiatura la mare în perioada interbelică", teză de doctorat, Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Istorie, 2012, p. 205.

firească e de uimire. E greu să nu te laşi impresionat.)

Cheltuind până la ultimul ban, Cecilia Cuţescu-storck decide – un număr de ani mai târziu – să extindă construcţia iniţială, transformând-o dintr-o mică vilă într-o clădire monumentală. Unică, în felul ei, în tot Balcicul: singularizată printr-o monumentală *loggia*, deschisă spre mare prin opt arcade. De nicio realizare a ei n-a fost atât de mândră ca de acest vis întruchipat în piatră[41] (soţul, sculptorul Frederic Storck, pare mai puţin implicat; unui sculptor, evident, Balcicul nu îi oferea atât de mult ca unui pictor). Înclinată spre pictura monumentală, în registru sintetic şi cu largă deschidere spaţială, Cecilia Cuţescu-storck a lăsat, printre altele, o panoramă precisă şi încântătoare a Balcicului dinspre ţărmul mării, aşa cum îl vedea de pe terasa casei sale.

În 1922, se întâlnesc la Balcic, după ce făcuseră cunoştinţă la Paris, cu doi ani înainte, pictoriţa Rodica Maniu, sora poetului Adrian Maniu, alt mare iubitor al locului, şi pictorul Samuel Miitzner. Se căsătoresc în 1923. Şi-au construit deasupra golfului o casă cu terasă mare, din păcate pe un teren mişcător, care s-a surpat, afectând şi construcţia (ceea ce avea să se întâmple şi cu alte vile din Balcic). Amândoi, fireşte, au pictat la Balcic, şi îndeosebi Samuel Miitzner, foarte atras de peisajul exotic (a călătorit şi pictat în nenumărate locuri, din Algeria până în Japonia).[42]

Artiştii „fără case” sunt însă cei mai numeroşi. Vin, unii an de an, închiriază câte o cameră şi îşi petrec lunile de vară în oraşul care este, de pe acum,

---

41 Cecilia Cuţescu-Storck, Fresca unei vieţi, „Bucovina", I.E. Torouţiu, Bucureşti, 1943 (reproducere în facsimil: Editura Semne, Bucureşti, 2008), capitolul „Povestea minunată, Balcicul", pp. 335-386.

42 Rodica Marian, Samuel Miitzner, 1884-1959, Antet, Bucureşti, 2005.

al lor. Se înfiripează astfel o boemă artistică, după pictori apărând, atraşi de ei, într-un al doilea val, şi mai mulţi actori. Puncte de întâlnire: cafeneaua lui Mamut, sau cealaltă cafenea, a lui Ismail (la un moment dat, Sindicatul Artelor Frumoase va întemeia un cămin al pictorilor şi sculptorilor români[43]). Prezenţa lui Iser e atestată în mai mulţi ani, mereu în căutare de tipuri umane exotice şi visând la odalisce. Petraşcu explorează sistematic peisajul dobrogean, atât litoralul, cât şi interiorul regiunii; poate fi întâlnit, de la un an la altul, la Turtucaia, la Silistra, la Mangalia, la Techirghiol, iar la Balcic în 1920,1921,1923,1925,1926,1927,1930… Mereu egal cu sine, cu tuşa sa inconfundabilă, densă, opacă şi strălucitoare totodată. Şi Theodorescu-sion rămâne un obişnuit al locurilor, manifestându-şi şi aici ingeniozitatea compoziţională, vădită în rigoarea şi echilibrul unor construcţii sintetice; peisajul său din 1927, intitulat simplu *Balcic*, mi se pare a fi (deşi alegerea nu e uşoară) cea mai convingătoare reprezentare, într-o unică imagine, a tuturor elementelor caracteristice: marea, cerul, malul stâncos, uliţele şi căsuţele care curg la vale, turnul înalt al geamiei…

Balcicul impune – până la obsesie – un subiect, dar nu şi un stil. Fiecare artist evoluează pe coordonate proprii, supunând subiectul propriei viziuni sau lăsându-se influenţat în funcţie de temperamentul său specific. Locul îndeamnă deopotrivă la constructivism şi la impresionism, împingându-i pe artişti fie spre accentuarea formelor şi volumelor, fie spre disoluţia lor.

---

43 M.A.E.-A.D., 7l/Tratatul de la Craiova, voi. 47, f. 251, document semnat de Marius Bunescu, preşedinte al Sindicatului (casa a fost cumpărată cu suma de 400 000 de lei).

Maniera impresionistă este vizibilă la Jean Al. Steriadi, unul dintre obişnuiţii cei mai fideli ai Balcicului, autor de „liniştite” peisaje şi portrete, scăldate într-o lumină caldă. Aceleiaşi familii artistice îi aparţine Nicolae Dărăscu, peisagist de mare virtuozitate, oscilând între Veneţia şi Balcic, ca şi Marius Bunescu, şi el remarcabil colorist, cu memorabile spaţii marine de un albastru-verzui specific. Fără a-l uita pe mai tânărul Lucian Grigorescu, aproape un „autohton” (născut la Medgidia), adevărat „copil al soarelui”, îmbătat de lumină şi de culoare.

Un caz aparte îl reprezintă Ştefan Dimitrescu. Pictorul – devenit în 1927 profesor la Şcoala de Arte Frumoase din Iaşi – se remarcase printr-o nedezminţită sobrietate: desen ferm, registru cromatic limitat şi oarecum tern. Ajunge în 1930 la Balcic. Şi aici se petrece transfigurarea: paleta i se luminează deodată, culorile devin vii, intense. Aproape un alt pictor!

Alţi artişti notabili care au adunat la Balcic o bună recoltă: Ştefan Popescu, Petre Iorgulescu-Yor, Adam Bălţatu, Dumitru Gheaţă, Vasile Popescu, Henri Catargi…

Să nu-l uităm nici pe mai vârstnicul Kimon Loghi, prezent şi el (şi, ca şi cei deja pomeniţi, proprietar al unei vile). Desprins din Art Nouveau, romantismul lui desuet (care a putut să placă cândva), nu mai corespundea orientărilor interbelice, şi cu atât mai puţin se potriveşte gustului actual.

Dar, la extrema cealaltă, sunt şi artişti de avangardă care, cel puţin într-o primă fază, îşi exersează armele aici. Prin compoziţiile sale suprarealiste, Victor Brauner va atinge mai târziu, din Paris, o celebritate mondială. Deocamdată, la Balcic

(în intervalul 1922 – 1924), pictează peisaje care, fără a fi încă suprarealiste, nici „realiste” nu mai sunt; pentru el, Balcicul a marcat o etapă de tranziţie.[44]

Cel mai tânăr dintre pictorii fermecaţi de Balcic este Paul Miracovici. Şederile lui, din anii 1934 – 1938, sunt bine documentate printr-o corespondenţă plină de detalii pitoreşti, privitoare la el şi la alţii. În august 1934 se instalează, pentru aproape două luni, la o familie de turci: „Am aproape un fel de apartament. Extrem de curat, cu toate că e lipit cu pământ pe jos şi ajung cu capul la tavan. Pe fetiţă, singura care ştie româneşte, o cheamă Edia”. Se întâlneşte cu pictori, printre care Henri Catargi; de asemenea, cu actorul Ion Iancovescu. Locul de întâlnire şi relaxare: cafeneaua lui Ismail. În anul următor se instalează undeva, la etaj: „camera mea are trei ferestre şi e aşezată sus, vezi până la Constantinopol”. Noi sejururi în 1936,1937 şi 1938, când pictorul îşi cumpără două parcele, intenţia (şi obligaţia asumată) fiind de a-şi construi o locuinţă.[45]

Sunt şi pictori care refuză Balcicul sau care, vizitându-l o dată, nu ţin să repete călătoria. Nu-l întâlnim, de pildă, pe Camil Ressu. Pictor cu un desen ferm, la antipodul reprezentărilor impresioniste, ar fi putut consolida la Balcic tendinţa „constructivistă”. Eustaţiu Stoenescu a lăsat un peisaj oarecare, mărturie a unei treceri rapide. Şi Theodor Pallady a ajuns la Balcic, probabil *par acquit de conscience*, cum zice francezul (o vorbă franţuzească fiind întru

---

44 M.E. (Monica Enache), „Victor Brauner", în Destine la răscruce. Artişti evrei în perioada Holocaustului, Muzeul Naţional de Artă al României, 2010, pp. 40-44.

45p rimăria din Balcic şi Paul Miracovici, la 18 martie 1937: 540 de metri pătraţi, cu preţul de 15 lei metru pătrat, avans 2 000 de lei, restul sumei urmând să fie achitată în rate, în vederea construirii unei case (A.N.R.-J.I., primăria Balcic, 35/1937-1938).

totul potrivită când îl pomenim); avem de la el o stradă din Balcic, cu un minaret, compoziţie fără mare interes. Pictor rafinat, spirit ironic şi cât se poate de „francez”, n-avea cum să se simtă în largul lui în promiscuitatea de tip oriental. Cert e că preferă Parisul Balcicului şi, la nevoie, un ţărm de mare… tot în Franţa.

Nici prietenii lui Ştefan Dimitrescu nu se grăbesc să-i imite exemplul pornind în pelerinaj la Meca pictorilor. Alcătuiau „grupul celor patru”, prezentându-şi operele în expoziţii comune: Ştefan Dimitrescu, N. Tonitza, Francisc Şirato şi sculptorul Oscar Han.[46] E curioasă mai ales „rezistenţa” iscoditorului Tonitza, care pictează în câteva rânduri la Mangalia, dar nu se îndură să coboare puţin mai la sud. Poate avea să vină şi momentul acela: să lăsăm destinul să lucreze!

Au rămas nespuse numele mai multor pictoriţe; îşi vor lua revanşa într-un capitol rezervat doamnelor.

Tenha Juvah

Să ne reîntoarcem la Satmary. Încurajat de succesul „operaţiunii” Cuţescu-storck, pictorul ţinteşte acum mai sus. Mult mai sus. Direct la regină. Relaţia era mai veche între familia regală şi familia Satmary, de pe vremea când Carol Popp de Szathmâry era artistul oficial al Curţii; de asemenea, Alexandru Satmary era membru al Tinerimii Artistice, asociaţie patronată de principesa, apoi regina, Maria.

La 9 octombrie 1924 – aproape un deceniu după prima vizită – Maria revine la Balcic, aşteptată de Satmary cu înfrigurare.[47] O vizită neprotocolară,

---

46 Doina Păuleanu, Grupul celor patru. Monitorul Oficial, Bucureşti, 2012.

47 Regina Maria a României, însemnări zilnice (traducere de Sanda Ileana Racoviceanu), voi. VI, Editura Historia, Bucureşti, 2008, pp.

făcută strict pentru a vedea aşezarea „din punct de vedere artistic”. Nu mai era tânăra prinţesă de altă dată, puţin cam zvăpăiată. Războiul făcuse din ea o legendă, mai mult, un mit naţional. Moralmente, ea îl câştigase: crezuse nestrămutat în victorie, atunci când nimeni nu mai credea. Maria nu obişnuia să piardă. Era o pasională, avea dorinţe aprige şi înţelegea să le ducă nestrămutat la îndeplinire. Nu se îndrăgostise de Balcic la prima vedere. S-a îndrăgostit însă, obsedant şi definitiv, la a doua. Mergând pe lângă ţărm, a admirat în treacăt „frumoasa casă mică” a doamnei Storck (prima variantă, înainte de extindere). Apoi a ajuns într-un loc… „ei bine, locul pe care-l vreau şi pe care trebuie să-l am!” Un loc de vis. Dar, ce păcat, „el aparţine lui Jean Chrissoveloni, care l-a cumpărat pe mai nimic şi care se pare că nu face nimic cu el”. Şi, totul în crescendo: „Ah! Mi-ar plăcea acest loc! Toată viaţa mi-am dorit un astfel de loc, imaginându-mi că-l pot găsi doar în Italia, şi iată-l aici la Balcic”. „Simt că trebuie să am acest loc!… Visuri noi se ridică în faţa mea, visuri legate de construcţii, cele mai fascinante dintre toate, şi deja mă văd locuind în mica casă turcească şi construind mica mea grădină spaniolă, pavată, fireşte! pe terase, sub marele plop care atârnă deasupra mării”. „Am făcut un picnic acolo… Chiar înainte de a ajunge la locul *meu*, se află o minunată moară veche cu un şuvoi de apă curgătoare deasupra a doua roţi vechi imense. Moara are aceleaşi linii perfecte specifice caselor turceşti. Exact deasupra, pe faleză, dar fără să se vadă din locul meu, se află o casă mare, construită ca un fel de casă de odihnă pentru ofiţerii grăniceri. N-am vecini apropiaţi, în afară de moara cea veche şi acea casă chiar deasupra. Numai de mi-ar da Jean Chrissoveloni locul cu cât l-a

454-^57.

cumpărat. Sper că nu l-a cumpărat în ideea de-al specula!”

Pe Chrissoveloni regina îl cunoştea bine. Era un tânăr bancher, cultivat (cu studii în Anglia) şi om de lume; soţia sa, Sybill, englezoaică, făcea parte din cercul apropiat al reginei (Maria chiar locuise la un moment dat în apartamentul lor din Paris). „Negocierea” s-a desfăşurat fără nicio dificultate, la palatul Cotroceni, în ziua de 6 decembrie 1924: „... la 6 a venit Jean Chrissoveloni să mă vadă. El a venit pentru colţişorul de la Balcic pe care mi-l dă cu plăcere, încântat să-mi facă un serviciu. Am discutat despre o mie de subiecte şi am fost atât de absorbiţi, încât atunci când ne-am uitat la ceas era, de fapt, nouă fără un sfert! Am vorbit despre tot felul de lucruri, religie, artă, ştiinţă, viaţă, dragoste, experienţe, arhitectură, afaceri, politică...”[48]

Faza următoare: Satmary se pune pe treabă. Însemnarea reginei, din 9 februarie 1925: „L-am primit pe Satmary, care a făcut mai multe schiţe pentru mica mea casă turcească de la Balcic. A schiţat mici uşi şi ferestre perfecte, fiecare fiind diferită, şi el face totul cu acea plăcere pentru detaliu şi pitoresc pe care o au toţi adevăraţii artişti şi, în plus, şi cu ideea lor de a mă avea alături de ei, acolo.”[49]

Se va implica însă, pe lângă pictor, şi un arhitect profesionist: Emil Guneş.

Începe să se construiască. Armata furnizează forţa de muncă: un detaşament comandat de colonelul Sion. Regina vine în „inspecţie”, pe 15 septembrie 1925. O zi rece şi ploioasă. Călătoreşte în maşină de la Bazargic, „trecând prin noroi şi băltoace pe drumul nou pietruit”. „Lucrul ciudat este faptul că şoseaua

48 Ibidem, p. 515.

49 Ibidem, voi. VII, p. 40.

era mult mai puţin proastă decât mă aşteptasem. Prefectul mergea în faţă cu o viteză extraordinară". La Balcic, o întâmpină Satmary. „Îmbufnat" toată ziua: militarii constructori i-au mutilat planurile. Nemulţumit şi Gaetan Denize, fidelul secretar al reginei: „se uita ca un buldog furios". Regina mediază, zâmbeşte tuturor şi reuşeşte să asigure un compromis convenabil. Pe deasupra, mai achiziţionează ceva: „Bătrânul turc, care are morile, mi-a dat-o mie pe cea mai de jos, o veche clădire dărăpănată extrem de pitorească". Apoi, înotând prin noroi, „i-am făcut o vizită bătrânului turc în cea de a doua moară a sa, pe care, de asemenea, am ambiţia să o am, şi după aceea m-am urcat pe deal până am ajuns în vârf, chiar deasupra peticului meu de pământ, acolo unde grănicerii au o adorabilă casă construită ca sanatoriu. Are o minunată panoramă şi acolo am făcut un picnic pe o frumoasă verandă deschisă de unde se vedea întregul golf. La întoarcere, drumul nu i se mai pare chiar excelent: „am trecut prin mocirlă, hârtoape şi prin băltoace, până am ajuns la trenul nostru… Ce mai ploaie!" O nouă inspecţie la 2 noiembrie 1925; „s-a lucrat din răsputeri; casa are deja acoperiş".[50]

Următoarea vizită, la 31 mai 1926. Lucrările se apropie de sfârşit. Casa a primit şi un nume, exotic: *Tenha Juvah*, ceea ce înseamnă în turceşte „cuibul liniştit". E terminat şi minaretul, originala anexă a „palatului", cu totul o casă destul de mică, cu două încăperi mari totuşi, una din ele fiind camera reginei. Soseşte şi regele, cu vaporul, şi, lucru curios, notează Maria, de data aceasta „nu a fost neatent", a ieşit măcar parţial din „absenţa" care îl caracteriza. Stăpâna locurilor mai rămâne câteva zile, pentru a-şi inspecta amănunţit domeniul. Sunt „nouă terase, la

50 Ibidem, pp. 251-253 şi 298-301.

înălţimi inegale, din care cinci sunt adevărate grădini”. Vizitează şi Balcicul, mai ales „partea de sus… o «mahala» în care n-am fost niciodată”. „Am intrat în multe case şi mi s-a oferit dulceaţă şi apă rece, pentru că peste tot în Balcic sunt surse bune de apă de băut, limpede şi rece. Am fost însoţită de o încântătoare turcoaică în vârstă, cu caftan negru şi batic alb pe cap, şi cu pantaloni. Ea nu vorbea niciun cuvânt din vreo limbă pe care să o înţelegi, dar îşi asumase rolul de maestru de ceremonii şi avea, hotărât, simţul umorului. A fost un companion absolut pitoresc şi neobişnuit.”[51] Bătrâna turcoaică, pe numele ei Şefica, revine în mai multe rânduri în însemnările reginei. O întâmpina când venea la Balcic şi o vizita, uneori pe neaşteptate, fără niciun fel de protocol, ca pe o vecină căreia îi baţi în poartă; îi aducea flori, fructe, ouă proaspete… Regina o primea, o invita la ceai… Se înţelegeau de minune, nu prin vorbe – Şefica ştiind doar turceşte, limbă pe care regina n-o cunoştea –, ci din priviri şi prin gesturi (de fapt, înţelegerea perfectă, dincolo de cuvinte!).

În sfârşit, când ajunge din nou la Balcic, la 17 septembrie 1926, regina poate admira lucrarea practic încheiată. Casa e gata, iar „terasele s-au transformat în nişte fortificaţii atractive şi deosebite, care urcă pe colină în spate, sus, tot mai sus, până ajung în zona grănicerilor.

Mici scări de piatră duc de la una la alta, uneori, printr-un fel de mic tunel, şi pretutindeni terase şi grădini minuscule, pe diferite nivele”. Gaetan Denize e în culmea fericirii. Ca să-l răsplătească, regina îi dăruieşte un nume pe măsura devotamentului său: „Sfântul Balcic”![52]

---

51 Ibidem, voi. VIII, Editura Cognitia, 2010, pp. 168-175.

52 Ibidem, pp. 280-287.

De acum înainte, aceasta va fi marea operă a reginei, în mersul general al ţării nu mai avea de jucat un rol pe măsura pasiunii care clocotea în ea. Avea, de fapt, treptat, să fie dată la o parte. Toată energia, toată imaginaţia şi le-a concentrat atunci asupra domeniului său de la Balcic. A fost a doua legendă pe care a creat-o, după cea a războiului.

Parcelă cu parcelă, şi-a extins neîncetat micul regat. Un tabel, din 1938, privitor la terenurile cumpărate de regină în jurul reşedinţei sale din Balcic, în intervalul 1928 – 1938, înregistrează nu mai puţin de şaizeci şi trei de tranzacţii, de la mici suprafeţe, de câteva sute de metri pătraţi, până la loturi relativ mari, atingând şi 20 de mii de metri pătraţi. Li se adaugă şi câteva mori, una de la Comunitatea musulmană, altele de la particulari, pe care le restaurează, dându-le diverse destinaţii, cu grija de a nu le afecta aspectul iniţial. Mai presus de orice, ţinea să păstreze specificul locurilor, marca lor originară, între limitele ultime, domeniul ajunge să depăşească 24 de hectare.[53]

În acest spaţiu, pe un teren accidentat, în pantă abruptă, coborând spre mare, străbătut de un râuleţ care se prăbuşeşte într-o spectaculoasă cascadă, regina „modelează” fără încetare. Peste tot, terase şi grădini suspendate. Şi o mulţime de pavilioane, mai mari sau mai mici, construcţii noi sau transformate din altele mai vechi, destinate membrilor familiei, oaspeţilor, suitei, corpului de gardă şi personalului administrativ sau adăpostind diverse servicii şi instalaţii (uzină electrică, cinematograf, poştă). „Actul de evaluare”, datat 3 august 1938, înşira treizeci de asemenea clădiri şi dependinţe, estimate împreună la 14 milioane de lei (dintre care, „palatul regal”, la

53 A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele şi palate, 46/1932, ff. 44-45.

2.480.000 lei).[54] Toate îşi propun să respecte spiritul locului, stilul „balcanic” (turcesc sau bulgăresc). Să consemnăm, printre ele, vila zisă a prinţului Nicolae (sau Mavi Dalga), proiectată tot de Emil Guneş, şi aerian aşezată pe marginea prăpăstioasă a dealului. Şi, neapărat, Stella Maris, cea mai mică biserică din ţară, de factură bizantină, cu interiorul pictat în 1930 de tinerii artişti Anastase Demian şi Tache Papatriandafil. Un omagiu „ortodox” adus ţării adoptive de către regina anglicană (dar cât se poate de „ecumenică” în atitudinile ei religioase).

Scurtă cronică a „Cuibului liniştit”.

Odată încheiată amenajarea micului palat, Balcicul devine reşedinţa privilegiată a reginei.[55] Ajunge să-şi petreacă în „cuibul liniştit”, adunând sejururile succesive (primăvara, vara, toamna, niciodată iarna), două luni în medie an de an, ceea ce e destul de mult, dat fiind că îşi împarte timpul între Cotroceni, Sinaia şi Bran, şi călătoreşte frecvent în ţară şi tot mai des în străinătate. Mereu se reîntoarce la Balcic. Acolo este de acum înainte locul ei, acolo simte ea că-i bate inima.[56]

---

54 A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele şi palate, 52/1938, ff. 60-62.

55 Până în 1927 inclusiv, urmărim raporturile reginei cu Balcicul după versiunea în limba română a însemnărilor sale zilnice, nouă volume, editate între 2006 şi 2012 (volumul X, 2013, a apărut după încheierea redactării acestei ediţii). începând cu anul 1928, sursa este manuscrisul inedit, în limba engleză, al jurnalului reginei, A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Regina Maria. Personale, voi. 165- 202 (citat în continuare: Regina Maria, Jurnal).

561 928 - 20 aprilie-30 aprilie; 15 iunie-19 iunie; 23 iunie-18 iulie; 22 septembrie-31 octombrie

1929-25 mai-28 mai; 10 iunie-21 iunie; 20 august; 19 sep-

tembrie-7 octombrie; 13 octombrie-3 noiembrie

- 21 aprilie-28 aprilie; 9 mai-30 mai; 16 iunie-7 iulie;

21 septembrie—18 octombrie; 23 octombrie—4 noiembrie

Domeniul de la Balcic e pentru ea Paradisul. Un tărâm al libertăţii, ieşirea dintr-o lume constrângătoare, într-un fel, o reîntoarcere la lipsa de griji a copilăriei. Balcicul „mediteraneean” se înfăţişează în imaginarul ei ca o reactualizare a Maltei, unde mica prinţesă petrecuse cea mai fericită perioadă din viaţă (pe vremea când tatăl său, Alfred, duce de Edinburgh, al doilea fiu al reginei Victoria, comanda flota britanică din Mediterana). Paradisul regăsit, aşadar. „Fool’s Paradise”, expresia englezească revine frecvent în jurnalul reginei. Aici uită, sau măcar încearcă să uite, de obligaţii şi de necazuri.

Înoată, călăreşte, face plimbări pe mare, de-a lungul coastei (capul Caliacra este un loc preferat), citeşte şi scrie şi, pasionată de flori, îşi cultivă şi îşi admiră grădinile, găsind mereu câte ceva de adăugat sau de perfecţionat. O are aproape pe principesa Ileana, fiica cea mai mică, fiica preferată („Ileana dragă”, o alintă ea, pe româneşte), cu care îşi împarte vacanţele până la căsătoria ei, în 1931, cu arhiducele

---

- 16 iunie-16 iulie; 29 septembrie-14 octombrie; 17 oc-

tombrie-2 noiembrie

- 21 mai-30 iunie; 5 octombrie—5 noiembrie

- 15 iunie-7 iulie; 29 septembrie-14 octombrie; 17 oc

tombrie-3 noiembrie

- 9 aprilie-16 aprilie; 5 iunie-10 iulie; 2 septembrie-15 sep

tembrie

- 22 aprilie-25 aprilie; 21 iunie-14 iulie; 4 octombrie-15 oc

tombrie; 17 octombrie—27 octombrie

- 11 mai-26 mai; 29 mai-6 iunie; 10 iunie-28 iunie; 17

octombrie-2 noiembrie; 4 noiembrie-13 noiembrie
- 28 septembrie-23 octombrie

Anton de Habsburg (cei doi soţi, de altfel, o vor vizita în continuare la Balcic). I se alătură din când în când şi alţi membri ai familiei: Nicolae, Elisabeta, Marioara (Mignon), o dată şi soţul celei din urmă, regele Alexandru al Iugoslaviei (Sandro, pentru intimi). Cu Carol e o altă poveste, vom vedea îndată. O vizitează şi surorile: Victoria Melita (alias Ducky), căsătorită cu marele duce Kiril, văr al ţarului asasinat, el însuşi, prin dispariţia celorlalţi moştenitori, potenţial ţar al Rusiei (până să revină la Kremlin, trăiesc însă într-o lucie sărăcie, ajutaţi, pe cât poate, de Maria); de asemenea, Alexandra (Sandra), căsătorită cu prinţul de Hohenlohe, ca şi, destul de des prezent la Balcic, fiul lor Friedel. În afara celor din familie, „garda apropiată" a reginei e alcătuită din fidelul secretar Denize („Sfântul Balcic"), horticultorul Janin (personaj esenţial, dat fiind rostul grădinilor în ansamblul domeniului) şi, firește, aghiotantul, colonelul (mai târziu general) Zwiedinek. Acesta din urmă, notează regina „este o încântare pentru noi" („noi" însemnând ea şi Ileana). „Înalt, extrem de corect, plăcut la înfăţişare şi ceremonios, *ei stent zu diensten* („stă la dispoziţie" – germ.) în toate momentele şi nici măcar când este înfăşurat într-un prosop de baie nu-şi uită *Haltung*-ul (ţinuta) militar. Nu sunt foarte sigură că se simte fericit pe marea agitată, în mica barcă cu pânze, dar frumosul său *Haltung* a fost la fel de corect ca întotdeauna. Ileana îl numeşte Unchiul Zwidy (nu în faţă), iar noi îl numim Veveriţă, pentru că are nişte ochi imenşi, negri, şi dinţi uimitor de albi."[57] Zwiedinek a stat mereu alături de regină, fiindu-i credincios până în ultimele clipe. „Zwiedy" îl alintă Maria în jurnalul său. Rumoarea publică spune c-ar fi

57 Regina Maria a României, însemnări zilnice, voi. IX, Poli- rom, Iaşi, 2012, p. 299 (însemnarea din 9 septembrie 1927).

fost amanţi, ceea ce este greu de autentificat, fiecare numărând cum crede de cuviinţă amorurile reginei (oricum, potrivit zicalei franceze, „*on ne prete cu'aux riches*").

Regina e fidelă în prietenie şi, majestuoasă când e cazul, ştie să fie şi neaşteptat de apropiată, cu cine nici nu s-ar bănui (cazul bătrânei turcoaice, şi nu numai al ei). Când moare Denize, la 14 mai 1930, este cumplit de afectată: „creatorul, împreună cu mine, al lui Tenha Juvah, mândria şi dragostea lui". Decide să meargă la Bucureşti pentru a-şi lua un ultim rămas-bun, „în ciuda celor care gândesc că o asemenea atenţie e prea mare", fiindcă, notează ea în jurnal, „unii gândesc chiar aşa, cât ar putea să pară asta de uimitor".[58] Când dispare şi Janin, după câţiva ani, tristeţea ei e la fel de mare.

Dintre prietenele care o vizitează la Balcic, cea mai apropiată, cea mai iubită, este, fără niciun dubiu, Cella Delavrancea, fiica scriitorului şi pianistă reputată (mai târziu şi scriitoare). Cu Cella se înţelege perfect: se minunează şi ea cum de e posibilă o asemenea comuniune, dată fiind diferenţa de extracţie socială şi de formaţie culturală. 7 octombrie 1930: „Cella a ajuns tocmai bine pentru *lunch*, arătând bine şi exprimând obişnuita ei vitalitate şi căldură de viaţă. Deplina ei naturaleţe e întotdeauna înviorătoare şi stimulantă". 5 octombrie 1932: „Cella e încântată să fie aici şi ne place să fim împreună". 21 iunie 1934: „Cella e cea mai bună însoţitoare din lume", rareori s-a înţeles atât de bine cu o femeie. 24 iunie 1934: „Cella, neîncetat amuzantă, aduce tuturor buna dispoziţie."[59] Şi aprecierile de acest gen continuă. Regina are o mare capacitate sentimentală, o nevoie

58 Regina Maria, Jurnal, voi. 175, ff. 122-124.

59 Ibidem, voi. 177, f. 137; voi. 184, ff. 151-152; voi. 184, f. 157.

nesecată de iubire şi de prietenie.

Din păcate, paradisul Balcicului nu se poate despărţi pe de-a-ntregul de lumea înconjurătoare: o lume tot mai agitată, o lume tot mai nesigură. Şi la Balcic, că vrea sau că nu vrea, regina e tot regină şi rămâne prinsă în vâltoarea evenimentelor. Sunt trei etape distincte, care îi marchează şi sejururile la Tenha Juvah.

Până la moartea regelui Ferdinand, la 19 iulie 1927, ea este, simplu, regina României, desigur nu regină domnitoare, ci doar soţie de rege, însă, graţie propriei personalităţi, ca şi prin legenda pe care o întruchipa, şi dată fiind, pe de altă parte, personalitatea inconsistentă a suveranului (altminteri, inteligent şi cultivat), s-a aflat, efectiv, într-o poziţie specială de putere şi de influenţă. Pentru Balcic, sunt doar anii de început, ai amenajării domeniului. Până în vara anului 1927, regina ajunge să petreacă aici doar câteva zile.

Etapa a doua este a Regenţei, din iulie 1927 până în iunie 1930. Principele Carol renunţase la tron (din proprie voinţă, dar şi „ajutat” să o facă de guvernul Brătianu) pentru a trăi în străinătate alături de femeia iubită, Elena Lupescu („evreica cu părul roşu”). Tronul i-a revenit astfel fiului său Mihai, în vârstă de numai şase ani. Regenţa, nominalizată formal chiar de Ferdinand, dar, evident, sub influenţa lui Ionel Brătianu, era alcătuită din trei persoane: patriarhul Miron Cristea, prinţul Nicolae şi Gheorghe Buzdugan, preşedintele Curţii de Casaţie. O regenţă slabă, mai slabă chiar decât fusese regele defunct. Brătianu rămânea „singur stăpânitor” în ţară. Regina Maria se trezeşte, de la o zi la alta, că nu mai reprezintă oficial nimic, dincolo de titlu şi de legendă. Ar fi putut fi ea regentă, dar pe lângă faptul că, potrivit legilor şi

mentalităţilor româneşti, era greu de conceput o asemenea poziţie pentru o femeie (deşi Maria nu era chiar o femeie ca toate celelalte), nici prin gând nu i-ar fi trecut lui Brătianu să aşeze la vârf o asemenea personalitate (mult prea puternică şi imprevizibilă). Paradoxul stă în faptul că regina rămâne pe din afară, dar în fapt continuă să fie o persoană inconturnabilă, şeful de necontestat al dinastiei, în condiţiile în care nimeni nu putea să ia regenţa foarte tare în serios (e consultată frecvent de Vintilă Brătianu, de Iuliu Maniu şi de alţi oameni politici, iar prinţul Nicolae, regentul, se află el însuşi sub „tutela" mamei sale).

Jocul politic se desfăşoară uneori şi pe scena Balcicului. La 12 septembrie 1927, Maria îi primeşte aici (şi îi găzduieşte) pe prim-ministrul Ionel Brătianu, alături de soţia sa Eliza, şi pe fratele acesteia, „eminenţa cenuşie" Barbu Ştirbei, prietenul intim şi sfătuitorul reginei, „punctul fix" în zbuciumata ei viaţă sentimentală. [60]Era un fel de a-i spune că nimic nu s-a schimbat, cel puţin în plan simbolic. Brătianu, în ce-l priveşte, calculase bine lucrurile, şi cu renunţarea lui Carol, şi cu Regenţa. Îi scăpase doar un „detaliu", privitor la propriul destin. Patru luni după Ferdinand, a părăsit şi el această lume, pe neaşteptate, în urma unei stupide infecţii. Regina l-a deplâns sincer, deşi nu se înţelesese întotdeauna cu el. Era însă mai bine, inclusiv pentru dinastie, cu un Brătianu dominator decât cu o guvernare în derivă. Preşedinţia guvernului e preluată de Vintilă Brătianu, fratele premierului dispărut, departe însă de abilitatea şi autoritatea acestuia. În aceste condiţii, Maria rămâne singurul reper incontestabil. Ceea ce se vădeşte şi prin pelerinajul liderilor politici la Balcic. La 1 iulie 1928 o vizitează însuşi Vintilă Brătianu, care îi spune că ar

60 însemnări zilnice, voi. IX, pp. 302-306.

dori-o la Bucureşti, în caz de criză. Din partea naţional-ţărăniştilor, aflaţi într-o lungă cură de opoziţie, Constantin Stere îi sugerează că ar trebui convins Vintilă Brătianu să demisioneze, şi să fie chemat la guvernare Iuliu Maniu. Interesant că se adresa reginei, nu Regenţei!

În sfârşit, liberalii se retrag şi Iuliu Maniu e prim-ministru. Se află şi el la Balcic, pentru a se întreţine cu regina, la 1 octombrie 1929. Peste doar câteva zile izbucneşte scandalul Regenţei, în urma decesului lui Buzdugan.

Vedere
a Balcicului.

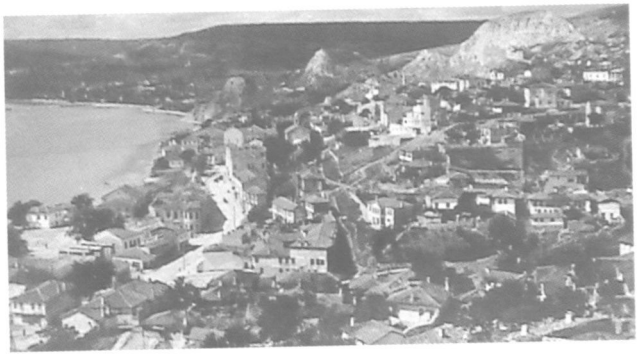

Altă vedere a Balcicului.

Stradă din Balcic.

fvâpril Primul VaP°r mare tonaj CSre acostează la Balcic

Spre centrul oraşului (la stânga, o fântână caracteristică).

Plaja din Balcic.

Regina Maria.

Portret cu dedicaţie către George Fotino: „A notre très precieux maire de Balcic”.

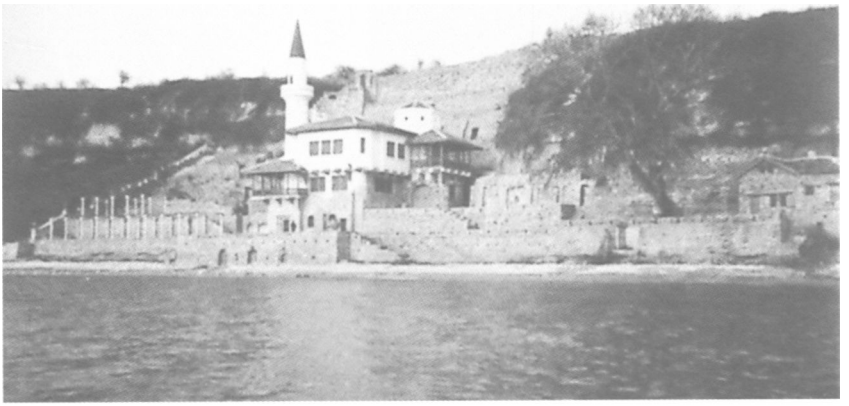

Tenha Juvah — „Cuibul liniștit“.

J

Camera reginei.

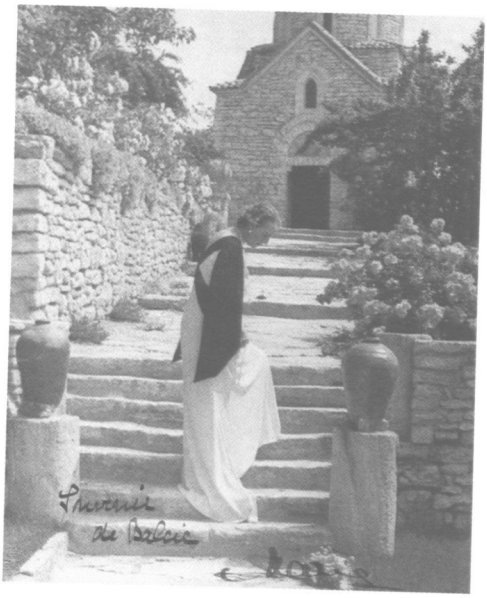

Spre Stella Maris.

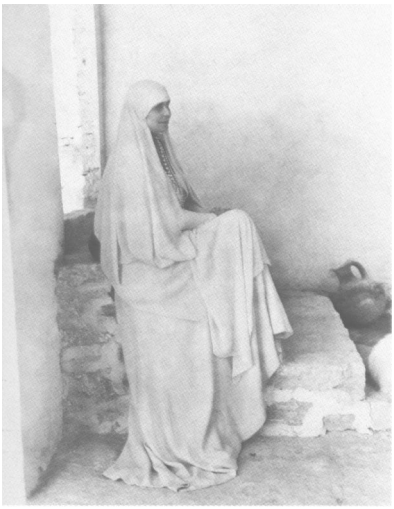

«OM ya A 4.

În „Paradis”.

Privind spre mare, din studioul Ilenei, alături de Crag.

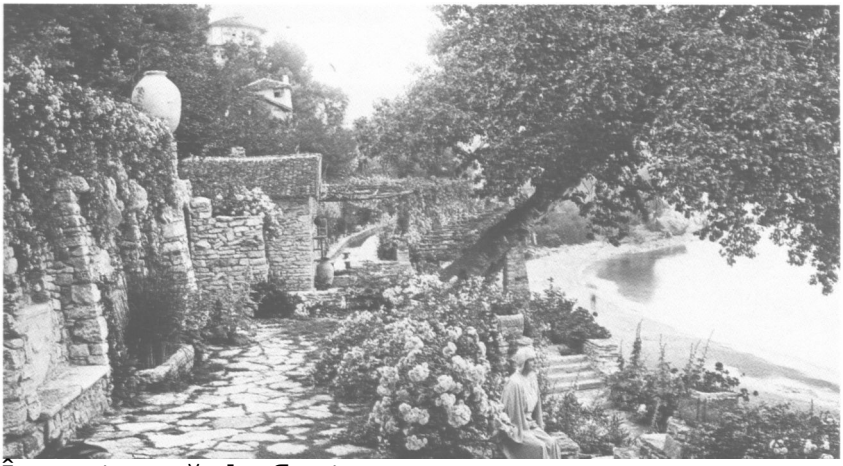

Înconjurată de flori.

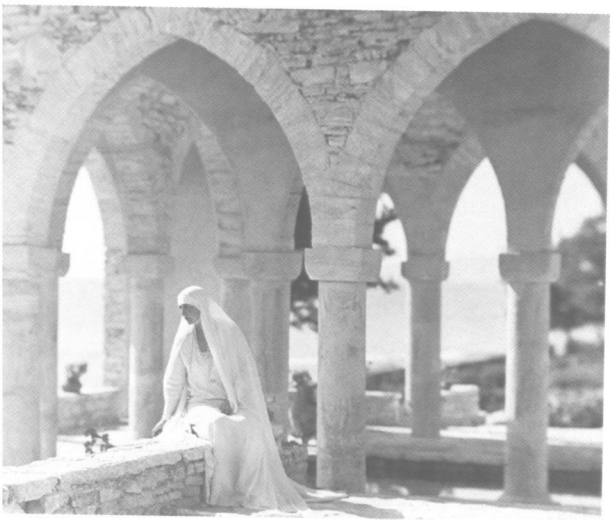

La izvor.
Vila prinţului Nicolae (Mavi Dalga).

Visând, printre coloane.

Regina şi principesa Ileana.
Cei doi fraţi: Carol şi Nicolae (la Sinaia).

Regina călare, alături de Eugen Zwiedinek.

Paul Morand (în halat de baie).

Cella Delavrancea (dreapta), alături de principesa Ileana.

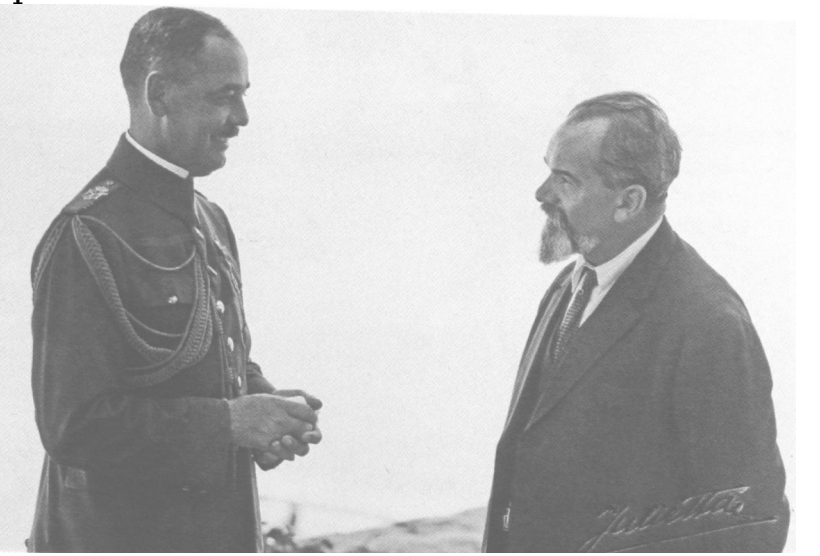

Eugen Zwiedinek şi Gaetan Denize.

Lucian Grigorescu (stânga)
şi Jean AI. Steriadi.

Grupul Tinerimea Artistică (fotografie din martie 1916). În picioare, de la stânga la dreapta: G.D. Mirea, Gheorghe Petraşcu, Camil Ressu, Ary Murnu, M. Teişanu, D. Hârlescu, Jean Al. Steriadi, I. Theodorescuăion, C. Artachino, Th. Cornescu, Kimon Loghi. Aşezaţi, de la stânga la dreapta: Cecilia Cuţescuătorck, Alexandru Satmary, N. Vermont.

N. Tonitza (al treilea din stânga) şi Francisc Şirato (primul din stânga) într-o fotografie de grup.

Octavian Moşescu şi Penca Moşescu.

iv „2

Octavian Moşescu, alături de Penca şi Camil Petrescu (al treilea din stânga) într-o excursie

(probabil la Constantinopol).

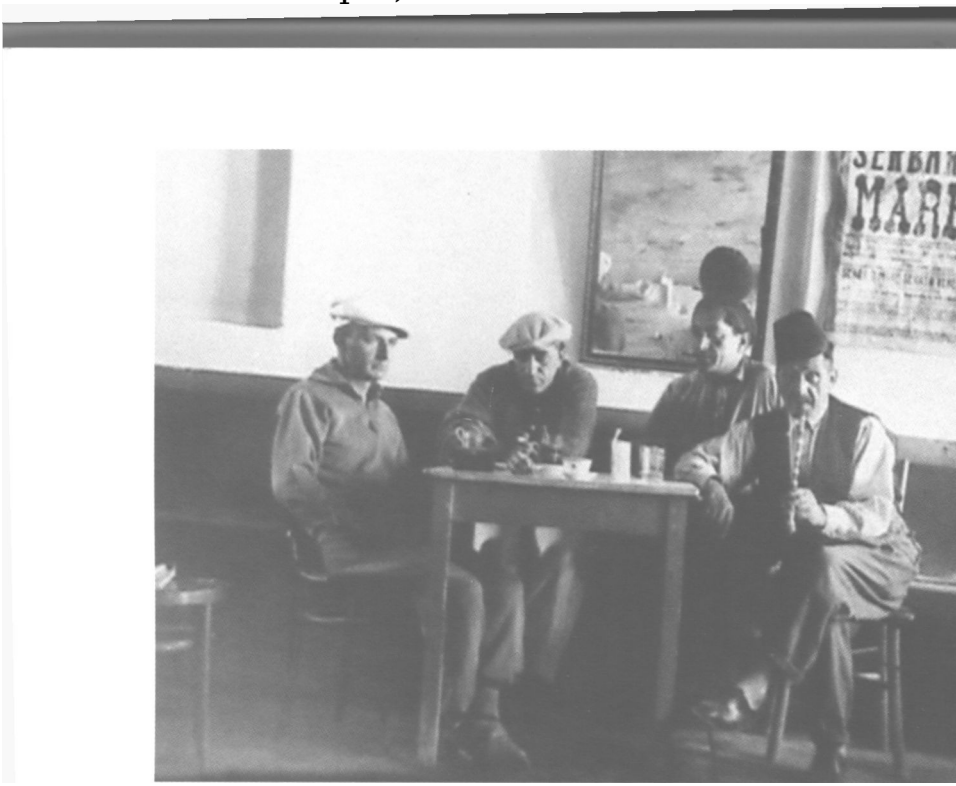

La cafenea: actorul Ion (Puiu) Iancovescu (al doilea din stânga) şi pictorul Lucian Grigorescu (al treilea din stânga) împreună cu Ali-cafegiul.

Octavian Moşescu, alături de N. Iorga.

George Fotino.

Henrieta Delavrancea-Gibory (pe terasa vilei Pillat).

Noua primărie din Balcic (arhitect Henrieta Delavrancea-Gibory).

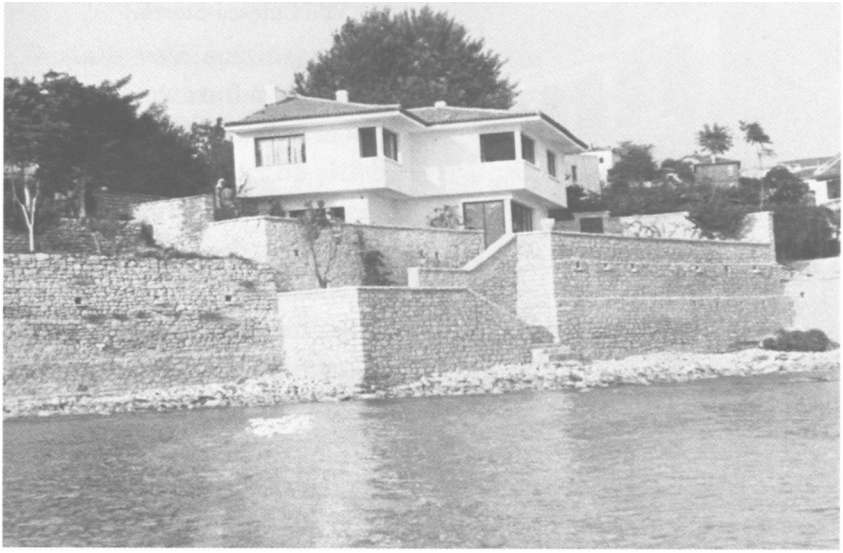

Vila Pillat (arhitect Henrieta Delavrancea-Gibory).

Ion Pillat şi Maria Pillat-Brateş, pe terasa vilei lor.

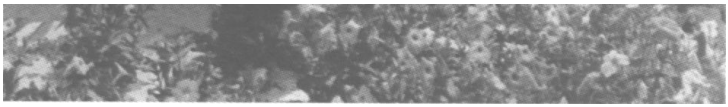

Vile pe ţărmul mării. Vila Pillat (dreapta) şi vila Constantiniu (stânga), proiectată tot de Henrieta Delavrancea-Gibory.

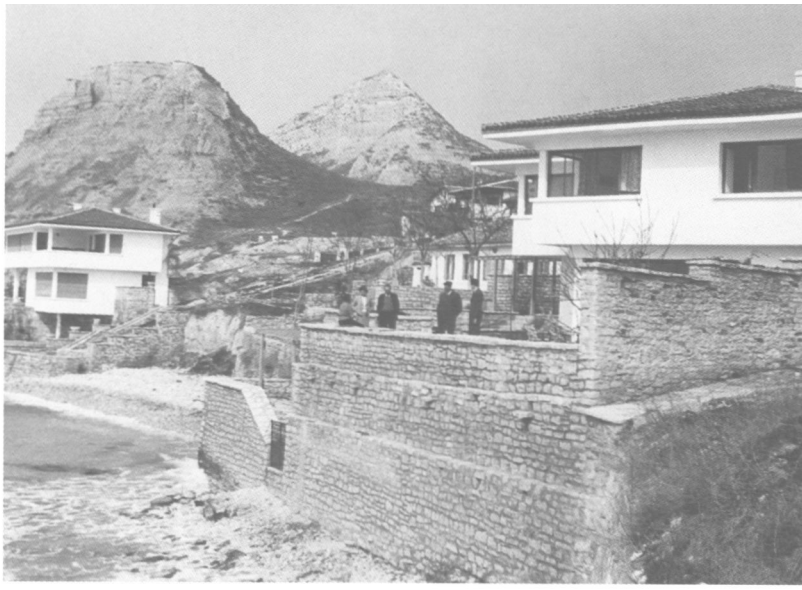

Destule voci susţineau acum cooptarea, în sfârşit, a Mariei. Guvernul ar fi fost de acord, cu condiţia ca regina să vină nu alături, ci să ia locul prinţului Nicolae. Plecarea acestuia n-ar fi fost de altfel o mare pierdere. Era – spus fără ocolişuri – un descreierat. Gonea cu maşina prin Bucureşti şi îşi rezolva cu pumnii disputele cu automobiliştii concurenţi. O asemenea altercaţie, în plină stradă, a determinat venirea urgentă a reginei din „cuibul liniştit” în Cotrocenii mai puţin liniştiţi, pentru a-l calma şi a-i face morala de rigoare. Regina a refuzat totuşi târgul: nu avea să-şi destituie propriul fiu; nici guvernul n-avea însă intenţia să accepte o regenţă prea „regală”, cu doi membri din trei aparţinând dinastiei. Până la urmă, naţional-ţărăniştii şi-au numit propriul om, pe total necunoscutul Constantin Sărăţeanu. Vexată, regina a lăsat să se publice în *Universul* relatarea unei „convorbiri private” (interlocutorul, nedestăinuit,

fusese Constantin Stere) în care ataca guvernul fără menajamente, acuzându-l că, dacă nu vrea ca familia regală să domine în Regenţă înseamnă că „râvneşte el să domine şi să influenţeze Regenţa... Nu e bine pentru ţară ca, alături de familia regală, să se poată înălţa alte familii cu aspect de o a doua dinastie... Nu mă îndoiesc că fiul meu şi cu mine, dacă am fi fost ambii în Regenţă, am fi întărit Regenţa şi i-am fi sporit prestigiul”. S-a iscat, firește, un scandal: pentru prima oară, guvernul era dezavuat public de cel mai important membru al familiei regale. S-a convenit în cele din urmă că cea mai potrivită ieşire din impas era să se dea un comunicat – prin Ministrul Casei Regale – în care se dezminţea că regina ar fi făcut vreo declaraţie ziarului. În fapt, într-o discuţie cu Maniu la Cotroceni, regina se exprimase şi mai vehement: politicienii nu au vrut-o fiindcă s-au temut că, odată cu ea, vor avea în faţă o regenţă puternică; iar într-o scrisoare, în franceză, adresată tot acum lui Maniu, incrimina şi Regenţa, şi tentaţiile „republicane” ale guvernului: „Modul cum Regenţa şi-a exercitat până acum funcţiunile îmi pare incompatibil atât cu demnitatea Coroanei, cât şi cu interesele Naţiunii... Vă revine, domnule Maniu, să decideţi dacă guvernul Dumneavoastră înţelege să conducă ţara în spirit monarhic sau republican”. În ce o priveşte, ea ştia ce are de făcut, îşi avea paradisul ei. „În curând, voi fi înapoi la iubitul Tenha Juvah, privind spre mare, spre cer, spre lumină, plimbându-mă printre florile mele.”[61]

Îl întâlnim la Balcic, în câteva rânduri, şi pe prinţul Barbu Ştirbei. Ca întotdeauna, regina are

61 „Interviul" reginei, în Universul, 16 octombrie 1929; „dezminţirea" ministrului Casei Regale, Universul, 19 octombrie 1929; pentru detalii, jurnalul reginei, voi. 172; întrevederea cu Maniu şi scrisoarea adresată acestuia, ff. 87-96.

nevoie de sfatul şi de sprijinul lui moral (ultima vizită e spre sfârşitul lunii mai 1930, când vine împreună cu soţia, Nadeje, prilej pentru aceasta de a admira, pentru prima oară, domeniul iubit al reginei). Întâlnirile devin tot mai puţin exuberante (dacă vor fi fost vreodată aşa, cu prea rezervatul domn Ştirbei!); ambii sunt prea preocupaţi de ce se întâmplă şi li se întâmplă, aşa că ajung să se consoleze reciproc. Din jurnalul reginei: „22 aprilie 1930. […] Barbu, fireşte, nu are de relatat lucruri prea bune. E pesimist în legătură cu orice şi de acord cu mine că în prezent trebuie pur şi simplu să trăiesc pentru mine şi să încerc să nu-mi fac inimă rea pentru tot felul de lucruri, odată ce nu pot să rezolv nimic". „24 mai 1930. […] Barbu nu arată prea bine, e palid şi slăbit, însă e totdeauna o plăcere să fim împreună, deşi am devenit mai curând nişte tovarăşi trişti."[62] Şi încă era bine, faţă de ceea ce va fi.

Fiindcă urmează etapa a treia, şi ultima, odată cu revenirea lui Carol şi instalarea lui pe tron, la 8 iunie 1930. Maria ar fi avut acum nenumărate motive să regrete frumoasele vremuri ale Regenţei. E complet înlăturată de la orice decizie şi, mai rău chiar, tratată jignitor. I se reduce lista civilă, oamenii ei fideli simt îndepărtaţi, începând cu Barbu Ştirbei, nevoit, în cele din urmă, să părăsească ţara. „Îmi lipseşte Barbu – nota ea la 6 iulie 1930. E greu să fim atât de complet separaţi după o atât de lungă şi credincioasă prietenie"[63]; trecuseră doar câteva săptămâni de la ultima lor întâlnire (aveau să se revadă, peste ani, în străinătate). Cel puţin Zwiedinek îi rămâne alături. Formal şi de ochii lumii, regele îi acordă cinstirea cuvenită, dar relaţiile dintre ei sunt complet şi

62 Regina Maria, Jurnal, voi. 175, ff. 79 şi 139-140.

63 Ibidem, voi. 176, f. 62.

iremediabil compromise. Începând din 1928, Maria şi-a sărbătorit an de an ziua de naştere – 29 octombrie – la Balcic. La prima sărbătorire după întoarcerea sa, la 29 octombrie 1930, Carol e şi el prezent, alături de Nicolae, de Elisabeta, şi de micul principe Mihai (fostul rege, detronat de propriul tată). Impecabil tablou de familie. Dar nu peste mult timp urmează o lovitură de necrezut. În drumul său spre casă, după o mai lungă călătorie în străinătate, la 14 mai 1931, Maria primeşte o telegramă: „pentru binele tău, nu trebuie să te întorci înainte de 5 iunie"; semnat, Carol. Îi interzicea, e drept, doar pentru un timp determinat, intrarea în ţară (supărat, el ştia din ce pricină). Complet derutată în primul moment – nu mai avea niciun ban! —, reuşeşte să-şi găsească o „gazdă" (nu era greu pentru ea să fie invitată) şi îşi prelungeşte astfel vacanţa cu o frumoasă călătorie în Italia.

La întoarcere, alte griji. Urma căsătoria Ilenei cu Anton de Habsburg. Din nou Carol este binevoitor, chiar suspect de binevoitor, în ciuda celor întâmplate. Îi organizează Ilenei la Peleş o grandioasă şi impecabilă ceremonie. Se bucura, de fapt, că scapă de ea. Un membru al familiei mai puţin (şi, încă, preferata reginei)! Impusese mirilor ca locul lor de reşedinţă să fie în afara României, vizitele în România să fie limitate în timp, iar copiii, oricum, să nu se nască în ţară. Înainte de celebrarea nunţii, regina are o neplăcută întrevedere cu monseniorul Vladimir Ghika, la Balcic, unde se aflau şi viitorii soţi. Îl solicitase pentru o intervenţie pe lângă papă, pentru ca acesta să accepte, în afara ceremoniei catolice, potrivit confesiunii soţului (stabilită şi pentru viitorii copii), şi o binecuvântare ortodoxă: cu atât mai mult cu cât Ileana era foarte ataşată de tradiţia românească şi de ortodoxie îndeosebi (avea de altfel,

în ultima parte a vieţii, să devină călugăriţă ortodoxă: maica Alexandra).

Răspunsul cu care vine Vladimir Ghika e fără apel: negativ! Papa nu acceptă ca Anton, catolic, să păşească într-o biserică ortodoxă! Regina e mânioasă, aşa cum numai ea ştia să fie: adică, foarte mânioasă. Numai respectul ce i-l purta lui Vladimir Ghika o opreşte să-i spună verde în faţă tot ce crede despre biserica lui şi despre acel „most umpleasant gentleman" care se află în fruntea ei. Îşi revarsă însă indignarea în jurnalul intim. Şi se gândeşte apoi cum să rezolve lucrurile, fiindcă mereu înţelegea să le rezolve. În felul ei. E chemat de la Cotroceni duhovnicul ortodox al Ilenei. Şi, în secret, precum la vechii creştini, în camera lui Anton de la Mavi Dalga, se celebrează ceremonia schimbării inelelor![64]

„Complotul de la Balcic" marchează momentul cel mai încordat al raporturilor dintre regină şi fiul său, un rege care nu mai asculta de nimeni şi se manifesta tot mai autoritar. Maria încearcă să acţioneze. Dar cum, prin cine? Nu era uşor să-ţi găseşti aliaţi. Prinţul Nicolae, eventual, în relaţii mereu încordate cu fratele său (dar, cu asemenea aliat, mai bine lipsă). Mareşalul Averescu, şi el nemulţumit şi dornic de a reveni la putere (fusese în două rânduri prim-ministru); prestigiul său, enorm cândva, se prăbuşise însă între timp. În lipsa unei soluţii mai bune, regina apelează totuşi la el. La 12 octombrie 1931, mareşalul e la Balcic, unde cei doi „complotişti" au o lungă discuţie. Fiecare îşi înşiră nemulţumirile. Cât despre ce-i de făcut: să se exercite presiuni asupra regelui, să i se deschidă ochii...

64 Pentru evenimentele din primăvara şi vara anului 1931, Jurnal, voi. 179 (f. 144, telegrama lui Carol din 14 mai) şi 180 (sejurul la Balcic), ff. 62-107.

Prinţul Nicolae ar fi fost emisarul: bună alegere, nimic de zis![65]

Până una-alta, la 29 octombrie 1931, regele e din nou la Balcic, la ziua de naştere a mamei sale. Însoţit de Elisabeta, de Mihai, de vărul său Friedel de Hohenlohe... Sunt de faţă şi N. Iorga, prim-ministru, şi celălalt membru-cheie al guvernului, Constantin Argetoianu. Totul, cum nu se poate mai bine.

Însă scandalul „complotului" izbucneşte, limitat, e drept, la cercurile informate, sau „dezinformate". Nicolae „dezertează" şi are tupeul să-i spună lui Carol că, în felul acesta, el, Nicolae, i-a salvat tronul! Povestea ajunge şi la urechile lui Averescu, care, la 11 februarie 1932, îi expediază reginei o scrisoare, în franceză. Averescu îşi reafirmă nemulţumirile, îşi recunoaşte intenţia (firească) de a acţiona, însă strict legal, pentru a reajunge la putere, dar totodată îi atrage atenţia reginei că nici vorbă n-a fost în discuţia lor de vreo acţiune în forţă, care ar fi vizat răsturnarea regelui.[66] Regina ştia şi ea prea bine. O „lovitură de stat", dată de cine? De ea, de Averescu şi de Nicolae? Absolut ridicol. Până la urmă, „complotul de la Balcic" nu fusese decât un simplu schimb de vorbe, amare, ce e drept...

Fapt e că la următoarea aniversare a reginei – 29 octombrie 1932 – Carol n-a mai venit la Balcic! în schimb, îl întâlnim din nou la 29 octombrie 1933: „foarte binevoitor şi drăguţ", notează Maria. În 1934, aniversarea nu se mai petrece la Balcic, regina plecând în Marea Britanie, dar întrerupându-şi şi

---

65 Relatarea „complotului de la Balcic", în Jurnal, voi. 181, ff. 56-59.

66 Scrisoarea mareşalului Averescu, în original, anexată Jurnalului, voi. 182, ff. 89-90. Pentru „complotul de la Balcic", vezi şi Constantin Argetoianu, Memorii, voi. IX, Editura Machia- velli, Bucureşti, 1997, pp. 385-387.

acolo şederea, în urma asasinării, la Marsilia, a ginerelui său, regele Alexandru (rămâne un timp alături de Mignon, în Iugoslavia). În 1935, cu ocazia aceluiaşi eveniment, familia se întruneşte, „în mare complet”, la Peleş. În ciuda păstrării unor aparenţe, raporturile dintre mamă şi fiu se deteriorează fără încetare. Carol e „un monstru”, îl caracterizează regina în jurnal, parcă ales de soartă pentru a distruge România, şi pe noi toţi împreună cu ţara! Se iese complet din logica „spălării rufelor în familie” atunci când Carol îl trimite ca mesager la regină (tot la Balcic), la 13 mai 1936, pe omul lui de încredere Ernest Urdăreanu, vicemareşal al Palatului, dispreţuit de mulţi ca parvenit şi instrument al unor treburi nu tocmai curate (spunându-i-se, în consecinţă, şi Murdăreanu). Urdăreanu încearcă să o convingă pe regină că tot ce se face împotriva ei este de fapt în propriul său interes! Intrigile caută să lovească şi în Zwiedinek. Ridicarea lui la gradul de general ar fi însemnat, odată cu primirea unui comandament în armată, îndepărtarea definitivă de regină. Din fericire, lucrurile nu s-au petrecut aşa; Carol acceptă ca Zwiedinek să rămână la locul lui; ca şef al Casei reginei, îi va reveni un rol important în desăvârşirea domeniului de la Balcic. La 29 octombrie 1936, ziua Mariei e sărbătorită din nou la Tenha Juvah. Carol iar lipseşte, ostentativ. Dar, ca să-i facă totuşi mamei sale o plăcere, i-l trimite pe cap, câteva zile mai târziu, la 1 noiembrie, pe însuşi prim-ministrul Gheorghe Tătărescu, purtător al unor grave acuze: Maria ar complota cu Elena, fosta soţie a regelui (şi mama lui Mihai), împotriva lui şi, pe deasupra, l-ar fi vorbit de rău în Anglia. Ce i-au auzit apoi urechile lui Tătărescu! Regina i-a interpretat marea scenă a furiei, cu desăvârşita-i pricepere actoricească. În încheiere, l-a

somat pe şeful guvernului să deschidă ochii, până nu va fi prea târziu. Cât despre ea, vrea să fie lăsată în pace, şi nimic mai mult.[67] A fost ultima mare dispută politică petrecută la reşedinţa reginei.

Să mai alegem câteva dintre personajele – multe – cu care se întâlneşte regina la Balcic.

Eliza Brătianu o vizitează din când în când şi e găzduită pe domeniu, până îşi amenajează propria casă. Sora lui Barbu Ştirbei avea două calităţi pe care regina le preţuia cu deosebire: era inteligentă şi se pricepea la grădinărit!

Generalul Gheorghe Rasoviceanu, erou al Primului Război Mondial, apoi organizator al colonizării în Cadrilater a unora dintre vechii ostaşi, e şi el primit relativ frecvent. În faţa reginei, ofiţerii aveau mereu întâietate, şi cu atât mai mult cei care se distinseseră în războiul *ei*. Chiar dacă nu era tânăr şi frumos, regina îl simpatiza, fără a-l scuti de o privire ironică. „Rasoviceanu, gras şi mulţumit de sine”[68], notează ea în jurnal.

Memorabilă e şi vizita la Balcic, la 20 octombrie 1932, a lui I.G. Duca, viitorul prim-ministru, cel care va fi asasinat de legionari. Duca soseşte „by ar”, în condiţii cam primitive, zburând într-un avion „deschis”. Era, nu-i de mirare, „îngheţat”. Regina îl invită la o lungă plimbare. „Georges – notează ea – mi-a fost întotdeauna prieten”. „Are o tendinţă spre concepţia anglo-saxonă a lucrurilor şi mă găseşte mai înţelegătoare şi mai puţin ironică decât latinii.”[69] (Cum o găsea Duca cu adevărat, avea să scrie, scrisese probabil deja, în memoriile sale privitoare la Primul Război Mondial. E un portret, în clarobscur,

67 Discuţia lui Tătărescu, în Jurnal, voi. 199, ff. 67-76.

68 Regina Maria, Jurnal, voi. 180, f. 106.

69 Ibidem, voi. 184, ff. 155-156.

admirativ în parte, dar nu lipsit de judecăţi severe. Mai întâi, ceea ce bătea la ochi pentru oricine: „Este strălucitoare, fizic ca şi moral, încât îţi ia văzul, nimeni nu o poate întrece. Frumoasă, de o frumuseţe încântătoare... Inteligentă, fermecătoare, plină de talent pentru pictură, pentru călărie, pentru scris, o conversaţie sclipitoare, vervă, umor, spontaneitate de gândire, originalitate de expresie, curaj...” Nici defectele n-ar fi fost însă puţine. „O inteligenţă vie, simpatică, dar superficială, incapabilă să pătrundă în adâncul lucrurilor”. Lipsa unei adevărate instrucţii: „În acest cap încântător, nimic nu este perfect clar, doar aproximaţie şi fantezie”. „Fermecătoare da, dar sub aparenţele farmecului feminin se ascunde o ambiţie nemăsurată, o ambiţie care nu este călăuzită de idealuri nobile, o ambiţie banală, egoistă, ambiţia unei fiinţe care vrea să joace un rol, vrea să se vorbească de ea, să fie lăudată, slăvită. Şi această ambiţie, amalgam curios de vanitate şi de nemărginită prezumţiune, această ambiţie este socotită, rece, neînduplecată, ca şi ochii albaştri-argintii ai acestei frumoase strănepoate de regi şi împăraţi, ochi caracteristici, cu scânteieri de milă şi cu luciri de oţel. Găsim în ei şi splendoarea britanică, şi fărădelegile Romanovilor”. De fapt – apreciază Duca –, deşi se socotea englezoaică, „era o Romanov din creştet şi până-n tălpi”.)[70]

Printre oaspeţii de seamă se numără şi Paul Morand, scriitor francez la modă, mai ales prin descrierile, în notă mondenă, ale unei diversităţi de ţări şi culturi. Căsătorit cu o aristocrată românca, Elena Şuţu, avea să devină în 1943 ambasador al Franţei în România, mai precis spus, al regimului de la

---

701 6.1.G. Duca, Memorii, voi. I, Editura Expres, Bucureşti, 1992, pp. 141-143.

Vichy pe lângă regimul Antonescu. Cel mai celebru dintre ambasadorii francezi la Bucureşti, dar, date fiind circumstanţele, şi cel mai controversat. La Balcic, Paul Morand se află, ca invitat al reginei, împreună cu soţia sa, în zilele de 8 şi 9 octombrie 1930. [71]Cade şi el sub farmec... din acest punct de vedere nimic original! „Nicio regină a Europei nu are această alură, o asemenea simplă maiestate a gestului... O mie de femei au încercat, în zadar, să o imite". În cartea sa, *Bucarest*, apărută în 1935, a inclus şi un capitol de câteva pagini privitoare la Balcic, sau mai bine zis, la regină, văzută pe fundalul Balcicului.[72] în jurnalul ei, regina lipeşte o fotografie: Paul Morand la Balcic, în halat de baie!

Faţă cu această nesfârşită defilare de personaje de tot felul, ne-am aştepta la o relaţie strânsă între regină şi artiştii Balcicului. Asta fusese, în fond, intenţia primă a lui Satmary: să o aducă aproape de artişti, printre artişti. Dacă e aşa, vom fi dezamăgiţi. Poate trebuie să începem prin a ne pune întrebarea: care sunt până la urmă raporturile reginei cu cultura românească? Să spunem mai întâi că învăţase bine româneşte, nu „foarte bine", fiindcă foarte bine, chiar după spusele ei, tot amestecându-le (engleza, româna, franceza, germana), nu se mai exprima acum în nicio limbă, nici măcar în limba ei maternă (de altfel, şi greşelile ei de ortografie sunt frecvente, în franceză şi chiar în engleză). Citea mult (memorii, istorie...), dar nu în româneşte. Deşi era solicitată să prezideze jurii literare, nu pare să fi avut o idee cât de cât conturată

71 Regina Maria, Jurnal, voi. 177, ff. 71-73. Impresia reginei: „Paul Morand e cu siguranţă foarte plăcut şi vorbeşte o engleză excelentă. A fost pretutindeni şi cunoaşte pe oricine, aşa că e o bucurie să conversezi cu el."

72 Paul Morand, Bucarest, Pion, Paris, 1935 şi 1990 („Chez la reine â Balcic", pp. 106-113).

asupra literelor româneşti din epocă – o perioadă literară, totuşi, excepţională – şi nici raporturi apropiate cu unul sau altul dintre autori. Ea însăşi, de altfel, era scriitoare… dar de limbă engleză. Ceea ce rezistă astăzi din scrisul său sunt mai puţin povestirile sau romanele, cât partea memorialistică (amintirile publicate: *Povestea vieţii mele*, precum şi *Jurnalul*, cu siguranţă cel mai întins ţinut vreodată de cineva în România). Foarte atentă observatoare a oamenilor şi înzestrată cu un simţ acut al umorului, excelează în descrierea personajelor, cu o tentă adesea ironică, dar fără răutate. Artele o preocupă în egală măsură. Gustul său artistic rămâne discutabil, oricum nu i se poate contesta originalitatea. Îi place să amestece elemente celtice, româneşti, orientale într-o sinteză extrem de personală, şi neapărat învăluite în cât mai mult aur! Regina e şi pictoriţă, cam limitată în posibilităţi: pictează flori, iar flori şi numai flori, într-o manieră decorativă. Îi cunoaşte mai îndeaproape pe pictori, dat fiind că patronează Tinerimea Artistică, şi, într-adevăr, e prezentă frecvent în expoziţii. Dar alegerea sa nu merge mai departe de Art Nouveau-ul momentului 1900. Când dulceagul Kimon Loghi şi Arthur Verona, epigon Grigorescian, sunt menţionaţi ca pictori preferaţi, asta ne pune puţin pe gânduri. De fapt, dintre toate imaginile şi reprezentările, regina îşi iubeşte cel mai tare propria imagine. Se fotografiază pretutindeni, în toate chipurile, îi plac ţinutele şi atitudinile teatrale. De aceea, niciun pictor nu atinge, în ce o priveşte, măiestria lui Philip de Laszlo, un evreu ungur stabilit în Anglia, specializat în portrete de regi, regine, aristocraţi şi bogătaşi, corect executate, binevoitoare şi, se înţelege, foarte scumpe. Maria e încântată de cele câteva portrete pe care i le realizează priceputul meseriaş. Când, în octombrie-

noiembrie 1936, îi pozează la Balcic, apoi la Cotroceni, lui Constantin Isachie, portretist foarte apreciat pe atunci, pentru o comandă din partea Băncii Naţionale, comparaţia o face inevitabil cu Laszlo: portretul românului nu e neapărat rău, dar nici foarte reuşit! mai apoi, se declară oarecum satisfăcută vizitând o expoziţie a lui Isachie (şi remarcându-i peisajele din Anglia). Lui Eustaţiu Stoenescu, considerat un pictor de valoare, inclusiv ca portretist, i-o spune însă pe şleau: nu s-ar lăsa pictată de el pentru nimic în lume: îşi urâţeşte modelele!

La Balcic, regina se vede în mai multe rânduri cu Satmary (şi cu soţia lui, Ortansa): dar, mai curând decât pictor, acesta era pentru ea un prieten (avea să moară înainte de vreme, în 1933). Şi Cecilia Cuţescu-storck e mai degrabă o vecină; regina nu pare să o aprecieze în mod deosebit ca pictoriţă. Dintre ceilalţi artişti, apare numele lui Steriadi. Însemnarea din 16 septembrie 1927: „La dejun i-am avut invitaţi pe pictorul Steriadi şi pe sculptorul Storck cu soţia [aici, pictoriţa devine o simplă „anexă" a soţuluil. După ceai le-am vizitat casă, care are o privelişte frumoasă, şi i-am făcut şi o vizită surpriză lui Satmary la casa lui, care este acum gata."[73]23 septembrie 1928: „La ceai, am avut cuplurile Storck şi Satmary..."[74] 2 octombrie 1929: „La *lunch*, sunt invitaţi Satmary şi soţia, din nou Steriadi, şi inginerul porturilor. Satmary, extrem de amuzant, i-a făcut pe toţi să râdă."[75] Să nu-i uităm nici

---

73 însemnări zilnice, voi. IX, p. 308. Cecilia Cuţescu-Storck, în Fresca unei vieţi, op. cit., p. 342, se referă la mai multe vizite pe care regina, însoţită de principesa Ileana, le-ar fi făcut, pentru a bea ceaiul, în „loggia" lor. E posibil, dar nici o altă informaţie nu mai apare în Jurnalul reginei, altminteri foarte detaliat şi precis în ce priveşte consemnarea persoanelor întâlnite şi cele mai mici întâmplări.

74 Regina Maria, Jurnal, voi. 167, f. 134.

75 Ibidem, voi. 172, f. 72.

pe cei doi pictori, Damian şi Papatriandafil, care au realizat fresca bisericuţei Stella Maris. Dar, cu asta, am cam încheiat. Regina nu pare să fi fost prea interesată de cum evoluează pictura românească pe coordonatele Balcicului. Ea şi colonia artistică rămân entităţi separate.

Câteva întâlniri sunt de consemnat cu tânărul actor George Vraca: un bărbat frumos, talentat şi cu o voce catifelată, cu totul specială. E primit în mai multe rânduri, prima consemnare fiind din 1 iulie 1931. Actorul îi propune realizarea unui film, după un roman al reginei, încă neterminat, intitulat *Măşti* (*Masks*). Un an mai târziu, conversaţia se reia, pe aceeaşi temă, Vraca fiind invitat la *lunch* (23 iunie 1932). Discuţia ajunge destul de departe, odată ce sunt evocate speranţele puse în Carol şi dezamăgirea care a urmat! în sfârşit, la 30 iunie 1932, Vraca îi citeşte timp de câteva ore din traducerea românească a menţionatului roman. Regina nu crede că va reuşi în proiectul cu filmul, dar îl ascultă răbdătoare: era îndeajuns că citea frumos![76]

Să mai spunem că regina se interesa – moderat – şi de treburile generale ale Balcicului, întâlnindu-se din când în când cu primarul şi cu prefectul; în condiţii „speciale”, vom vedea, avea să-şi intensifice „colaborarea”. După cum nu neglija, periodic, nici băile de mulţime, cu plimbări prin cartierele pitoreşti şi vizite, pentru care nu se lăsa prea mult rugată, în casele oamenilor, la un pahar cu apă şi o linguriţă de dulceaţă!

Efectul Moşescu

Născut în 1894, într-un sat de lângă Râmnicu Sărat, Octavian Moşescu şi-a descoperit de timpuriu

76 Ibidem, voi. 180, f. 87; voi. 183, ff. 143 şi 157.

vocaţia: aceea de animator cultural.[77] îi plăcea de altfel să scrie şi şi-a încercat puterile în poezie, ca şi în texte uşoare de teatru de revistă. Era însă conştient de faptul că nu putea depăşi condiţia unui scriitor minor. Avea însă toate calităţile necesare pentru a-i pune în evidenţă şi a-i mobiliza pe ceilalţi, adevăraţii creatori: o mare capacitate de a admira şi un entuziasm în fiecare moment, dublat de spirit de organizare. Dinamizase astfel, încă adolescent, mişcarea literară din Râmnicu Sărat. Mai târziu, la Viena, unde studiază, la Universitate, istoria artei, are din nou o iniţiativă culturală: reluarea, cu un al treilea volum, după cele apărute în 1883 şi 1888, *a Almanahului Societăţii academice social-literare „România*

Junã" (faimos, îndeosebi, pe lângă alte colaborări de prestigiu, prin publicarea, în 1883, a *Luceafărului* lui Mihai Eminescu). Cu câţiva ani întârziere – fiind tot amânat de autori – Moşescu reuşeşte să scoată în 1925 al treilea volum, sub titlul *România Junã*. *Cartea semicentenarului* (cei 50 de ani se împliniseră în 1921, „România Junã" fiind întemeiată în 1871). E o oglindă aproape completă a literaturii române din primii ani interbelici: deschizându-se cu un cuvânt al reginei Maria, urmat de o pagină de cugetări ale lui N. Iorga, volumul include texte (în principiu, inedite) semnate de Octavian Goga, Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Ion Minulescu, George Topârceanu, George Bacovia, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Ionel Teodoreanu... (dintre scriitorii notabili, Arghezi e singurul absent; absenţă care, cel

77 Cea mai îngrijită schiţă biografică se datorează istoricului de artă Petre Oprea: „Colecţionarul Octavian Moşescu", în Revista muzeelor şi monumentelor, 7/1984, pp. 41-46. Balcica Măciucă (născută Moşescu) evocă memoria tatălui în Balcic, Editura Uni- versalia, Bucureşti, 2001.

puţin, va fi avut darul de a fi pe placul lui N. Iorga, al cărui mare admirator era Moşescu). O reuşită incontestabilă, care, în plus, i-a asigurat lui Moşescu o relaţie directă cu principalii autori ai momentului. Să privim şi ilustraţiile, reproduceri după picturi: jumătate din ele au ca temă litoralul dobrogean, şi chiar, explicit, Balcicul (Iser, Petraşcu, Bunescu, Ştefan Popescu). De la Râmnicu Sărat şi trecând prin Viena, destinul îl împingea, aşadar, pe Moşescu spre Balcic. Nu cunoaştem detaliile acestei apropieri, când şi cum s-au petrecut lucrurile. Cert este că s-a îndrăgostit şi el, iremediabil, precum regina şi întreaga pleiadă de pictori. Informaţia sigură priveşte numirea lui ca profesor suplinitor la gimnaziul mixt din Balcic, începând cu data de 1 octombrie 1925[78] (potrivit altor informaţii, mai vagi, ar fi practicat în paralel şi avocatura; avea studii de drept).

Gimnaziul mixt se lovea de mari dificultăţi în recrutarea profesorilor. Lesne de înţeles: una era să vii la Balcic pentru a admira peisajul şi eventual a face o cură decontractantă de „primitivism”, şi cu totul altceva să te instalezi, în condiţii precare, la „capătul Pământului”, sau, în orice caz, la capătul drumului dinspre Bazargic (ceea ce unora li se putea părea cam acelaşi lucru). Nu e de mirare că unul dintre profesori (cei mai mulţi dintre ei, suplinitori), încă student, preda de-a valma istoria, geografia şi ştiinţele naturii. O inspecţie efectuată în mai 1925, găsise şcoala „într-o stare de murdărie şi neîngrijire de neiertat”, iar pe profesori adunând cam multe absenţe nemotivate. Drept consecinţă, directorul îşi prezintă demisia. Ajunge în locul lui, provizoriu, studentul „pluridisciplinar” pe care tocmai l-am pomenit, care şi

78 Certificatul de funcţionare la Gimnaziul mixt din Balcic, în Arhiva familiei Balcica şi Constantin Măciucă.

el, după două-trei luni, demisionează atât din funcţia de director, cât şi din postul de profesor. Un avocat e numit să gireze direcţia, la Balcic, dar şi la gimnaziul din Cavarna, unde situaţia era similară.[79]

Aşa se prezentau lucrurile în momentul când apare Moşescu. Ia în primire orele de latină şi germană şi, cum tot se căuta un director, la foarte scurt timp, pe data de 20 octombrie 1925, este numit în fruntea şcolii. E de presupus că a luat lucrurile în serios şi cu entuziasmul care nu-l părăsea niciodată. Îl vedem astfel animând o societate culturală a elevilor… un pas spre dezmorţirea învăţământului local.

Ţintea însă mult mai departe. Proiectul lui era să facă din micul şi adormitul Balcic un mare oraş cultural al ţării! Să atragă aici toate numele care contau (oferind, la schimb, peisajul). Iarăşi, amănuntele ne scapă, din lipsa informaţiei documentare. Cert este că, după mai puţin de un an, în iulie 1926, reuşeşte să pună temelia Universităţii Libere din Balcic, numită şi Universitatea „Coasta de Argint”. Subiectele tratate îmbrăţişau istoria, sociologia, arta, teatrul şi literatura, iar printre primii conferenţiari îi întâlnim pe Nae Ionescu, Ion Marin Sadoveanu, Camil Petrescu, Alexandru Marcu, Ion Pillat, Pamfil Şeicaru, Perpessicius, N. Batzaria, Ştefan Neniţescu…[80] în paralel, se desfăşoară şi un festival Eminescu (printre actorii prezenţi, George Vraca) şi, pe deasupra, se mai organizează şi o excursie colectivă la Constantinopol. Deloc rău, pentru o primă lovitură!

Evident, Moşescu nu s-ar fi putut descurca

79 A.N.R.-A.N.I.C., Ministerul Instrucţiunii publice, 371/1925, ff. 19, 20-24, 29-30, 38.

80 Doina Păuleanu, Balcicul în pictura românească, op. cit., informaţie preluată din Dacia (Constanţa), 25 iulie 1926.

singur. Sprijinul esenţial l-a găsit la Bucureşti, într-o instituţie specializată în activităţi de acest gen: Fundaţia Culturală „Principele Carol”. Creată în 1921, sub patronajul principelui moştenitor, scopul său era „ajutorarea, susţinerea şi crearea faptelor de cultură”. Accentul deosebit se punea pe ridicarea culturală a satelor (peste 4.600 de cămine culturale create), însă activităţile erau altminteri foarte diverse, de la muzica simfonică până la o largă gamă de reviste culturale.

Director general al Fundaţiei: Gheorghe D. Mugur, numit de Carol încă de la înfiinţare (pregătiseră împreună proiectul). Curios personaj. Merită să ne oprim puţin asupra lui, cu atât mai mult cu cât o să tot apară în povestea Balcicului. Să spunem că era şi el un entuziast, gata oricând să lanseze mari proiecte şi să se înflăcăreze pentru ele? E cam puţin. Sigur că era un entuziast, dar depăşea frecvent limita de sus a entuziasmului. Era, să spunem drept, cam exaltat. Şi nu lipsit de o doză apreciabilă de megalomanie. Se visase scriitor, dar n-avusese parte decât de un duş rece din partea criticului Mihail Dragomirescu, care i-a pus diagnosticul corect: lipsă de talent. Profesor de formaţie, fusese numit (în 1912) inspector al activităţilor extraşcolare în Ministerul Instrucţiei Publice; în anii următori, se ocupase de „Cercetaşii României”… şi aşa mai departe. S-a apropiat la un moment dat de principele moştenitor, cu care, după cum am văzut, a conlucrat la întemeierea Fundaţiei Culturale, în visele lui, Mugur se vedea însă ca îndrumător al lui Carol în toate cele, spre un destin glorios. S-a implicat, chiar cu acordul familiei regale, în criza provocată de căsătoria clandestină a prinţului cu Zizi Lambrino şi, ce e drept, şi-a avut partea lui de contribuţie la ieşirea lui Carol

din această aventură.[81] De aici însă, şi până la a-i scrie, câteva luni mai târziu, regelui Ferdinand, pe un ton aproape familiar, cât de încântat se simţea în urma logodnei lui Carol cu principesa Elena a Greciei... era totuşi o oarecare distanţă. Stilul grăieşte de la sine: „Sunt fericit, şi ţara e fericită, Majestate... De-acu norul ce ne tulbura s-a spart, s-a risipit, s-a topit. E numai lumină şi bucurie. E numai soare. Dumnezeu să ne ajute”[82] (avusese dreptate Mihail Dragomirescu). Când Carol, câţiva ani mai târziu, evadează din ţară cu Elena Lupescu, îşi închipuie că tot lui îi revine misiunea istorică să-l salveze încă o dată şi să-l aducă pe tronul României. La Milano, unde se refugiase principele, încearcă să-l abordeze, dar Carol ţine uşa încuiată. Nu se lasă însă şi până la urmă tot reuşeşte să dea de el, chiar în mai multe rânduri. Spre sfârşitul anului 1929, la Paris îi spune, simplu, că el îi cunoaşte pe toţi şi le poate aranja pe toate, singura condiţie fiind ca principele să renunţe încă o dată la femeia aleasă. Carol îl trimite la plimbare.[83] Se săturase până peste cap de fantasmagoriile lui Mugur. Ţintind atât de sus şi, bineînţeles, eşuând în atâtea rânduri, bietul Mugur trecea lesne de la exaltare la deprimare: semne, uşor de identificat, ale sindromului maniaco-depresiv. Să nu-l minimalizăm, totuşi, avea certe calităţi: simţ de organizare şi impulsul de a înfăptui. Doar că nu ştia niciodată unde să se oprească.

Lui Moşescu i-a fost cu siguranţă de folos. Îi aducea sprijinul Fundaţiei, cu experienţa ei, cu

81 Regina Maria a României, însemnări zilnice, voi. II, pp. 16 (4 ianuarie 1920), 31 (15 ianuarie), 32 (17 ianuarie), 36 (21 ianuarie), 44 (25 ianuarie) etc.

82 Gh. D. Mugur către regele Ferdinand, 29 noiembrie 1920, B.A.R., mss., Sşşljjj .

83 Carol II, între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, voi. I, Editura Silex, Bucureşti, 1995, p. 142 (26 noiembrie 1929).

resursele ei, cu conferenţiarii ei. Alături de Mugur, un personaj-cheie la Fundaţie şi, în genere, în tot ce însemna promovare şi răspândire a culturii, este Emanoil Bucuţa, el însuşi un scriitor de bun nivel, dar mai ales conferenţiar şi eseist pe o varietate de teme; avea să editeze, din martie 1930 până în decembrie 1935, sub titlul *Boabe de grâu*, cea mai „seducătoare" revistă culturală care a apărut vreodată în România, splendid ilustrată şi cu texte temeinice, adevărate studii. Tot la Fundaţie îl întâlnim pe Oscar Walter Cisek, scriitor de limbă germană, dar foarte angajat şi în treburile culturale româneşti. Şi, de asemenea, ataşat şi el de subiectul nostru (marea, Dobrogea, Balcicul…), Apostol D. Culea, autor de manuale şcolare şi popularizator pe diverse teme.

Mugur şi Cisek se numără printre conferenţiarii Universităţii Libere încă din vara anului 1926. În ianuarie 1927, Moşescu este numit „misionar şi inspector al Fundaţiei pentru Dobrogea".[84] Pe 12 februarie, invocând noile funcţii, precum şi calitatea de director al Universităţii Populare „Coasta de Argint", îşi prezintă demisia din postul de director al gimnaziului (cu începere de la 1 martie). [85]Rămâne însă profesor la Catedra de germană şi latină, până la 1 septembrie 1930.

Pentru cea de-a doua sesiune a Universităţii Libere, care se deschide pe 10 iulie 1927, Fundaţia Culturală „Principele Carol" se angajează cu toate forţele.[86] Înserează un anunţ detaliat în marile ziare, reamintind „succesul neaşteptat de mare înregistrat

84 Căminul cultural (Fundaţia Culturală „Principele Carol"), 15 ianuarie 1927.

85 A.N.R.-A.N.I.C., Ministerul Instrucţiunii publice, 370/1927, f. 3.

86 Oscar Walter Cisek către Octavian Moşescu, 7 iulie 1927 (Arhiva familiei Balcica şi Constantin Măciucă).

cu un an înainte” sub „entuziasta şi priceputa conducere” a lui Octavian Moşescu. De data asta sunt proiectate trei mari cicluri: „Marea”, „Romantismul” şi „Vieţi eroice”. Conferenţiarii sunt înşiraţi după cum urmează: Jean Bart, G.I. Brătianu, Emanoil Bucuţa, Oscar Walter Cisek, Nichifor Crainic, Gala Galaction, Nae Ionescu, Alexandru Marcu, Ştefan I. Neniţescu, G.D. Mugur, Octav Onicescu, Ion Petrovici, Ion Pillat, Dragoş Protopopescu, Ion Marin Sadoveanu, Eugen Titeanu, Ionel Tleodoreanu.[87] Literatură, mai ales, asezonată cu ceva istorie şi filosofie. Cursurile urmau să fie deschise de scriitorul şi omul de teatru Ion Marin Sadoveanu. Cursanţilor li se oferea apoi – cu reduceri substanţiale pe căile ferate – un tur al Europei, prin Cehoslovacia, Austria, Franţa şi Italia. S-au limitat însă, până la urmă, din nou la Constantinopol.

Iată-i şi pe doi dintre conferenţiari, grăbindu-se să ajungă la destinaţie. Notează Gala Galaction în jurnalul său: „stând cu copiii la Mangalia, am fost poftit la Universitatea Populară de pe Coasta de Argint – adică la Balcic – să ţin câteva conferinţe. Era în Mangalia şi Jean Bart. Ne-am întovărăşit şi am plecat (el cu un copil, eu cu patru), spre Balcic, într-un Cadillac, ros de drumuri şi de aventuri, dar încă viguros. Am străbătut Cadrilaterul în linie dreaptă şi am coborât în Balcicul feeric… Am poposit în casa avocatului Luca Brânză, adică în cea mai frumoasă gospodărie din localitate”.[88]

Încurajat de succes, Moşescu se lansează într-o activitate trepidantă. Scoate mai întâi un ziar, *Farul*

87 „Universitatea Liberă «Coasta de Argint»", în Universul, 9 iulie 1927; Cuvântul, 11 iulie 1927, Dimineaţa, 11 iulie 1927 etc.

88 Gala Galaction, Jurnal, voi. 3, Editura Albatros, Bucureşti, 1999, p. 206 (însemnarea din 9 septembrie 1927).

Caliacrei, frumos tipărit şi cu articole interesante; printre colaboratori, Cezar Petrescu, Em. Bucuţa, Ştefan I. Neniţescu… şi, bineînţeles, inevitabilul Mugur. Mugur lansează şi un program, pe care, crede el, ziarul va trebui să-l susţină (şi, ce e drept, întâlnim părţi din el în strategia lui Moşescu). O ofensivă pe toate planurile: „Preoţi şi învăţători trecuţi prin cursuri misionare. Cămine de cultură şi acţiune susţinută în ele. Anchete sociale pentru pătrunderea în taina şi adevărul Dobrogei. Misionari pe toate drumurile. Cărţi în circulaţie. Publicaţii de vulgarizare. Serbări. Colonii artistice în burgadele de rivieră. Muzee. Expoziţii. Universităţi populare. Cercetaşi marini în toate oraşele de coastă. Hipodromuri. Societăţi nautice. Sporturi marine. Un bâlci {*şic*!) cultural la semicentenarul Dobrogei”. [89]Ziarul a supravieţuit doar câteva numere. Moşescu perseverează, şi astfel apare, începând cu 2 aprilie 1928, *Coasta de Argint*. *Ziarul cultural al Universităţii Libere din Balcic* (gazetă iniţial săptămânală, apoi cu apariţie neregulată). Textul de lansare, în fruntea primului număr, aparţine reginei Mana: „Câteva gânduri pentru Balcic”. Publicaţia e bilingvă, română şi bulgară, adăugându-se la un moment dat şi pagini în turcă. Scopul e de a oferi „articole şi informaţii despre Universitatea Liberă, Balcic şi culturile celor trei popoare care conlocuiesc în aceste părţi”. Se întâlnesc semnăturile lui N. Iorga, Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Adrian Maniu… Cursurile sunt deschise, în 1928, de principesa Ileana. Bucuţa vorbeşte despre regele Ferdinand, tot Bucuţa despre pedagogie, din nou Bucuţa despre Tolstoi, şi iar Bucuţa despre „Noile Vieţi ale lui Iisus”. Alţi conferenţiari (în genere, cei obişnuiţi): Ion Marin

89 Farul Caliacrei (Balcic), 6 noiembrie 1927.

Sadoveanu, Mugur, Octav Onicescu, Pamfil Şeicaru, Perpessicius, Ştefan Neniţescu, geograful Ion Simionescu… Pe lângă „Universitate”, anul 1928 aduce şi iniţierea unei colecţii de cărţi, sub titlul „Biblioteca Mării”; cea dintâi apariţie e o *Călăuză a Coastei de Argint*, cuprinzând, pe lângă indicaţiile utile, şi o antologie de texte. Se adaugă apoi, de la un an la altul: „librărie, cinematograf, cursuri cooperatiste, publicaţii, afişe, expoziţii de artă, organizare de expoziţii în străinătate, un club nautic…”. [90]Toate, să o spunem încă o dată, se învârt în jurul unui nume: Octavian Moşescu. „Ai înălţat până la cultură vilegiatura”, îi declara într-o „scrisoare deschisă” Adrian Maniu; „fericirea viitoare a oraşului pentru care munceşti poate să însemne o mentalitate nouă în România noastră”.[91] Iar Mugur, care nu se temea de cuvinte mari, anunţă apropiata întocmire a unei lumi noi: „Aşteptăm pe înfăptuitorul de minuni al acestei vedenii din soare. Aşteptăm un om, o societate, un stat de creaţie, o ţară pasionată şi activă. Nu credeţi că agitatorul lor ar putea să fie Octavian Moşescu?”[92]

Chiar atât de simplu, totuşi, nu era. Revista dispare în 1929, după ce îşi rărise apariţia. „Universitatea” continuă, dar informaţiile despre ea, şi ele, se rarefiază. Un articol din *Boabe de grâu* atestă, pentru 1930, a cincea sesiune a cursurilor libere. Pentru vara anului 1931, ştim că Ion Pillat figura printre conferenţiari[93]; „două conferinţe la

90 „Universitatea Liberă din Balcic", în Boabe de grâu, august 1930, pp. 373-374.

91d e Argint, 14 octombrie 1928.

92 Gh. D. Mugur, „Ce trebuie să-i dăm Balcicului", în Coasta de Argint, 10 august 1928.

93 Ion Pillat, Scrisori (1898-1944), ediţie îngrijită de Cornelia Pillat, Editura Du Style, Bucureşti, 1998, p. 269 (scrisoare datată 17 iulie

Universitatea Liberă” a ţinut atunci şi Camil Petrescu, după cum notează în jurnalul său[94] („Moşescu mi-a fost de mare ajutor”, adaugă el; în criză de bani, conferinţele i-au dat posibilitatea unei vacanţe pe ţărmul mării). În anii următori, „Universitatea” se pierde în ceaţă. În lipsa informaţiei, istoricul nu poate decât să-i constate dispariţia.[95]

În toiul atâtor activităţi, Moşescu găseşte timp să se şi însoare. O căsătorie profund simbolică, prin care se leagă definitiv de Balcic şi de pământul Cadrilaterului. Aleasa inimii sale e o tânără bulgăroaică, Penca. Căsătorie mixtă, aşadar, eveniment nu tocmai frecvent. Să fi fost momentul originar al unui nou Cadrilater? Cum am văzut, întemeietorul Universităţii Libere şi al Balcicului cultural apărea deja unora ca un personaj providenţial. Numele pe care îl primeşte fetiţa soţilor Moşescu pare a marca într-adevăr un „început”. E botezată Balcica.

În plin avânt cultural, oraşul aştepta totuşi şi iniţiative edilitare. Se lăsau aşteptate. O suită de articole apărute în august-septembrie 1928 în ziarul *Dobrogea Nouă* alinia un bilanţ dezolant: şoseaua care coboară spre oraş în stare deplorabilă, cabinele de la băile comunale „lăsate în voia Domnului” (în plus, cearşafurile murdare, lipsa prosoapelor, tricouri de baie arătând suspect…), inexistenţa oricărei distracţii, străzile nepavate, luminarea cu lămpi de petrol… şi, în consecinţă, un număr redus de vilegiaturişti: ar fi fost

---

1931).

94 Camil Petrescu, Note zilnice (ed. Florica Ichim), Editura Gra- mar, Bucureşti, 2003, p. 34.

95 Revista Lumea turistică, editată chiar de Octavian Moşescu, se deschide în august 1934 ca un număr consacrat în mare parte Balcicului; nici o informaţie însă despre Universitatea Liberă.

doar o sută în 1928.[96] De bine, de rău, în 1929, Băile capătă un nou aspect: cabine construite din beton armat, cabine pentru duş, şi aşa mai departe.[97] Dar câte rămâneau de făcut!

Scriitorii

Universitatea „Coasta de Argint" fusese un incontestabil succes, cu atât mai mult cu cât se ivise aproape din nimic, într-un peisaj fără cusur, dar pe un teren, intelectual vorbind, arid. Însă ţelul mai înalt căreia îi erau subordonate conferinţele universităţii nu prea avea cum să fie atins: acela de a face din Balcic – după cum îndemna poetul şi eseistul Ştefan I. Neniţescu – „polul marin al culturii româneşti".

Intelectualii, scriitorii vorbeau la Balcic despre propriile lor subiecte, cum ar fi vorbit în orice oraş de provincie, în faţa unui modest public local, sporit prin prezenţa vilegiaturiştilor. Atraşi, fireşte, şi de peisaj, şi de întreaga legendă care – prin pictori, prin regina Maria – se ţesuse în jurul localităţii. Dar asta nu presupunea neapărat o legătură sufletească cu Balcicul. Pentru cei mai mulţi, locurile acestea nu se integrau în preocupările lor, în creaţia lor.

După pictori, cei mai apropiaţi de Balcic sunt – lesne de înţeles – geografii. Pentru ei, într-adevăr, Coasta de Argint se înfăţişa ca un ţărm cu totul special. George Vâlsan i-a consacrat pagini entuziaste: „Există în ţara noastră un ţinut de o frumuseţe de basm. Avem o fereastră deschisă spre fenile Orientului, fereastra prin care nu au privit decât pictorii noştri şi artista de o înţelegere atât de subtilă a frumuseţilor naturii care e M.S. Regina. Avem mica

96 I.P., „Balcicul" şi „Balcicul II", în Dobrogea Nouă, 12 şi 19 august 1928; M. Marian, „Oraşul Balcic şi guvernul ţării", în Dobrogea Nouă, 2 septembrie 1928.

97 A.N.R.-J.I., Primăria Balcic. voi. 21 (Băile „Regina Maria").

noastră «Rivieră» sau «Crimeie». Un crâmpei de Mediterană – încrustat în modestul nostru ţărm de mare plin de pitoresc al reliefului, îmbibat de atâta lumină şi culoare, cât nu poate cuprinde paleta celui mai zvăpăiat pictor şi cât nu poate îmbina nici cel mai delicios covor oltenesc sau basarabean."[98] Iată – manifestat pentru a câta oară? — efectul euforic al Balcicului asupra unui savant altminteri cât se poate de riguros. Şi Ion Simionescu, geograf şi geolog, ajuns aici ceva mai târziu (în 1928, ca invitat al Universităţii Libere), e cuprins la rându-i de farmec şi se exprimă nu mai puţin liric.[99] Şi Simion Mehedinţi scrie câte ceva despre Balcic…

Ar mai fi fost şi sociologii: Balcicul le putea oferi un excelent teren de studiu. Ei strălucesc însă prin absenţă. Dominată de Dimitrie Guşti, şcoala românească de sociologie se interesa aproape exclusiv de satul românesc, Balcicul, evident, neintrând în această categorie.

Ce să facă un scriitor cu Balcicul? Registrul la îndemână era cam îngust: peisaj însorit şi exotism. Excelent pentru pictură; literatura pretindea însă o pătrundere mai adâncă în viaţa şi mentalităţile oamenilor. Din reacţiile pe care le cunoaştem, invitaţii par a fi fost insistent îndemnaţi să scrie despre lumea de acolo. Gala Galaction se scuză oarecum în *Jurnalul* său: „Mi-ar trebui o vară întreagă de aclimatizare şi apoi o lună de tihnă şi de voie bună, ca să logodesc Balcicul cu literatura mea."[100] Lui Ionel Teodoreanu i se smulge o promisiune – informaţie repede înserată în *Coasta de Argint*. „Prietenul nostru Ionel

98 G. Vâlsan, „Coasta de Argint", în Antologia Dobrogei, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1928, p. 119.

99 2 .1. Simionescu, „Balcic", în Coasta de Argint, 1 iulie 1928, p. 2.

100 Gala Galaction, op. cit., voi. 3, p. 206.

Teodoreanu, terminându-şi ciclul *Medeleni* va începe un nou roman pe care îl va lucra în vară la Balcic. Acţiunea romanului se va desfăşura chiar pe «Coasta de Argint».”[101] Scriitorul a uitat repede de promisiune!

La nivelul cel mai de sus, proiectul unui Balcic transfigurat atingea utopia: o utopie bucolico-literară, implantată în inima oraşului. Scriitorii trebuiau – nici mai mult, nici mai puţin – să se instaleze aici, fiecare cu casa lui, dar toţi împreună, să alcătuiască o comunitate. Ca întotdeauna, Mugur era cel mai departe văzător:

„Să nu fim prea departe de mare şi oriunde am fi să ne vedem. Eu prefer un colţ de unde se vede şi marea, şi coasta aceea de idilă evangelică pe care să-mi văd păscând în anul ce vine asinul gospodăriei mele. Aş vrea ca aproape de mine să fie aceste locuri ale celor care ştiu că-şi construiesc. Lipit de mine, fratele meu, apoi Cârlova, Muianu, Voiculescu şi Ionescu. Şi ceilalţi vor fi tot laolaltă: Bucuţa lângă Neniţescu, Lascarov-Moldovanu lângă Oprişan, doamna Cogan alături de ei, Savin lângă Culea, Cisek lângă noi. În niciun caz risipiţi. Să ne strigăm unii pe alţii; să ne împrumutăm asinii, să bem apă din puţul celui ce l-a săpat mai întâi şi să ne ajutăm cu uneltele celui mai harnic şi mai gospodar.”[102]

Câţiva ani mai târziu, proiectul nu fusese încă abandonat. În 1930, Bucuţa invoca, într-o variantă ceva mai modernă decât pastoralul şi biblicul Mugur, „cooperativa de construcţie, menită să ridice pe înălţimile de lângă Palatul Reginei Maria o adevărată

101 Coasta de Argint, 10 mai 1928, p. 4.

102 Gh. D. Mugur către Octavian Moşescu, scrisoare nedatată (Arhiva familiei Balcica şi Constantin Măciucă).

colonie albă de scriitori şi de artişti”.[103]

Intenţia s-a exprimat la un moment dat – din partea primăriei – ca scriitorii şi artiştii să fie dotaţi – gratuit – cu terenuri pe care să-şi ridice casele. Unul dintre doritori era Lucian Blaga, care i se adresează lui Moşescu la începutul anului 1931: „Mi-a spus nu de mult pictorul Demian că la Balcic se împart artiştilor şi scriitorilor locuri gratuite de case… Dacă nu e prea târziu aş vrea să obţin şi eu un asemenea locşor.”[104] Nu ştim ce s-a mai întâmplat, dar un fapt e sigur: Blaga nu s-a instalat pe Coasta de Argint.

Trecând de la intenţii la fapte, constatăm că prea puţini scriitori îşi fac sau îşi cumpără case la Balcic. Unul dintre ei este Jean Bart, care, nu-i de mirare, ca „om al mării”, îşi căuta un loc pe lângă apă. În 1930 îşi cumpără o casă la Balcic, la ţărmul mării, nu excesiv de arătoasă (după cum arată în fotografie), cu patru camere şi, înjur, cu un teren de 300 de metri pătraţi[105] („înjghebată dintr-o gospodărie turcească – o descrie Bucuţa zâmbitoare şi aerisită, cu vedere asupra celei mai luminoase părţi de golf…”)[106]. Aici va lucra la ultima sa scriere, romanul *Europolis*. Ion Pillat avea să-şi construiască de asemenea nu doar o vilă, ci două (mai curând ca membru al protipendadei decât ca scriitor). De asemenea, Mugur (dacă îl considerăm printre scriitori – ceea ce i-ar face plăcere). Bucuţa, în 1937, şi-a cumpărat un teren de 990 de metri pătraţi (pentru care avea de plătit, cu un

---

103 „Universitatea Liberă din Balcic", art. cit., în Boabe de grâu, august 1930.

104 Lucian Blaga către Octavian Moşescu, 30 ianuarie 1931 (Arhiva familiei Balcica şi Constantin Măciucă).

105 Constantin Mohanu, Jean Bart (Eugeniu Botez). Viata şi opera, Editura „Biblioteca Bucureştilor", 2001, pp. 187-188.

106 „Delta Dunării", în Boabe de grâu, iunie 1933, pp. 317-320 (articol consacrat de fapt lui Jean Bart).

avans de 1.000 de lei şi restul în rate, suma de 9.900 de lei)[107]; n-a apucat să mai apară şi casa. Adrian Maniu cumpără două terenuri, unul tot de 990 de metri pătraţi (la acelaşi preţ cu Bucuţa) şi altul de 890 de metri pătraţi (în zilele de 15 şi 17 mai 1937). Un an mai târziu, la 20 mai 1938, le cedează pe amândouă, plus diferenţa de preţ, pentru un teren mult mai mare: 9.425 de metri pătraţi, nu însă pentru casă; se obligă să-l împrejmuiască şi să-l planteze.[108]

Cam restrânsă, totuşi, colonia scriitoricească!

Nici transfigurarea literară a Balcicului nu a dat întru totul roadele dorite. Bucuţa a deschis subiectul: era de datoria lui. Romanul *Maica Domnului la mare*, apărut în 1930, îşi desfăşoară acţiunea (cam încurcată) la Balcic. Din păcate, Bucuţa, când se lansează în roman, îşi îneacă povestirea în nesfârşite detalii etnografice şi de decor (care, evident, la Balcic nu lipseau), intriga – cum spunea G. Călinescu – rămânând mai mult „un simplu pretext de înscenări muzeale”. Printre personaje, doi tineri, un român şi o bulgăroaică, legaţi într-o poveste de dragoste. Pentru cine ştia cât de cât dedesubturile Balcicului nu era decât transpunerea în roman a istoriei autentice interpretată de Octavian şi de Penca Moşescu.

În rest, Bucuţa avea să evoce Balcicul în nenumărate rânduri. Într-un fel, şi revista *Boabe de grâu* e scoasă de el cu gândul la regina Maria, aşadar, tot la Balcic. Primul număr a fost oarecum de probă, pentru a o convinge pe regină că merită să colaboreze. Maria e într-adevăr prezentă, în deschiderea celui de-al doilea număr, cu pagini de amintiri intitulate „Casele mele de vis”, cu Balcicul, evident, pus în vedetă. Iar un an mai târziu, Bucuţa

107 A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, 35/1937-1938, f. 51.

108 A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, 35, ff. 44 şi 69; 37/1938, f. 12.

însuşi publică un documentat (şi frumos ilustrat) articol intitulat „Balcicul”.[109]

Dar să revenim la ficţiune. Cel de-al doilea membru al echipei Fundaţiilor care dă exemplu este Oscar Walter Cisek; nuvela sa, scrisă în germană, *Tătăroaica*, se petrece tot pe scena Balcicului şi pune în valoare încărcătura orientală a locurilor.

Nu merg prea mulţi pe urmele celor doi scriitori de la Fundaţie. Se conturează totuşi o literatură a Balcicului, mai ales cu preluarea elementelor de decor drept cadru pentru frământările sufleteşti ale personajelor venite aici în vilegiatură. Anton Holban, în romanul *Ioana* (1934), preferă totuşi exuberantului Balcic peisajul aspru al Cavarnei; pe lângă Balcic, îşi plimbă cititorul în nuvela *Cu Tanţi, la Mumcil*. Cella Serghi plasează la Balcic o parte din intriga romanului *Pânza de păianjen* (1938); mai târziu, în cartea de amintiri *Pe firul pânzei de păianjen* (1977 şi 1991) va evoca faptele autentice aflate la originea acestuia, în primul rând legătura ei cu Camil Petrescu. Impresii despre Balcic întâlnim şi la Agatha Grigorescu-Bacovia, soţia poetului, scriitoare (minoră) ea însăşi, în volumul *Terase albe* (1938).

Felix Aderca scrie o povestire extrasă din cartierul tătăresc al Balcicului, foarte oriental intitulată *Ghiilu*. [110]Dintre poeţi, Adrian Maniu (frate al pictoriţei Rodica Maniu) e un obişnuit al locurilor, gata oricând să scrie câteva rânduri despre Balcic. Poezii cu tentă locală oferă Ion Pillat, două dintre ele, ambele compuse la 26 iunie 1929, dedicate celor doi apostoli ai Balcicului cultural: *Balcic biblic*, lui George

---

109 Regina Maria, „Casele mele de vis", în Boabe de grâu, 2, aprilie 1930, pp. 65-77; Em. Bucuţa, „Balcicul", Boabe de grâu, 1931, pp. 260-270.

110 Apărută în Lumea turistică, august 1934.

Mugur, şi *Balcicul de seară*, lui Octavian Moşescu.[111]

Jean Bart stă şi scrie la Balcic, dar evocă alte locuri: *Europolis* al său nu e Balcicul, ci Sulina (un agitat port cosmopolit, nu un adormit orăşel exotic).

Vin la Balcic destul de mulţi scriitori, însă momentele de relaxare petrecute aici nu se răsfrâng neapărat asupra operei lor majore. Unii se mulţumesc să le consemneze în notaţii intime sau în articole de gazetă.

Camil Petrescu este un vizitator frecvent. A călătorit şi la Constantinopol, în „echipa" Moşescu. Balcicul n-are totuşi ce căuta în subtila lui literatură de idei. Îşi găseşte însă locul în mici articole, în care scriitorul spune ce-i place, dar şi ce nu-i place. Articolul publicat la 23 aprilie 1928, sub titlul „Balcic", chiar în *Coasta de Argint*, merită citat în întregime, fiindcă rezumă complet starea lucrurilor:

„A fost de la început îndrăgit de artişti. La început pictorii l-au înfăţişat în tot felul de ipoteze [evident, greşeală de tipar; corect „ipostaze"; bietul Camil Petrescu!]. Toată pictura românească la un moment dat avea un singur subiect: Balcic.

Pe urmă au venit actorii. În fiecare vară se stabilea acolo o adevărată colonie de actori, sporită an de an.

Şi pe urmă au venit scriitorii în frunte cu Regina Maria, care şi-a clădit acolo o frumoasă vilă în stilul locului.

E acolo o universitate liberă, despre care se vorbeşte foarte mult, sunt vreo trei gazete, şi pe toate căile Em. Bucuţa laudă frumuseţea acestei coaste de mare.

Dar toată lumea e de acord asupra înspăimântătoarei lipse de confort a acestui orăşel.

111 în Crainicul (Balcic), 12 aprilie 1931.

Poate că prea mult confort ar dăuna orientalismului lui atât de preţuit de artişti (să nu vă miraţi, aşa e arta), oricum însă, o cameră curată în care să te odihneşti şi un restaurant care să-ţi dea şi furculiţă, şi şervet la masă s-ar putea împăca poate cu frumuseţea mării şi fesurile localnice.

Mai ales că mai e şi problema dificilă a transportului. O zi şi o noapte e drumul până acolo cu trenul şi automobilul.

Nu-i vorbă că şi aici Em. Bucuţa are o soluţie. Un pod la Turtucaia, care ar scurta cu jumătate drumul. Dacă nu ne înşelăm a şi propus liste de subscripţie.

Ceva e de făcut în orice caz, căci uite se apropie vara."[112]

S-au apropiat şi au trecut şi alte veri, şi lucrurile nu s-au schimbat prea tare. Nici Bucuţa n-a reuşit să construiască podul.[113] Nu e de mirare să-l vedem pe Camil Petrescu revenind, şase ani mai târziu, în 1934, cu un articol asemănător. „Sunt din nou – scrie el –, pentru câteva zile, în minunatul orăşel al mării... Farmecul neasemănat al Balcicului stă în faptul că el nu pare decât o anexă a mării... Fiecare casă de pe ţărm are marea ei... în ultimul timp s-a construit enorm... într-un singur sens nu e nicio schimbare... Nu s-a obţinut nicio uşurare a vieţii, niciun spor de confort, deşi chiriile s-au dublat". Lipseşte lumina electrică şi, încă mai grav, lipseşte apa curentă. Restaurantele, murdare![114]

Să reţinem şi o notă de jurnal a scriitorului, despre şederea lui la Balcic, între 23 iulie şi 13 august

---

112 Camil Petrescu, „Balcicul", în Coasta de Argint, 23 aprilie 1928, p. 2.

113 Emanoil Bucuţa, „Podul Balcicului", în Coasta de Argint, 30 august 1928.

114 Camil Petrescu, „Balcicul", în Gazeta, 1 august 1934.

1931: „M-am odihnit, am înotat, am petrecut… N-am lucrat nimic serios”.[115]

Şi în *Jurnalul* lui Mihail Sebastian revine, de la un an la altul, Balcicul. 6 septembrie 1936: „Sunt aici de ieri. Casa mea (vila Paruşeff), o casă de bulgar sărac, e aproape un bordei. Foarte curat însă şi literalmente pe ţărm. Valurile se sparg la trei metri de mine”. „Un cerc de actori, pictori, lungi conversaţii leneşe, o atmosferă de nepăsare, de neglijenţă, de jemanfişism într-adevăr recreator. Iancovescu, Ţoţa, Marietta Rareş, Lucian Grigorescu, Paul Miracovici, Baraschi, Miitzner…” 3 mai 1939: „Două zile la Balcic… încep să fiu un «balcician» vechi… Nu mai am desigur la Balcic, sau o am din ce în ce mai puţin, uimirea de pe vremuri, de a regăsi acele locuri miraculoase. M-am familiarizat cu ele, şi-au mai pierdut din aspectul lor straniu. Totuşi, totuşi sunt momente când tresar în faţa lor ca în faţa unor arătări fantastice, fabuloase, neînchipuit de îndepărtate… Balcicul are ceva care mă îmbată, mă destramă, mă descompune. Îmi vine să mă lungesc pe pământ, cu braţele desfăcute şi să spun: «gata, mai departe nu mai merg». Aş rămâne aşa o viaţă întreagă.”[116]

Pentru pictori, Balcicul e un loc de creaţie; pe scriitori îi îmbie mai mult la lenevie… în aşteptarea, eventual, a inspiraţiei.

Sebastian a scris, poate, şi cel mai frumos şi mai inteligent eseu asupra subiectului, sub titlul simplu: „Notă despre Balcic”. După el, ce au găsit aici iubitorii Balcicului este „viaţa de neglijenţă”. „A fi neglijent, a fi desculţ, a fi mai mult despuiat decât îmbrăcat, este la Balcic nu atât un semn de nepăsare, cât o tacită

115 Camil Petrescu, Note zilnice, op. cit., p. 34.

116 Mihail Sebastian, Jurnal. 1935-1944, Humanitas, Bucureşti, 1996, pp. 80 şi 201-202.

lege socială. Dacă în altă parte există un snobism al confortului, aici există un nu mai puţin puternic snobism al lipsei de confort. Face parte din farmecul Balcicului a locui într-o casă fără lumină electrică, a nu avea apă curgătoare, a fi prost servit la masă, a primi scrisorile cu mare întârziere, a nu citi ziare". Şi, parcă dându-i replica lui Camil Petrescu: „Balcicul adevărat este cel murdar. Mizeria face parte din splendoarea lui". Şi lenea, indiferenţa: „Priviţi bătrânele turcoaice, îmbrăcate în negru, pironite în prag sau la fântână, sau undeva pe o coastă de deal, păzind o nevăzută turmă. Trec ore întregi fără să facă un gest, fără să-şi schimbe privirea aţintită mai puţin spre mare, cât spre cine ştie ce depărtată fantomă. Veacurile vor veni şi vor trece, dar parcă nemişcarea aceasta nu se va clinti."[117]

Mă bate gândul că tocmai Mihail Sebastian ar fi putut să scrie marele roman al Balcicului! Modest, se mulţumeşte doar să ne asigure că vor veni cândva scriitorii, „destinaţi să ne dea un Balcic mai întreg, mai bogat, care, fără să-şi piardă vraja peisajului, să ne reveleze şi poezia misterioaselor fiinţe ce trăiesc acolo".

Moşescu avea un cult pentru Iorga, şi poate se aştepta la „mai mult Balcic" din partea acestuia. Iorga însă le făcea pe toate, aşa că nu mai avea timp de nimic. Ajunge şi el, într-un târziu, în părţile sudice ale Dobrogei, într-un parcurs rapid – câteva localităţi într-o singură zi –, prins în câteva rânduri în *Jurnalul* său: „La Mangalia. Frumoasă regiune, care până acum îmi rămăsese necunoscută. De acolo spre Cavarna şi Balcic, care e în adevăr o minune a celei mai frumoase

117 Mihail Sebastian, „Notă despre Balcic", în Revista Fundaţiilor Regale, 1 iunie 1938, pp. 644-649.

mări.”[118] Avea să-şi detalieze puţin impresiile într-un scurt articol pe care Moşescu îl înserează în cel dintâi număr al *Coastei de Argint*. [119]Dar şi aici nu e mai mult decât o privire rapidă. Iorga era al universului întreg, n-avea cum să ajungă să fie al Balcicului.

Şi Mihail Sadoveanu se mulţumise cu o traversare grăbită a Cadrilaterului, într-o excursie de două zile (28 – 29 mai 1925: Bazargic, Balcic, Ekrene, Cavarna, Caliacra). Impresiile sunt adunate în volumul *Depărtări*. Balcicul: „cea mai complicată aşezare care s-a putut înjgheba pe coasta unei râpe, din bucăţi şi planuri suprapuse şi întretăiate […], faleze abrupte […], stânci şi rupturi de munte. În colţul acesta, şi ţărmul, şi marea au ceva sălbatic”. [120]Impresionat, Sadoveanu, de spectacolul Coastei de Argint; dar şi grăbit să se întoarcă acasă, în mai domolul peisaj moldovenesc.

10

O utopie urbană

Anul 1931 începe pentru Octavian Moşescu cu un nou proiect gazetăresc. *Crainicul* îi spune gazetei al cărei prim număr apare la 25 februarie 1931. Ca de fiecare dată, îşi asigură colaborări de prestigiu. Semnează, printre alţii, I. Simionescu, Ion Pillat, pictorul Theodorescuăion (cu „Câteva consideraţiuni artistice despre Balcic”), Camil Petrescu (iarăşi cu un articol despre Balcic, intitulat ca toate celelalte ale lui „Balcicul” – în fond, un titlu foarte potrivit). Când Iorga împlineşte 60 de ani, evenimentul e consemnat de fondatorul gazetei, într-un articol cam

---

118 N. Iorga, Memorii, voi. V, Editura „Naţionala" S. Ciornei, Bucureşti, p. 249 (însemnarea din 23 septembrie 1927).

119 N. Iorga, „Pe Coasta de Argint", în Coasta de Argint, 2 aprilie 1928, p. 2.

120 Mihail Sadoveanu, Depărtări, Bucureşti, 1930, pp. 58-60.

grandilocvent, în care e puternic subliniată „chemarea de profet” a omagiatului.

Cultivarea insistentă a lui Iorga avea să dea în curând roadele cuvenite. Spre satisfacţia unora şi spre uimirea multora, Iorga este însărcinat de rege să formeze guvernul (aprilie 1931), avându-l, la dreapta sa, pe Constantin Argetoianu (care preia Finanţele şi Internele). Dizolvându-se parlamentul, alegerile sunt câştigate, fireşte, uşor, de „Uniunea Naţională” a istoricului; în destul de originala democraţie românească nu guvernul rezulta din alegerea unui parlament, ci parlamentul din numirea unui guvern, iar românii erau de multă vreme obişnuiţi să voteze cu cei instalaţi deja la putere. Iorga a trebuit să apeleze la toţi susţinătorii sau admiratorii săi pentru a da o oarecare substanţă proiectului său politic. Nu e de mirare că îl vedem pe Octavian Moşescu ales deputat de Caliacra în scrutinul din 1 iunie 1931.

Alegerile parlamentare şi cele locale erau procese separate şi independente. În fapt, printre primele decizii luate de un nou guvern era şi aceea a dizolvării consiliilor locale în funcţie, urmată de desemnarea, în locul lor, a unor consilii interimare, în frunte cu un preşedinte de consiliu interimar, având întru totul atribuţiile primarului. Guvernul putea merge înainte cu aceste consilii sau, dacă avea viaţă mai lungă, se îndura să facă noi alegeri. Guvernul următor avea însă grijă să dizolve din nou, şi aşa mai departe. S-a ajuns astfel, în România interbelică, la o instabilitate administrativă accentuată, cu efectele negative de rigoare. În Cadrilater, de altfel, potrivit unei legi speciale, până în 1924, consiliile şi primarii au fost numiţi, nu aleşi. După aceasta, s-a intrat în „rotativa” menţionată. Primari s-au tot succedat; nici n-are rost să-i nominalizăm sau să-i numărăm.

Aşa ajunge şi Moşescu „primar”, mai corect spus „preşedinte al Consiliului interimar”, prin dizolvarea, de către guvernul Iorga, a consiliului orăşenesc anterior. Numirea sa era de altfel în ordinea firească a lucrurilor. Devenise, în doar câţiva ani – exceptând-o pe regina Maria –, cel mai celebru dintre „balcicieni”. Prima şedinţă de consiliu pe care o prezidează e consemnată în registrul de procese-verbale al primăriei la data de 20 iulie 1931.

Slavă Domnului, într-o arhivă teribil de descompletată, cu mult mai multe dosare lipsă decât existente, avem cel puţin procesele-verbale – foarte detaliate – ale administraţiei Moşescu. Şi nu sunt deloc banale. Moşescu pare hotărât să ducă înainte ceea ce avea mai de mult în minte: transfigurarea Balcicului, un alt Balcic!

Nu înseamnă că nu e preocupat şi de gospodărirea curentă. De pildă, de problema, mereu discutată, mereu nerezolvată, a luminatului electric. La 17 august 1931, se aprobă concesionarea acestui important sector. Se aprobă, de asemenea, pe 3 septembrie, refacerea şi completarea planului de sistematizare a oraşului. Primarul propune înfiinţarea unui comitet artistic pentru construcţii şi amenajări care „să nu strice atmosfera orientală şi rustică a Balcicului”. Se va interveni pe lângă regina Maria pentru a accepta să-l prezideze, ca membri urmând să fie solicitaţi Alexandru şi Ortansa Satmary, Gheorghe Mugur, Cecilia Cuţescu-storck şi Frederic Storck, Em. Bucuţa, precum şi, din partea administraţiei, primarul Moşescu şi inginerul Oprescu. În alte şedinţe se discută despre înfiinţarea unui muzeu al oraşului, a unei biblioteci centrale…

Iorga fiind nu numai admirat, dar acum şi prim-ministru, se decide să i se ofere o diplomă de cetăţean

de onoare, însă nu una oarecare, ci frumos pictată de Cecilia

Cuţescu-storck. Aceasta adună într-o imagine sintetică tot ce face specificul Balcicului şi al Coastei de Argint: marea, stânci, minarete, căsuţe cu acoperişuri roşii, tătăroaice, pictori, fără a-i uita pe asinii atât de dragi lui Mugur. Textul, cam prea elaborat, de presupus opera lui Moşescu, sună astfel: „Oraşul Balcic, schelă veche de grâne şi de frumuseţe la Marea-cea-Mare a lui Mircea cel Bătrân, dă această diplomă de cetăţean de onoare marelui cărturar şi om de stat Nicolae Iorga în al şaizecilea an de viaţă închinată ca nicio alta ţării, pentru cât bine a răsfrânt şi până astăzi asupra lui şi îi poate hărăzi în viitor, la o răspântie de ape în cea mai de miazăzi firidă a pământului românesc. Decembrie 1931”. Semnează Octavian Moşescu şi consilierii locali. Nu e clar ce bine anume răsfrânsese Iorga asupra Balcicului (aşa s-ar înţelege din fraza cam întortocheată), dar poate ştia Moşescu mai multe. Diploma e incontestabil reuşită ca operă de artă. Bucuţa a reprodus-o, în culori, în *Boabe de grâu*.[121]

Ajungem astfel la nivelul înalt al simbolurilor, altceva decât electricitatea sau sistematizarea. Moşescu era conştient de forţa acestora. Începe cu primul dintre ele: emblema oraşului. Iat-o: „Madona-Maica Domnului coborând pe o coastă a Balcicului pe asin în braţe cu Iisus”. Sfânta Mana apărea astfel ca patroană a oraşului, sărbătorită la 15 august (alegere amintind de romanul lui Bucuţa, ca şi de referinţele biblice ale lui Mugur).

Faza cea mai caracteristică e însă schimbarea completă a nomenclatorului străzilor. A numi un lucru înseamnă într-un fel a-i da viaţă. Imaginarul domină

121 Boabe de grâu, decembrie 1931, p. 548.

realitatea. Un cuvânt nou atrage cu sine şi o realitate nouă: „la început a fost Cuvântul”. Începutul se face pe 1 august. Strada Lascăr Catargiu e schimbată în strada Nicolae Iorga (ce-i drept, Catargiu primeşte altă stradă, probabil mai modestă). Două alte străzi primesc numele lui Constantin Argetoianu şi al doctorului Ion Cantacuzino (şi el membru al guvernului, ca ministru al Sănătăţii). Aşa ceva nu se mai întâmplase – direct, de la guvern pe planul oraşului – dar toate au un început. De fapt, ceea ce urmărea Moşescu era reconstrucţia ideală a Balcicului ca o comunitate a oamenilor de cultură, aşa că, după tributul plătit guvernanţilor, apare întreaga serie de schimbări (şedinţa din 8 septembrie 1931). Barbu Catargiu (strada, evident) devine Oscar Walter Cisek; Bogdan Petriceicu Haşdeu – Ion Simionescu; C.A. Rosetti – Gala Galaction; Dumbrava Roşie – pictorul Theodorescu-sion; Mircea cel Bătrân (un segment, celălalt rămânându-i totuşi voievodului) – Ion Pillat; Vasile Alecsandri se împarte în două, între Gh. D. Mugur şi Maica Domnului de la Mare; Ion Ghica – Jean Bart; I.L. Caragiale – Adrian Maniu; Mihail Kogălniceanu – Pictorul Alexandru Satmary; Gaetan Denize, fostul secretar al reginei, îşi cedează strada lui Al. J. Steriadi, dar primeşte alta, eliminându-l pe Mihai Bravu! Pictorul Ştefan Popescu, geograful George Vâlsan, generalul Rasoviceanu ajung şi ei să-şi împrumute numele. Şi Bucuţa, fireşte, primeşte strada lui. S-ar zice că, neputând oferi case scriitorilor şi artiştilor, primăria le ceda, gratuit, străzi întregi. Colecţia numelor e oricum interesantă prin selecţia operată de primar: personalităţile considerate mai reprezentative, dar mai cu seamă cele care se implicaseră în mai mare măsură în programele culturale ale Balcicului. În lipsa unei întocmiri efective

a comunităţii literar-artistice imaginate, utopia se desena cel puţin în imaginar prin jocul acesta de nume şi străzi. Interesant şi modul cum scriitorii şi artiştii în viaţă îi anulează pe cei trecuţi deja în istorie, indiferent de gradul lor de celebritate. Utopia Balcicului presupunea o comunitate de oameni vii, de creatori activi, nu doar umbre ale trecutului.

Din imaginar, utopia tinde să cuprindă şi realitatea. Cu sau fără scriitori şi artişti, în tot cazul cu populaţia existentă a Balcicului. Totul trebuie să meargă precum un mecanism perfect reglat, asta e logica utopiei. În şedinţa Consiliului din 7 octombrie 1931, se iau decizii de primă importanţă. Mai întâi, alcătuirea unor comitete cetăţeneşti pe sectoare, auxiliare ale consiliului comunal; vor fi cinci asemenea sectoare, compuse din bărbaţi sau femei cu domiciliul în Balcic sau vilegiaturişti (foarte bine, vilegiaturiştii erau şi ei puşi la treabă; nu cumva să se plictisească!), fiecare sector în frunte cu un comitet alcătuit din zece membri: preşedinte, vicepreşedinte, secretar, casier… Vor avea de lucru, nu glumă. Iată câteva din atribuţiile sectoarelor şi ale comitetelor respective: „vor scoate din necunoscut pe tinerii de talent, în toate direcţiile…”; „vor proslăvi memoria oamenilor mari şi vor încuraja iniţiativa pentru ridicarea de monumente în amintirea lor”; „vor combate luxul şi încuraja costumul, jocuri şi cântul naţional”; „vor contribui la apropierea sufletească a minorităţilor”; „vor încuraja sportul, înfăptuind opera de profilaxie fizică şi morală”. Urmau să se mai ocupe, de-a valma, cu combaterea alcoolismului, cu ridicarea gunoaielor, să-i îmbrace pe copiii săraci, să găsească burse pentru studenţii săraci, să înfiinţeze cantine şcolare şi ospătării pentru muncitori şi micii funcţionari, pentru elevi, colonii de vară, iar mamelor sărace, înaintea

naşterii, să li se asigure adăpostul necesar. Mai sunt şi altele, dar să ne oprim totuşi aici. Oraşul, de felul lui indolent şi nemişcat (dacă acceptăm caracterizarea lui Mihail Sebastian), avea să devină un furnicar de activităţi multiple şi perfect coordonate. Pentru a desăvârşi organizarea, Consiliul ţine şedinţă după şedinţă, procedând de fiecare dată la „superreglementări". Până la a introduce ţinuta obligatorie dinspre oraş spre plajă şi dinspre plajă spre oraş. Domnii trebuiau să poarte cel puţin chiloţi de baie (ar fi existat riscul să se „îmbrace" mai sumar decât atât?), iar doamnele la fel, dar şi o bluză pe deasupra.

Până la urmă n-au ieşit toate chiar aşa, sau n-au ieşit mai deloc. În ciuda pledoariei insistente a lui Bucuţa, Comisia de heraldică de la Bucureşti nu a agreat varianta unei steme cu Maica Domnului la Mare.[122] Pe de altă parte, autorităţile competente vor fi atras atenţia primarului asupra faptului că omul, de regulă, mai întâi moare şi doar după aceea devine nume de stradă. Vedem mişcarea inversă la şedinţele Consiliului interimar. La 13 noiembrie 1931, Jean Al. Steriadi se preface în Ovidiu, Gala Galaction devine Calea Samaritencii, iar Bucuţa, Calea cu migdali. Cisek se preschimbă în Calea Asinilor (poate i se potrivea mai bine lui Mugur!), Ion Pillat în Calea Magdalenei, Theodorescu-sion în Strada Pictorilor; Ştefan Popescu, artist în viaţă, cedează locul unui confrate decedat, Pictorul Luchian, iar Jean Bart suferă o transformare neesenţială devenind Strada Mateloţilor.

---

122 Emanoil Bucuţa, „Marea", în Pietre de vad, voi. II, pp. 102- 103. Ar fi fost două desene supuse Comisiei heraldice, unul al Ceciliei Cuţescu-Storck (Maica Domnului aşezată pe asin), celălalt, al lui Anastase Demian (Maica Domnului pe o corabie, la catarg).

Despre proiectul organizării pe sectoare şi comitete cetăţeneşti, istoricul nu mai are nicio informaţie, dar ar fi o ipoteză de bun-simţ aceea că nu s-a întâmplat nimic. Moşescu nici n-a beneficiat de prea multă vreme. După o jumătate de an de la numirea în fruntea Balcicului, e transferat, prin decizie ministerială, cu data de 5 februarie 1932, tot ca primar (preşedinte al Consiliului interimar), la Bazargic, capitala judeţului Caliacra.[123] Nu e clar din ce motive. Ar fi fost nevoie de el la Bazargic. Sau nu mai era nevoie la Balcic? Mult nu va rămâne nici aici. Peste câteva luni, guvernarea Iorga lua sfârşit.

Primarul şi regina

Un tânăr frumos; era cea dintâi impresie pe care o lăsa George Fotino. „Bărbat chipeş”[124], aşa îl caracterizează, pe scurt (cam prea pe scurt), Constantin C. Giurescu, în *Amintirile* sale. Avea însă şi alte calităţi, unele surprinzătoare. Era inteligent, cultivat, vorbea cu uşurinţă. Degaja un anume farmec. Ambiţios, dar fără îndârjire, chiar cu un fel de nonşalanţă, trecea uşor de la o activitate la alta, descurcându-se onorabil în toate. Îşi luase un doctorat la Paris cu o teză – bine apreciată – privitoare la vechiul drept românesc. Scurt timp secretar al lui Ionel Brătianu, fusese remarcat de Eliza Brătianu şi numit director al Bibliotecii, Aşezămintelor” create după moartea ilustrului ei soţ. Între cei doi s-a creat o foarte strânsă relaţie; ar fi fost amanţi, potrivit bârfelor. Cert este că Fotino s-a remarcat repede printre tinerii de viitor ai Partidului Naţional Liberal.

---

123 Monitorul Oficial, 9 februarie 1932; „De vorbă cu d. deputat Octavian Moşescu, primarul oraşului Bazargic", în Dobrogea Nouă, 28 februarie 1932.

124 Constantin C. Giurescu, Amintiri, Editura ALL, Bucureşti, 2000, p. 93.

Pe urmele Elizei Brătianu îl vedem activând în Caliacra, iar în noiembrie 1932 devenind preşedinte al Partidului Naţional Liberal din respectivul judeţ. Ales deputat, ajunge în 1934 (şi până la sfârşitul anului 1937) vicepreşedinte al Camerei Deputaţilor; avea 38 de ani (născut în 1896), i se prezicea o carieră politică strălucită.[125]

La Balcic se terminase cu jocul alegerilor, dizolvărilor şi interimarilor: localităţile balneare urmau să aibă primari numiţi direct de la centru. La 11 iulie 1934, prin decizie ministerială, George Fotino devine primar al Balcicului (păstrându-şi şi calitatea de vicepreşedinte al Camerei). Aflăm din decretul de numire şi salariul pe care urma să-l primească: 8.750 de lei, cu o reţinere pentru pensie de 10 %.[126]

Faţă de predecesorii săi, Fotino a dispus de certe avantaje. Mai întâi durata, continuitatea. Mandatul lui a luat sfârşit, oficial, la 5 ianuarie 1938; aşadar, trei ani şi jumătate. Fără să fie prea mult, era, de bine, de rău, un mandat complet, faţă de mandatele frecvent întrerupte ale predecesorilor săi (cele şase luni ale lui Moşescu…). Apoi, susţinerea politică şi posibilitatea de a interveni eficient la nivelul de sus: Fotino a fost, dintre toţi primarii Balcicului, de departe cel mai bine plasat în raport cu puterea: era el însuşi parte a puterii! A ştiut să ceară şi a reuşit să obţină. A mai fost şi şansa de a gospodări oraşul în anii cei mai buni ai României interbelice, anii de creştere economică şi de modernizare accentuată.

Şi a mai reuşit ceva: să-i placă, să-i placă nespus

---

125 Numeroase date despre G. Fotino, în dosarele întocmite de Securitate: A.C.N.S.A.S., Gheorghe Fotino, P000438, voi. 1 şi 2; I 3077, voi. 1-3.

126 Document aflat în arhiva familiei (doamna Stanca Fotino-Ciobanu).

reginei Maria! Prima însemnare a reginei în jurnalul său e din 15 iunie 1934: se afla, firește la Balcic. Are invitaţi la *lunch* doi oameni politici, Richard Frânasovici, cu soţia, şi Manolescu-strunga, cu fiica, cărora li se adaugă şi „tânărul Fotino”, „bibliotecarul Elizei Brătianu şi deputat al acestor ţinuturi, neînchipuit de entuziast pentru regiunea noastră şi plin de bune proiecte”[127]. Zece zile mai târziu, 25 iunie 1934: „la *lunch* l-am avut pe tânărul Fotino”. Şi urmează, după *lunch*, scena miraculoasă: „L-am luat pe tânărul Fotino [de remarcat sintagmele: Fotino apare rareori ca nume izolat; e nyoung *Fotino*” sau *Jittle Fotino*”] în camera mea ca să discutăm ce se poate face mai bine pentru Balcic, odată ce el are planuri mari, iar eu sunt recunoscută ca patron al locului. Din anume motive ne-am trezit deodată vorbind ca şi cum am fi fost prieteni, şi ceva spus de mine în legătură cu viaţa şi munca mea în ţară ne-a încărcat cu o emoţie aproape de nesuportat. Tânărul, care e de felul lui reţinut şi sigur pe sine, şi-a întors capul pentru a disimula lacrimile care îi veneau în ochi. Niciunul dintre noi nu se aşteptase la o asemenea emoţie, şi iată-ne brusc aici, doi străini abordând subiecte profund emoţionale pe care oricine le păstrează ferecate şi bine ascunse în propriul suflet”. Mai târziu, întâlnind-o pe Cella Delavrancea, Fotino i-a mărturisit acesteia că i se întâmplase ceva de necrezut şi se afla încă sub emoţia întâlnirii. „Straniu – notează regina – i-am văzut emoţia adâncă.

Şi eu am fost profund mişcată, dar nu mi-am dat seama că şi el a simţit la fel de adânc.”[128]

Aceasta e relatarea din singura sursă – jurnalul reginei. Exagerăm spunând că între cei doi pare să se

127 Regina Maria, Jurnal, voi. 190, f. 146.

128 Ibidem, ff. 159-160.

fi înfiripat o poveste de dragoste? Cert este că în însemnările Mariei, Fotino ajunge un personaj nelipsit. Şi, pe lângă ce pune Mâna pe hârtie, s-ar putea să fie şi lucruri nespuse. Două săptămâni după imprevizibilul eveniment, la 8 iulie 1934, regina invită la *lunch* un grup de ofiţeri de marină; alături de ei şi *Jittle Fotino*", „care a devenit primar al Balcicului [numirea oficială fiind datată 11 iulie, înseamnă că ştia cu câteva zile mai devreme] şi e plin de planuri energice", temându-se totodată că regele ar putea să-l înlocuiască oricând i se năzare. Câteva ore mai târziu, la ceai „Fotino este şi el cu noi".[129]

2 septembrie 1934: abia revenită la Balcic, oferă un *lunch* pentru mai multe persoane, printre care generalul Rasoviceanu, şi „entuziastul Fotino", care o primise cu un discurs, bine făcut. Îl invită pe Fotino peste două zile, tot la *lunch*, dar de data asta şi pentru a se uita amândoi pe planurile de modernizare pregătite de primar. Cu Fotino, e clar, regina, care până atunci se implicase cu măsură, înţelege acum să se implice mult mai activ. 10 septembrie: „la *lunch* l-am avut pe dragul de Fotino" (adjectivelor *young*" şi „*little*", li se adăugaseră între timp *enthousiastic*" şi „*precious*"). La 12 septembrie, nu se mai deplasează Fotino, ci regina însăşi îl vizitează la primărie, şi împreună parcurg străzile oraşului pentru a vedea, la faţa locului, cum prind viaţă diversele proiecte.[130]

Să întrerupem deocamdată idila, pentru a încerca un bilanţ al înfăptuirilor edilitare. E, în sfârşit, perioada de efectivă modernizare a Balcicului. Nu totul i se datorează lui Fotino, dar multe au depins de el. Electrificarea începuse cu puţin înainte; în 1933, primăria o concesionase unei societăţi; spre sfârşitul

129 Ibidem, voi. 191, f. 9.

130 Ibidem, ff. 94, 98, 104, 107.

deceniului, străzile şi spaţiile publice erau electrificate aproape în întregime. S-a executat, în sfârşit, şi canalul colector al oraşului. Drumurile erau cum erau, cu îmbunătăţiri relative. În lipsa unei căi ferate, se introduc însă curse de avioane (din 1931) şi se amenajează un aeroport. Bună soluţie pentru spiritele aventuroase. L-am văzut pe Duca sosind îngheţat în avion. Preferă avionul şi Ileana, împreună cu Anton (nu însă şi regina). În 1934, Petru Comarnescu se întoarce la Bucureşti cu „un avion vechi, numai cablu şi lemne, care mă mir cum mai ţineau”.[131] Şi Mihail Sebastian, în 1939, se duce şi se întoarce cu avionul.[132]

Acţiunea noului primar se desfăşoară în toate direcţiile şi se petrece cu repeziciune. La 2 aprilie 1935, ziarul *Dobrogea Nouă* constata „o totală schimbare la faţă” în numai un an de zile.[133] Străzile sunt reparate, pavate, prevăzute cu trotuare. Clădirea primăriei e complet renovată şi extinsă, căpătând înfăţişarea unei construcţii cu totul noi. Halele oraşului sunt instalate într-o mare clădire modernă (19 prăvălii cu pivniţe), luminată electric. Se inaugurează un spital. De asemenea (contribuţia fiind şi a Elizei Brătianu), un muzeu al oraşului, cu trei secţiuni: de artă (colecţia de tablouri reprezentând Balcicul), etnografică şi arheologică. Se trece şi la modernizarea aeroportului, în septembrie 1937 desfăşurându-se licitaţia pentru construcţia unui hangar metalic.[134]

---

131 Petre Comarnescu, Pagini de jurnal, voi. I, Editura Noul Orfeu, Bucureşti, 2003, p. 115.

132 Mihail Sebastian, Jurnal, op. cit., p. 201.

133 J.K., „Balcicul", în Dobrogea Nouă, 2 aprilie 1935.

134 Cu privire la realizările sale edilitare, vezi un text al lui G. Fotino, aflat în arhivele Securităţii şi publicat de Liviu Petre Niţu şi Ion Gabriel Andrei, sub titlul „După modelul Romei", în Magazin istoric,

O problemă acută o reprezenta starea nesatisfăcătoare a portului. Fără modernizarea acestuia, Balcicul risca să rămână aproape paralizat economic („… vapoarele erau obligate să ancoreze în larg, la vreo mie de metri de ţărm, iar operaţia descărcării şi încărcării mărfurilor să se facă printr-o dublă şi costisitoare manevră de pe vapor în bărci şi din bărci pe uscat şi invers, de pe uscat în bărci şi din bărci în vapor”).[135] Fotino deschide lucrările prin construcţia unui mare dig. Frânasovici, ministrul lucrărilor publice, îi acordă sprijinul necesar. În sfârşit, vestea cea mare, la 7 aprilie 1937: primul vapor de tonaj considerabil (4.500 de tone), sub pavilion grec, acostează în portul Balcic. Lucrările urmau să continue, în aşa fel încât – scriau ziarele – „în curând va deveni al doilea port al nostru la mare”.[136]

Un plan de sistematizare a oraşului, elaborat de arhitectul Duiliu Marcu (în colaborare cu I. Bedeuş) şi aprobat de rege, e pus la punct în primăvara anului 1937.[137] Pariul era acela de a moderniza fără a atenta la specificul oraşului. În această privinţă, Fotino înţelegea să respecte întru totul dorinţa fermă a reginei. „Voi, toţi cei ce iubiţi Coasta de Argint – lansase ea chemarea –, nu distrugeţi atmosfera orientală care îi este marele farmec. Îmbunătăţirile rău înţelese sunt mult mai rele decât dacă nu le faci deloc! Ele ar ruina frumuseţea rustică şi simplă a

10/2005, pp. 43-46. De asemenea, A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, 25 („Descrierea imobilelor proprietatea primăriei") şi 28 („Hangar metalic ce urmează a se construi la aeroportul Balcic").

135 „După modelul Romei", op. cit., p. 45.

136 „Primul vapor în portul Balcic" (Balcic, 7 aprilie), Universul, 9 aprilie 1937.

137 „Oraşul Balcic şi noul plan de sistematizare", în Dobrogea Nouă, 6 aprilie 1937.

locului”. Primindu-l pe Fotino, de data asta la Cotroceni, la 14 octombrie 1936, în legătură cu ridicarea unui mare hotel la Balcic, regina se arată mulţumită că s-a mers pe ideea ei, refuzându-se construcţia unei „orori moderne”.[138] Piatra fundamentală a hotelului (prevăzut cu 120 de camere) se pune în august 1937, cu participarea câtorva miniştri: I. Inculeţ, Victor Antonescu, R. Frânasovici, dovadă a modului cum reuşise Fotino să facă din Balcic un obiectiv de interes naţional. [139]Mersul evenimentelor a întrerupt însă lucrarea, după cum a întrerupt şi un alt proiect de mari proporţii pentru captarea izvoarelor şi alimentarea cu apă a oraşului. Nu se putea face chiar totul în trei ani şi jumătate!

Iniţiativele nu sunt doar ale primăriei. Balcicul însuşi se pune în mişcare. S-ar zice că se formase, în sfârşit, „masa critică”. Regina, pictorii şi celelalte ingrediente ale legendei, toate adunate, nu puteau rămâne fără urmări. Vilegiatura la Balcic ajunge să fie de „bon ton”; la fel, pentru cine îşi putea permite, ridicarea unei vile. Acestea încep, într-adevăr, să răsară peste tot. Balcicul, sau măcar o parte a lui, ieşea în sfârşit din toropeala orientală.

Raporturile dintre primar şi regină continuă, la fel de idilice şi cu aceeaşi intensitate. 14 septembrie 1934: Fotino, invitat la *lunch* (devenise o obişnuinţă), e profund dezamăgit, „cu lacrimi în ochi”, aflând că regina, urmând să plece în Anglia, nu se va mai afla la Balcic de ziua ei (29 octombrie).[140] în primăvara şi vara anului 1935, se reiau invitaţiile şi plimbările. 24

---

138 Maria, regina României, „Câteva gânduri pentru Balcic", în Coasta de Argint, 2 aprilie 1928.

139 Regina Maria, Jurnal, voi. 199, f. 28.

140 „La Balcic s-a pus piatra fundamentală a unui măreţ hotel care se va construi sub auspiciile ONT-ului", în Ordinea, 18 august 1937.

aprilie 1935: regina, Eliza Brătianu şi Fotino inspectează noile construcţii ale Balcicului. 3 iulie 1935: printre cei prezenţi la *lunch*, Eliza Brătianu şi „prietenul Fotino”. La 7 iulie, plimbare pe mare, spre Constanţa cu Eliza Brătianu, Fotino şi alţii.[141]4 octombrie 1935: revenind la Balcic, e primită, chiar la Tenha Juvah, *de good little Fotino*”, foarte pus la punct, ca scos din cutie (*JHE looked colossaly spick and spân*”).

Urmează alte invitaţii la *lunch*. 25 octombrie: „discuţie” cu Fotino într-unul dintre pavilioanele domeniului; în aceeaşi zi, merg în grup să vadă casa Elizei Brătianu. 27 octombrie: cum iar nu-şi sărbătorea ziua la Balcic, i se fac urări în avans de o delegaţie în frunte cu prefectul şi „credinciosul Fotino” (pe care îi opreşte la masă).[142] 19 mai 1936: Fotino, la *lunch*, mai „scos din cutie” ca oricând („looking more spick and span than ever”). 15 iunie: Fotino, din nou la *lunch*, îi povesteşte despre călătoria în Dalmaţia, unde fusese, împreună cu Eliza Brătianu, ca să-l întâlnească pe sculptorul Mestrovic, în legătură cu proiectata statuie a lui Ionel Brătianu. 21 iunie: „turul Balcicului”, cu Fotino, pentru a observa îmbunătăţirile aduse; e mulţumită să vadă noile mici case reconstruite în stilul turcesc.[143] 17 octombrie 1936: revenind, e iarăşi întâmpinată, cu flori, de Fotino; la *lunch*, Fotino, Rasoviceanu, ofiţeri… 29 octombrie, în sfârşit, ziua ei de naştere din nou la Balcic: în lipsa regelui şi altor membri ai familiei regale, împiedicaţi să vină din varii motive, îşi petrece dimineaţa cu turcoaica Şefica; apoi, printre numeroşi oaspeţi: soţii Frânasovici, episcopul Gerontie de la

141 Regina Maria, Jurnal, voi. 199, f. 110.

142 Ibidem, voi. 193, f. 106 şi voi. 194, ff. 72 şi 76-77.

143 Ibidem, voi. 196, ff. 48, 90, 92-93.

Constanţa, Fotino, Rasoviceanu. 11 noiembrie: iarăşi Fotino la *lunch*; i se oferise să devină preşedinte „plin” al Camerei – Maria e încântată![144] 1937, pentru ultima oară la Balcic, 28 septembrie: primită de Fotino, foarte emoţionat, care pronunţă un discurs „fermecător”.

29 septembrie, din nou Fotino la *lunch*, apoi plimbare cu el prin oraş, vizitează micul muzeu. 22 octombrie: ultimul *lunch*, cu mai multe persoane, inclusiv Fotino: „*dear little Fotino*”,[145] Atât. Cel puţin, atât e scris (convorbirile lor trebuie să fi avut o notă de intimitate destul de accentuată, fără a se ocoli subiectele delicate. Peste ani, Fotino avea să-şi amintească cum „regina Maria i-a spus odată la Balcic că din nenorocire fiul ei [Carol ÎI] este un anormal psihic care în mod natural ar fi trebuit să fie internat într-o clinică de schizofrenici”).[146]

Mica Gibory” şi casele ei

Figură extrem de populară a literelor şi vieţii publice româneşti în jurul anului 1900, Barbu Delavrancea a avut patru fiice, înzestrate la rândul lor cu o diversitate de talente. Prima dintre ele, Cella Delavrancea: buna prietenă a reginei Maria. Cea de-a doua, Margareta (zisă Bebs), a fost o membră foarte simpatizată a cenaclului lui E. Lovinescu. A treia s-a remarcat ca pictoriţă: Niculina Delavrancea-Dona. În sfârşit, ultima născută, Henrieta, a studiat arhitectura; cunoscându-l, în timpul războiului, în refugiul din Moldova din 1917, pe inginerul francez Emile Gibory, aflat ca ofiţer în misiunea militară a generalului Berthelot, se căsătoreşte cu el imediat după încheierea conflictului. A intrat astfel în istoria

144 Ibidem, voi. 199, ff. 36-37, 59-61, 95-96.

145 Ibidem, voi. 201, ff. 137, 139, 167.

146 A.C.N.S.A.S., Gheorghe Fotino, I 3077 voi. 2, f. 50.

arhitecturii româneşti sub numele Henrieta Delavrancea-Gibory; apropiaţii îi spuneau mai pe scurt: Riri. (După o primă perioadă petrecută în Franţa, soţii se reîntorc în România în 1920; se stabilesc în zona Buzăului, unde Emile Gibory lucrează ca inginer la Societatea forestieră „Goetz”; în 1924 vin la Bucureşti, soţul transferându-se la Societatea de transporturi „Carmen”. Divorţează în 1939. Emile Gibory se recăsătoreşte, tot cu o româncă, cu care are doi copii. Moare în 1946 în urma unui accident de motocicletă.)[147]

La 5 octombrie 1932, potrivit însemnărilor reginei, Cella o vizitează la Balcic împreună cu o soră de-a ei. Care dintre ele? La 10 aprilie 1934, nu mai e dubiu: „la ceai, două din surorile Cellei şi un soţ francez” (aşadar, pictoriţa şi arhitecta).[148] Apoi, relaţia se strânge. La 1 iulie 1934: „am avut-o la *lunch* pe sora Cellei (Gibory), mica arhitectă. Construieşte acum, cu mult gust, mai multe case aici în Balcic”.[149]

Într-adevăr, în cursul anului 1934, „mica Gibory” (avea totuşi patruzeci de ani!) pune, în felul ei, stăpânire pe Balcic. Nu chiar un monopol, dar aproape. Îi va fi deschis drumul Cella, obişnuita de mulţi ani a locurilor: nu cunoaştem detalii. Stilul ei şi construcţiile ei izbucnesc deodată, concentrându-se într-o scurtă perioadă care corespunde aproape perfect cu intervalul mandatului lui Fotino: din 1934 până în 1937.[150] A găsit din prima încercare stilul

147 Sunt informaţii furnizate de arhitectă în 1961 (23 februarie), la solicitarea Securităţii: A.C.N.S.A.S., Henrieta Delavrancea, 9356, voi. 1, ff. 33-36. Să sperăm că securiştii le-au înregistrat corect!

148 Regina Maria, Jurnal, voi. 190, f. 41.

149 Ibidem, f. 169.

150 Cu privire la casele construite la Balcic şi, în genere, la viaţa şi activitatea arhitectei: Henrieta Delavrancea Gibory, arhitectură 1930-1940 (autor: Militza Sion; colaboratori: Emil Retegan, Răz- van Luscov,

potrivit, care a consacrat-o. Construcţii albe, precum piatra Balcicului, de dimensiuni potrivite, pentru a nu sparge armonia vechilor cartiere, respectând configuraţia balcanică tradiţională, transpusă însă într-un spirit modern geometrizant. Şi alţi arhitecţi şi-au legat numele de Balcic: Emil Guneş, fireşte, cu ansamblul de pe domeniul reginei (şi cu o casă proprie, de dimensiuni modeste), Paul Smărăndescu, profesor la Şcoala de Arhitectură, care şi-a ridicat o casă impunătoare, alături de aceea a familiei Storck, sau Duiliu Marcu, proiectant şi el al unei vile (pe lângă contribuţia la amintitul plan de sistematizare). Dar nimeni n-a construit în serie precum Henrieta Delavrancea, nimeni nu şi-a pus amprenta în asemenea măsură asupra oraşului. Cei mai mulţi dintre cei care şi-au dorit o casă în acei ani au apelat la ea. Printre aceştia, şi George Fotino, nu pentru vreo casă proprie, pe care nu şi-a făcut-o niciodată, ci în vederea modernizării localului primăriei. Noua înfăţişare a primăriei din Balcic poartă semnătura Henrietei Delavrancea-Gibory. Recepţia provizorie a clădirii a avut loc la 17 august 1935, recepţia definitivă, la 30 martie 1937.[151]

S-au numărat peste douăzeci de construcţii realizate după planurile harnicei arhitecte; numărul exact ar putea fi de douăzeci şi patru, socotindu-le şi pe unele de mai mică însemnătate (un debit de tutun, o „fructărie”). Cele mai multe sunt vile particulare.[152]

Emma Pârlac, Irina Patrulius), ediţia a Il-a, Editura Simetria, Bucureşti, 2011.

151 A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, 25, f. 4.

152 Iată lista lor, întocmită de Militza Sion, Emil Retegan şi Alexandru David (în ordinea stabilită de autori): 1. Vila „Vânturile, valurile", generalul Rasoviceanu, 1932-1934; 2. Vila poetului Ion Pillat, 1934-1935; 3. Vila Popovici-Lupa (Nae Ionescu), 1934-1935; 4. Casa „Balcica", Octavian Moşescu, 1934; 5. Vila „Turnul lui Mugur",

Începutul l-a făcut generalul Rasoviceanu, figură inconturnabilă şi oarecum pitorească a Balcicului. Şi-a botezat vila, situată chiar pe ţărm, eminescian: „Vânturile, valurile”. Şi Octavian Moşescu şi-a ridicat o vilă, mărginită de o terasă, cu splendidă vedere spre mare. Numele ei? „Balcica”, se înţelege. Şi-a făcut şi Mugur casa pe care şi-o dorea de mult. Dar cu Mugur e o întreagă poveste: ca întotdeauna!

Voia o casă cu turn. Aşezată, fireşte, într-o poziţie înaltă, un loc cât se poate de vizibil („dominând cu grandoare Marea Neagră”, scrie Henrieta Delavrancea). Dar neapărat şi cu turn. Aşa că arhitecta a proiectat casa numită „turnul lui Mugur”. Dezastru: primarul s-a opus! Prea ar fi ieşit casa lui Mugur din tipic, concurând cu minaretul reginei, ca să nu mai vorbim de moscheea aflată în apropiere. Nu-i trebuia mult lui Mugur ca să se lase prins de disperare. Îi scria lui Henri Blazian, la 12 iulie 1935: „La Balcic, am reluat lucrul, stricând forma casei. Ce dramă! Am să ţi-o istorisesc cu tot saltanatul ei de peripeţii”. Şi, câteva săptămâni mai târziu, către Liviu Rebreanu: „Viaţa n-a avut soare pentru mine. Un om pururea apăsat.”[153] Mai târziu, Henrieta Delavrancea

---

Gh. D. Mugur, 1934; 6. Vila Bildirescu; 7. Vila Demetriadis; 8. Pavilionul de ceai al reginei Maria, 1935; 9. Vila Eliza Brătianu (fosta casă Hagi Geavid), 1935; 10. Casa Ştefan Coşa; 11. Galeriile Aii Radeff; 12. Debitul de tutun, 1935; 13. Fructăria, 1935; 14. Vila „Cuibul lui Roman", 1935; 15. Casa Elena Coşa; 16. Primăria Oraşului Balcic, 1936; 17. Pavilionul Grănicerilor, 1936; 18. Vila Mir- cea Cancicov, 1936; 19. Vila Grigore Iunian, 1936; 20. Vila „Ghiul Hane" - Constantiniu, 1936; 21. Vila „Misterioasa", Ion Gesticone, 1936; 22. Vila „Ghiul Serai", C. Dumitru, 1936; 23. Vila „Casa cu terase în mare", Stelian Popescu, 1937 (pliantul Balcic 1930-1940. Henrieta Delavrancea-Gibory (1894-1987)). Trebuie adăugată şi a doua vilă Pillat, din 1937-1938.

153 Gh.D. Mugur către H. Blazian, 12 iulie 1935, B.A.R., mss., 3516) dcccxl1 ■

avea să judece defavorabil refuzul lui Fotino, „care nu văzuse San Gimignano ca să înţeleagă farmecul repetării turnurilor într-o aglomerare urbană”.[154] Va fi exagerat şi primarul, dar nu de „farmecul repetării turnurilor” era vorba, ci de grandomania lui Mugur! Oricum, şi fără turn, casei lui Mugur, tot „turnul lui Mugur” a continuat să i se spună. (Să precizăm că Mugur, după ce încetase din 1928 să mai fie director la Fundaţie, îl secundase un timp, în 1930 – 1931, pe Liviu Rebreanu la Direcţia Educaţiei poporului din Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor sociale, apoi ajunsese director la Radiodifuziune. Idealul lui – mărturisit într-o scrisoare către Rebreanu – era acum de a se retrage „în liniştea religioasă a mănăstirii mele de la Balcic şi, acolo, între mare şi dealuri de argint, să-mi sfârşesc cele două cărţi pe care, de mult, le port în mine”.)[155]

s r Jccxii Gh. D. Mugur către Liviu Rebreanu, 6 august 1935, B.A.R.

Apare şi o vilă a „lupoaicei”. Îi aparţine Luciei Popovici-Lupa, de unde şi denumirea. Doamna respectivă era asistent suplinitor la Catedra de gimnastică a Institutului Naţional de Educaţie Fizică. Era însă, mai cu seamă, între anii 1933 şi 1939, amanta filosofului Nae Ionescu. Reputaţia sulfuroasă a acestuia e prea bine cunoscută pentru a mai insista asupra personajului. Filosoful care multiplica experimentele: şi în gazetărie, şi în politică, şi în afaceri (în fond acesta era şi sensul filosofiei sale:

88(71
:mlxv,

154 Henrieta Delavrancea-Gibory, „Legenda bobocilor" (amintiri scrise în 1981), în Henrieta Delavrancea-Gibory, op. cit., p. 106.

155 Gh. D. Mugur către Liviu Rebreanu, 31 octombrie 1937, BA.R.,m8s

cufundaţi-vă în viaţă!) nu putea rata experimentul mării. Unul dintre discipolii săi, Mircea Vulcănescu, evocă în câteva fraze perioada „maritimă” a Profesorului. Iată-l, aşadar, „la mare, în cuterul pe care-l cumpărase, şi-n care străbătea acum Marea Balcicului în lung şi-n lat, în tovărăşia Luciei Popovici-Lupa, fata cu părul roşcat şi cu ochii de oţel, albaştri, care avea ceva din înfăţişarea aeriană şi tare a unei divinităţi germane. «Ştii că m-am făcut marinar?», mi-a spus, atunci, Nae Ionescu”.[156] în paginile sale de amintiri, arhitecta afirmă că vila ar fi aparţinut în realitate lui Nae Ionescu.[157] Mircea Berindei, student pe atunci, povesteşte cum, aflat la Balcic (în 1936), s-a întâlnit din întâmplare cu Nae Ionescu, care i-a invitat în faimoasa vilă („o vilă mare, albă”) pe el şi pe cele două însoţitoare ale sale, una dintre acestea fiind tânăra scriitoare Lucia Demetrius.[158] Evident era casa lui, sau şi a lui. Aparţinea totuşi, formal cel puţin, Luciei Popovici-Lupa. Nu găsesc altă explicaţie mai simplă decât că Nae Ionescu o plătise!

Din 1934 – 1935 datează şi vila lui Ion Pillat, un obişnuit, de mai mulţi ani, al Balcicului. Chiar pe malul mării. S-au păstrat câteva ilustrate trimise în familie, una dintre ele cu imaginea casei. Iată câteva rânduri scrise de Maria Pillat, soţia poetului, în septembrie 1936: „Balcicul e minunat în septembrie. Cald fără să fie prea cald – terasele noastre sunt pline de betunia care miroase delicios. Marea e de un albastru intens – lume mai deloc afară de câţiva pictori simpatici şi de doamna Maniu [Rodica Maniu].

---

156 Mircea Vulcănescu, Nae Ionescu, aşa cum l-am cunoscut, Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 113.

157 Henrieta Delavrancea-Gibory, op. cit., p. 106.

158 Mircea Berindei, Paravanul veneţian. Portrete şi amintiri, Humanitas, Bucureşti, 2004, capitolul „Balcic 1936", pp. 48-55.

Ion [Ion Pillat] e mai bine – dar trebuie să evite soarele şi oboseala. Scrie, citeşte şi admiră priveliştea.”[159] De fapt, vila aceasta, cu şase camere şi dependinţe, figura pe numele Mariei Pillat; ulterior, în 1937 – 1938, poetul şi-a mai construit, apelând tot la Henrieta Delavrancea, o vilă mai mică (doar cu trei camere, pe deal).[160]

În 1935, în sfârşit, şi Eliza Brătianu are casa ei. Venea de mulţi ani la Balcic, găzduită iniţial, după cum am văzut, de regina Maria. Henrieta Delavrancea a adaptat, pentru ea, o casă turcească mai veche (fireşte, cu grădină şi vedere spre mare). „Este fericită ca o şcolăriţă” (*JShe is as happy as a school girl over her little house*”), notează (la 24 aprilie 1935) regina Maria.[161] Devenită acum „localnică”, Eliza Brătianu se află tot mai des în preajma reginei; e de presupus, de asemenea, că are un cuvânt de spus în proiectele edilitare ale lui Fotino. Crearea muzeului i se datorează în bună măsură. La 12 noiembrie 1936, regina notează în jurnal cum au vizitat împreună locul unde, în nişte vechi hambare, Eliza Brătianu dorea să amenajeze un mic muzeu; după aceea, merg amândouă în grădina Elizei „unde ea continuă să perfecţioneze într-un fel amuzant şi plin de imaginaţie”. [162]Dintre oamenii politici, îşi ridică vile, în 1936, tot după planurile Henrietei Delavrancea, ţărănistul Grigore Iunian (fost ministru) şi liberalul

159 Maria Pillat către Pia Alimănişteanu, septembrie 1936, B.A.R.,mss

160 M.A.E.-A.D., 7l/Tratatul de la Craiova, voi. 47, ff. 48-51 (descrierea vilelor familiei Pillat). Despre „Balcicul lui Ion Pillat", detalii la Carmen-Angela Brăgaru, Ion Pillat, european in ţara lui, român în Europa, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române, Bucureşti, 2013, pp. 124-180.

161 Regina Maria, Jurnal, voi. 193, f. 106.

162 Jurnal, voi. 199, f. 97.

Mircea Cancicov (ministru în funcţie), a cărui soţie, Georgeta Cancicov, a devenit cunoscută ca scriitoare. Casa Cancicov a pricinuit a doua neînţelegere (după „turnul lui Mugur”) între primar şi arhitectă. Motivul: era prea mare (peste dimensiunea medie acceptabilă) şi, pe deasupra, aşezată chiar lângă casă, mult mai modestă, a Elizei Brătianu, îi răpea acesteia o bună parte din perspectivă. La 18 octombrie 1936, parcurgând Balcicul alături de regină şi oprindu-se la locul cu pricina, Fotino nu-şi putea ascunde supărarea. Au mers apoi să-l viziteze pe generalul Rasoviceanu şi controversa, spre amuzamentul reginei, s-a angajat între primar şi general, primul combătând-o pe arhitectă, al doilea, dimpotrivă, foarte mulţumit de propria-i casă, luându-i apărarea.[163]

Ultima casă realizată la Balcic de Henrieta Delavrancea este cea comandată de Stelian Popescu, influentul

163 Regina Maria, Jurnal, voi. 199, ff. 40-41.

Ion Theodorescu-sion (1882 – 1939), *Balcic* [1927].

© Muzeul Național de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă.

Alexandru Satmary (1871–1933), *Vila pictorului din Balcic* [nedatat].

© Muzeul Național de Artă al României, Muzeul Colecțiilor de Artă. Colecția Elisabeta și Moise Weinberg.

Iosif Iser (1881 – 1958), *Cafenea la Balcic* [nedatat].

ORAŞUL BALCIC. SCH twvt CHE Of GRANF $1

DE FRURUSETE IA MAREA-CEA-MARE A LUI HÂRCEACELBĂTRÂN. DĂ ACEASTĂ

DIPLOMĂ DE CETĂŢEAN DE ONOARE HARELU! CĂRTURAR St OM DE STAT

MllOLAE IORGA

În al şa17 ecilea an de viaţa

— *Vi* închinată ca mei o alta târâi, – pehirucat bifte a răsfrânt şi până astăzi asupra lui şi îl poate hărăzi în viitor, la o răspântie de ape în cea hai de miazăzi firidă a pământului românesc.

DECEMBRIE 1931

asţsm

Cecilia Cuţescu-stork (1879 – 1969), *Oraşul Balcic* (diplomă oferită lui N. Iorga în 1931).

© Muzeul Național de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă.

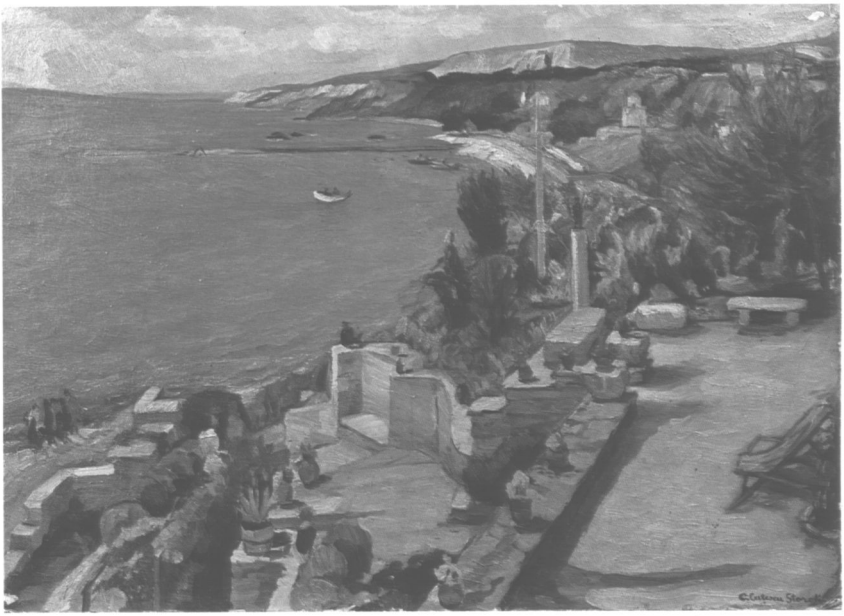

Cecilia Cuțescu-Stork, *Balcic* [nedatat].

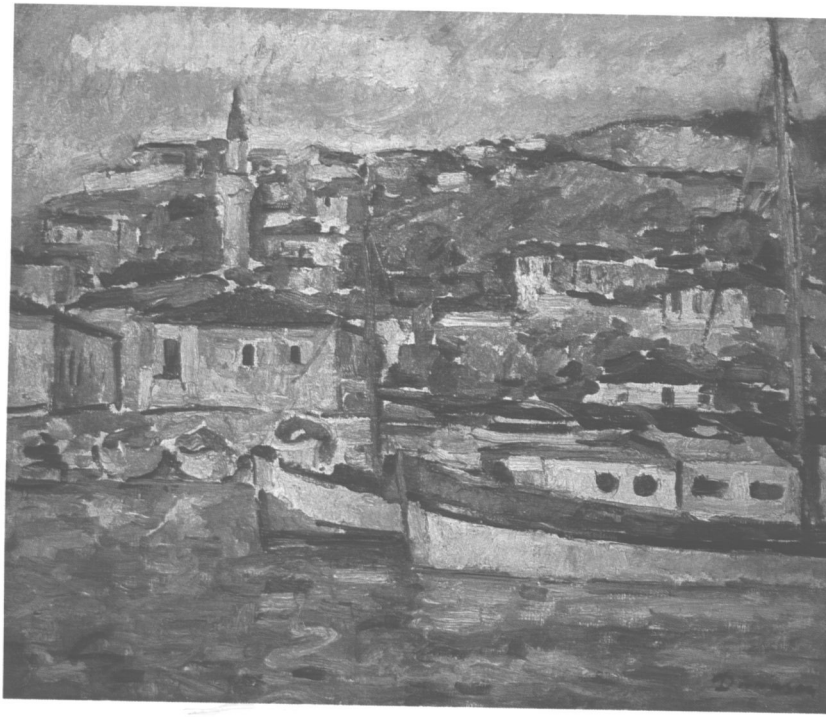

Nicolae Dărăscu (1883–1959), *Bărci la Balcic* [nedatat].

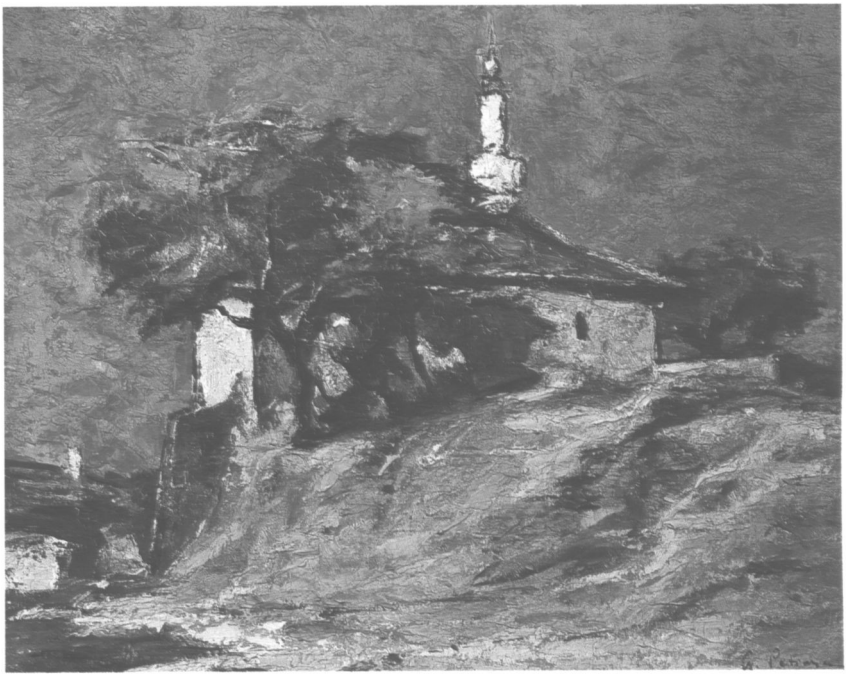

Gheorghe Petraşcu (1872 – 1949), *Moschee la Balcic* [nedatat].

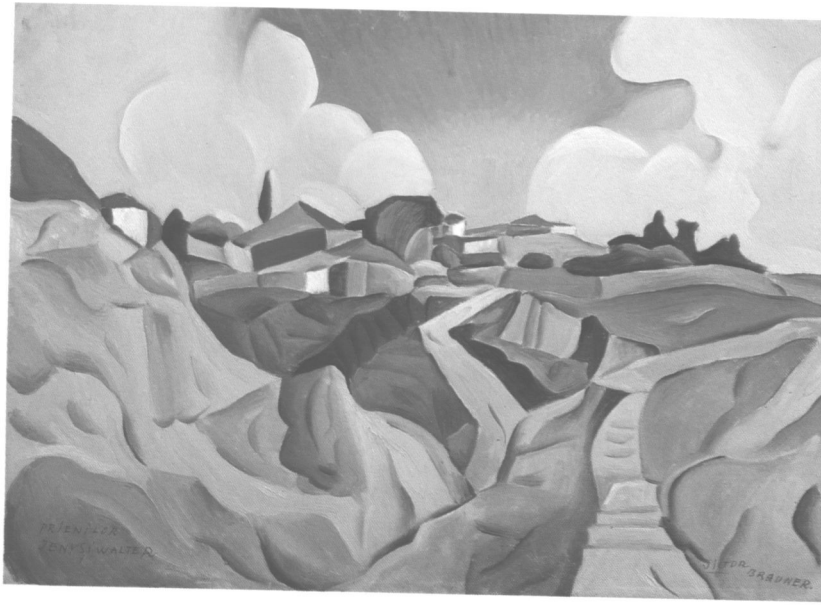

Victor Brauner (1903–1966), *Peisaj din Balcic I* [1922–1924].

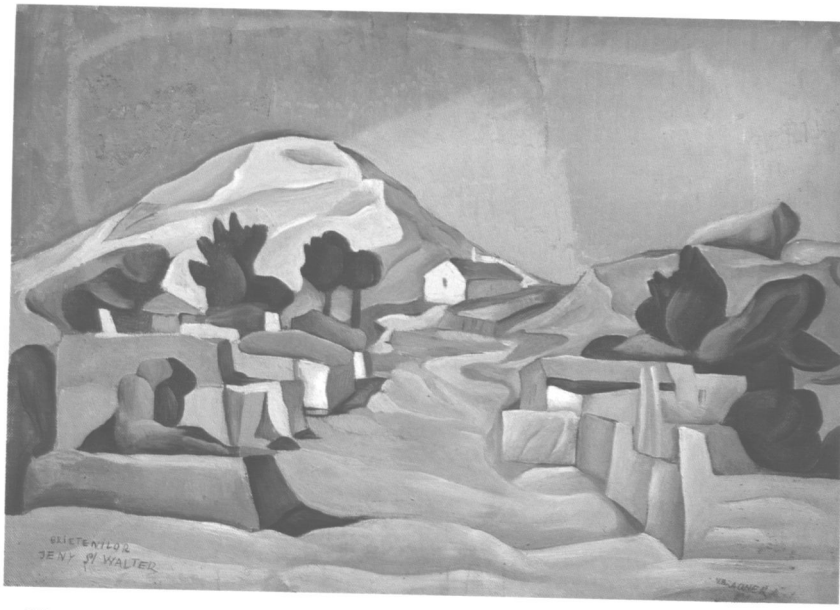

Victor Brauner (1903–1966), *Peisaj din Balcic II* [1922–1924].

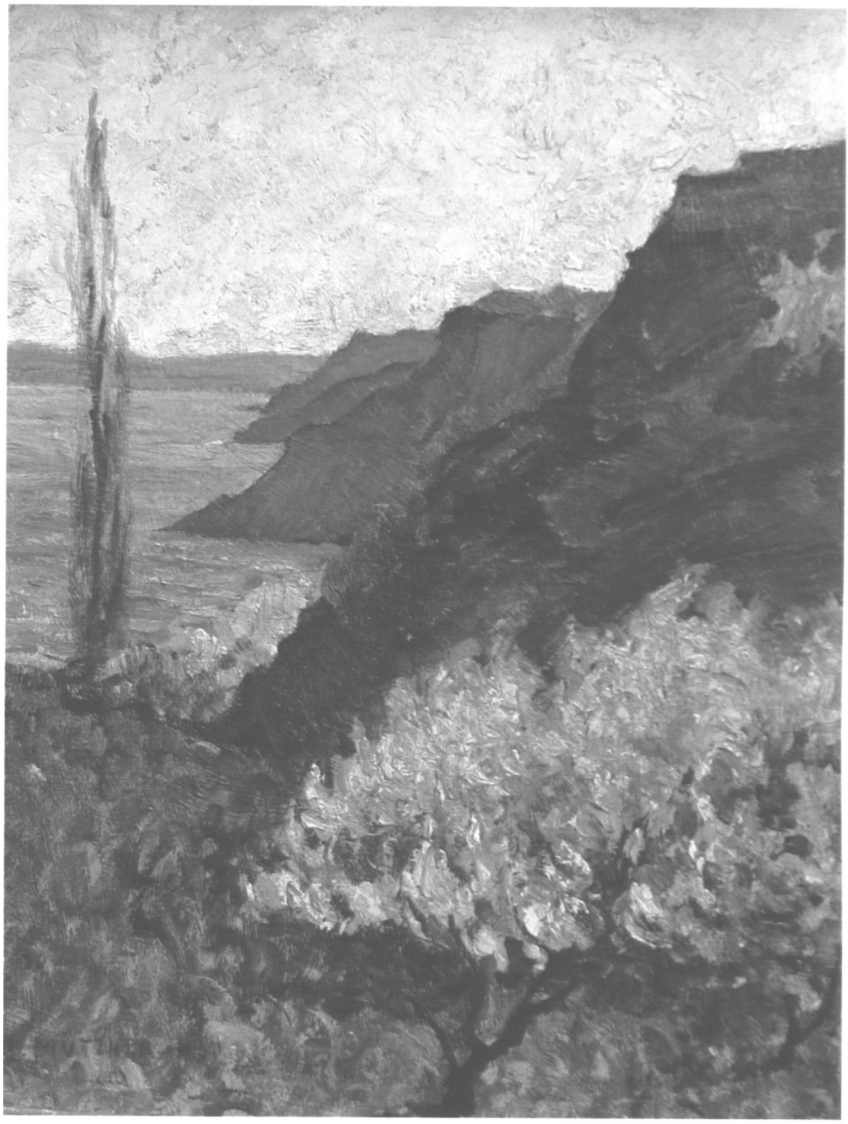

Samuel Mützner (1884–1959), *Golful cu migdali* [nedatat].

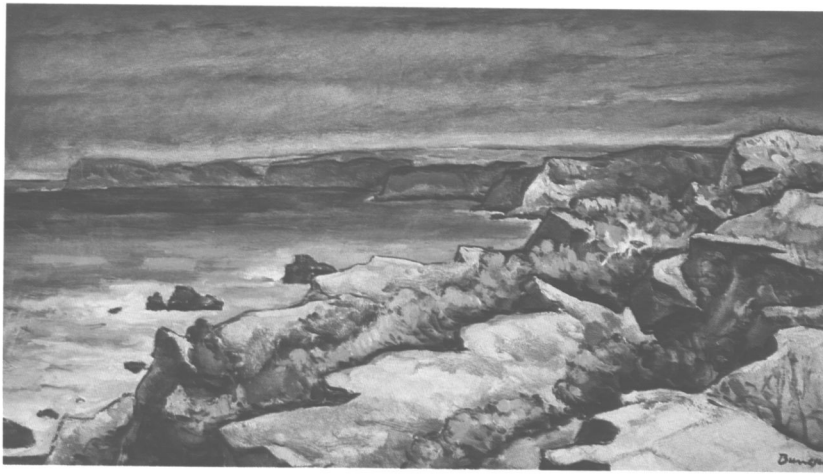

Marius Bunescu (1881–1971), *Ţărmuri dobrogene* [nedatat].

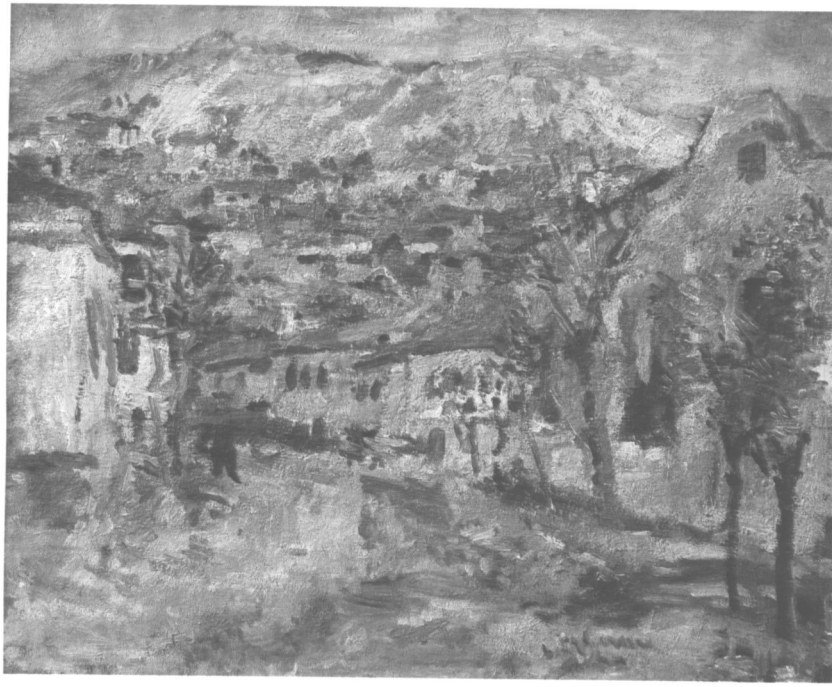

Lucian Grigorescu (1894–1965), *Balcic* [nedatat].

Jean Al. Steriadi,
(1880–1956)
Cap de turc [1923].

Colecția Muzeului de Artă Constanța.

© Muzeul Național de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă.

Francisc Şirato (1877 – 1953), *Stradă din Balcic după ploaie* [19381.

Vasile Popescu (1894 – 1944), *Cafeneaua lui Mamut* [1923].

Colecția Muzeului de Artă Constanța.

Margareta Sterian (1897 – 1992), *Balcic* [1934].

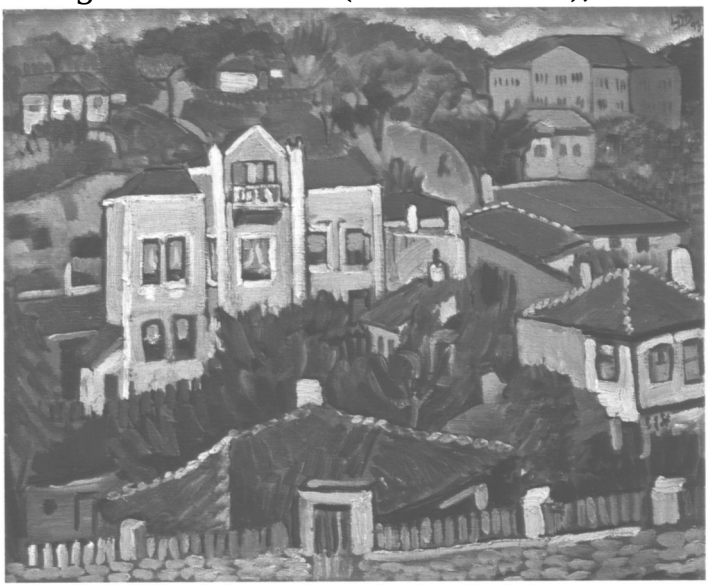

Lucia Dem. Bălăcescu (1895 – 1979), *Peisaj din Balcic* [1937].

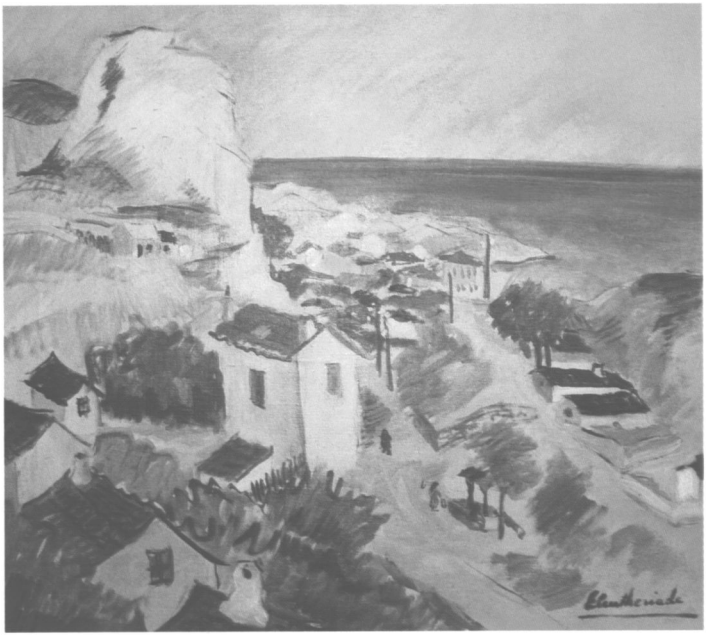

Micaela Eleutheriade (1900 – 1982), *Vedere din Balcic* [nedatat].

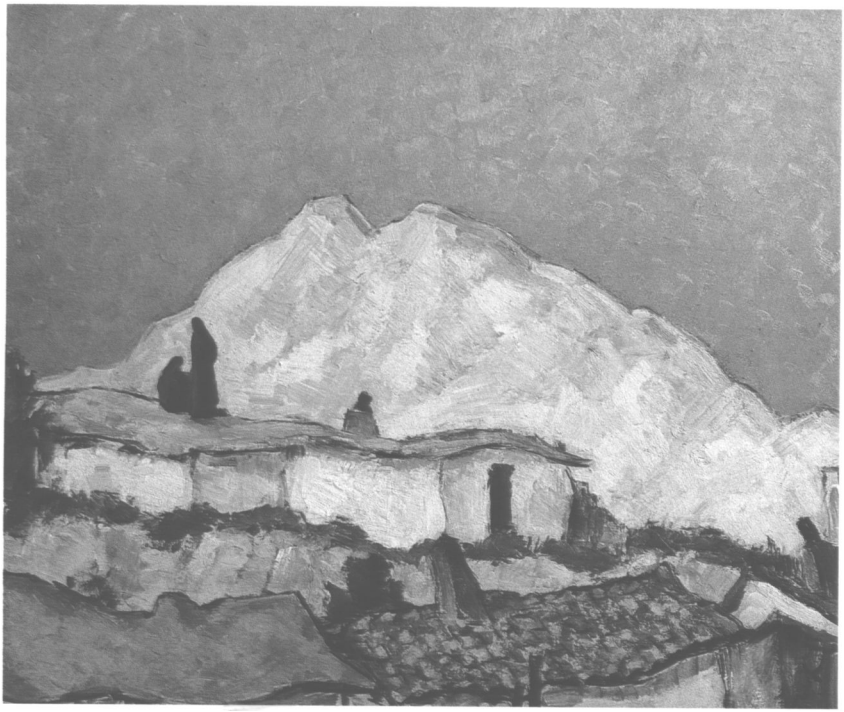

N. Tonitza (1886 – 1940), *Peisaj din Balcic* [nedatat].

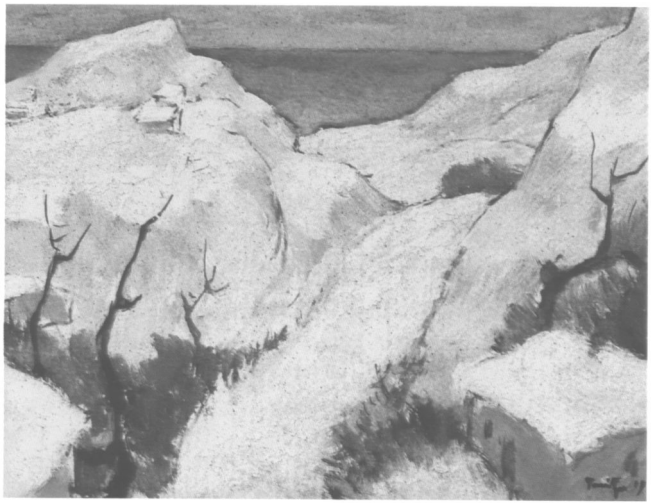

N. Tonitza, *Cafeneaua lui Mamut* [nedatat].
N. Tonitza, *Iarna la Balcic* [1937].

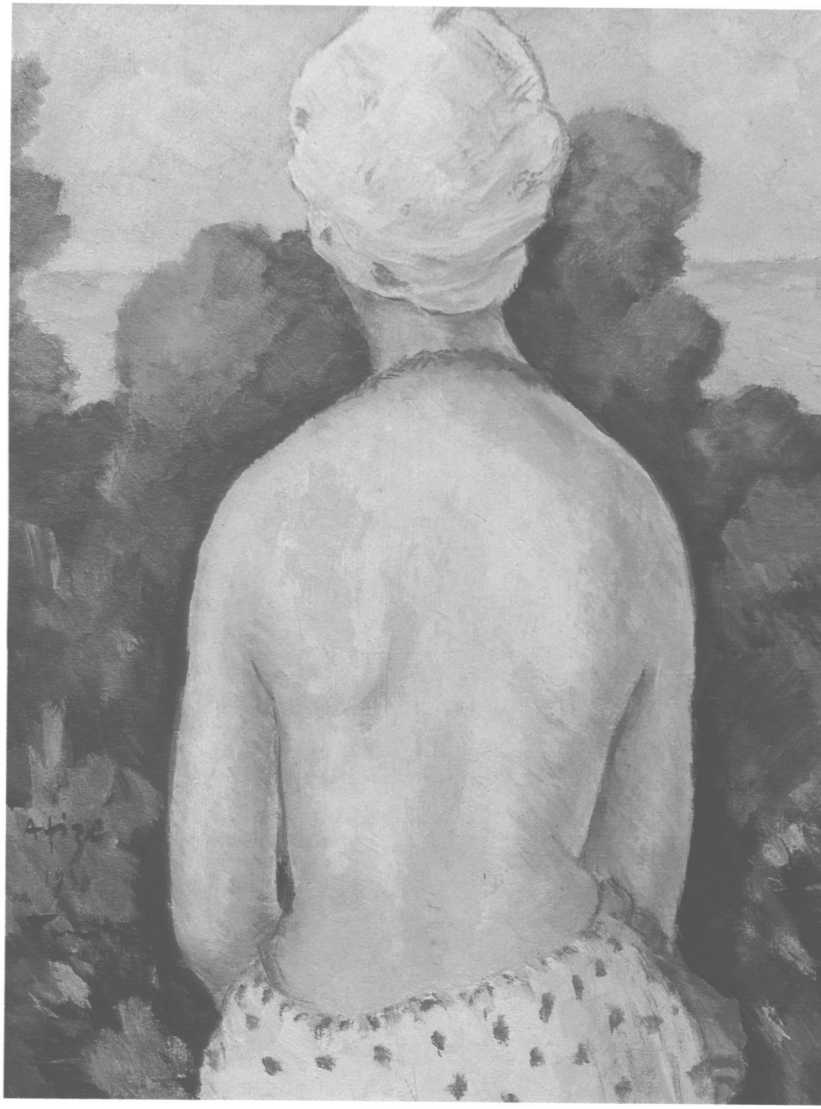

N. Tonitza, *Afizé* [1938].

patron al ziarului *Universul*. Vizitaseră Balcicul, el şi soţia sa, încă în 1927, fiind găzduiţi atunci de regină („Familia Stelian Popescu a fost încântată de noaptea petrecută aici şi de neaşteptata mea ospitalitate. Li s-a oferit un mic dejun consistent şi apoi au plecat, îndrăgostiţi, fără îndoială, de acest loc.”) La 10 noiembrie 1936, regina notează o nouă întrevedere, la *lunch*, cu cuplul Stelian Popescu, alături de Eliza Brătianu. Până la urmă, s-au hotărât să-şi ridice o vilă, mai încăpătoare chiar decât a soţilor Cancicov. Cam târziu însă: n-au apucat s-o mai locuiască![164]

În ciuda ocazionalelor nemulţumiri ale lui Fotino, regina e încântată de micuţa ei Gibory. Prea multe comenzi nu avea cum să-i mai propună, fiindcă atunci când se cunoscuseră cea mai mare parte din construcţiile domeniului fuseseră deja încheiate. Dar ceva tot se mai putea găsi. La 12 septembrie 1934, plimbându-se împreună cu Fotino prin oraş, avusese ocazia să viziteze, în premieră, două din casele pe care „*little Gibory*” le construia, una dintre ele fiind aceea a generalului Rasoviceanu. „Sunt fermecătoare” („*They are charming*”), notează regina.[165] Îi propune arhitectei două „transformări”. Cea dintâi este „studioul” Ilenei, o căsuţă aşezată pe panta dealului, puţin mai sus de Tenha Juvah. Cea de-a doua are în vedere marea casă a grănicerilor, pe care regina tocmai o anexase la domeniul său. Discuţia decisivă se petrece la 13 iulie 1935: „Riri [iată, nu e doar *Jittle Gibory*”] a adus schiţe perfecte pentru transformarea studioului Ilenei; cred că va fi fermecător şi foarte original”. A făcut şi o primă schiţă pentru casa

164 M.A.E.-A.D., 7l/Tratatul de la Craiova, voi. 47, ff. 119-121 (memoriu semnat de Lelia Stelian Popescu privitor la vila din Balcic).
165 Regina Maria, Jurnal, voi. 191, f. 107.

grănicerilor, care urmează să fie adaptată stilului specific al caselor reginei.[166] Toate sunt gata, potrivit unei alte însemnări, din 11 mai 1936. Şi noua casă a grănicerilor, modificată după gustul ei de *Jittle Gibory*", şi „noua cameră mare", fostul studio al Ilenei, pe care Maria o botează Cara Dalga[167]; e cunoscută – mai bine zis „era", fiindcă nu mai există – şi sub denumirea de „pavilionul (sau salonul) de ceai". Regina e încântată de acest ultim loc, aranjat exact cum şi-l dorise, unde de acum înainte se retrage frecvent pentru a visa sau a citi.

Documentele ne spun câte ceva şi despre onorariul arhitectei. Pentru Cara Dalga solicitase 5 % din costul total al lucrării; regina i-a acordat 10 %. Dar pentru Casa Grănicerilor, devenită Casa Personalului, nu primise încă nimic până la dispariţia reginei, adică vreme de doi ani. La 31 august 1938 i se adresează generalului Zwiedinek, atrăgându-i atenţia asupra acestei întârzieri. Costul lucrărilor ridicându-se la 800.000 de lei, onorariul ar fi fost de 40.000 de lei. Totul se rezolvă degrabă. La 7 septembrie 1938 semnează pentru primirea sumei solicitate de 40.000 de lei.[168]

Colecţia de case a Henrietei Delavrancea ilustrează un fenomen: tot mai multe persoane cu poziţii sociale semnificative ajunseseră să privească cu interes spre Balcic.[169] Era, desigur, şi o chestiune de snobism, de imitaţie. S-ar mai fi ridicat atâtea case

---

166 Regina Maria, Jurnal, voi. 194, ff. 84-85.

167 Regina Maria, Jurnal, voi. 197, f. 75.

168 A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele şi palate, 52/1938, f. 68 (scrisoarea Henrietei Delavrancea-Gibory către generalul Zwiedinek, din 31 august 1938).

169 De adăugat la vilele deja menţionate ale persoanelor publice şi pe aceea a lui Mitiţă Constantinescu, guvernator al Băncii Naţionale a României şi ministru, construită în 1931-1932.

dacă n-ar fi fost reşedinţa reginei? Se repeta, într-un fel, în alt decor, povestea Peleşului: Sinaia apăruse ca o consecinţă a castelului lui Carol I. Spre deosebire de Sinaia, Balcicul există mai dinainte; dar un nou Balcic, pe urmele reginei Maria, era pe cale să se instaleze în inima vechiului oraş.[170]

Convertirea lui Tonitza

Ani de-a rândul, Tonitza se încăpăţânase să nu ajungă la Balcic. Îi stârnise un sentiment de respingere tocmai pictura Balcicului. I se părea fără interes şi repetitivă. În interpretarea lui, cam simplificatoare, Iser crease aici un tip uman, iar Dărăscu, peisajul; după ei, nu vedea decât epigoni, cu nesfârşite variaţiuni pe aceeaşi temă.[171] Destulă Dobroge şi mare la Mangalia: de ce-ar fi coborât mai la sud? El şi prietenul lui Francisc Şirato rămăseseră printre puţinii pictori care nu puseseră piciorul pe Coasta de Argint. În schimb, celălalt membru al grupului, Ştefan Dimitrescu, avusese parte de marea revelaţie; a fost un şoc artistic cu urmări considerabile în creaţia sa. Din păcate, nu s-a putut bucura prea mult timp de tărâmul descoperit; moare în urma unei infecţii (aşa cum încă se murea pe atunci, pe neaşteptate), la 7 mai 1933: avea doar 47 de ani. Ca un omagiu adus prietenului dispărut, Tonitza întreprinde, în sfârşit, pe urmele lui, mult amânată

---

170 Iată un clasament al vilelor, în funcţie de evaluarea lor fiscală: Vila Smărăndescu - 5 875 000 lei; Vila Stelian Popescu - 4 732 000 lei; Vila Cuţescu-Storck - 3 160 000 lei; Vila Cancicov - 2 950 000 lei; Vila Eliza Brătianu - 2 150 000 lei; Vila Satmary - 2 100 000 lei; Vila Popovici-Lupa -1 850 000 lei; Vila Grigore Iunian - 1 600 000 lei; Vila Rasoviceanu - 1 200 000 lei; Vila Pillat - 1 162 000 lei; Vila Moşescu e cotată la 825 000, vila Mugur, la 870 000 (M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, voi. 47), „Tablou de proprietăţile româneşti din oraşul Balcic"). Spre comparaţie, Tenha Juvah e apreciată în 1938 la 2 480 000 lei; în fond, palatul reginei era o casă nu prea mare.

171 Doina Păuleanu, Grupul celor patru, op. cit., pp. 268-269.

călătorie, devenită acum un fel de pelerinaj. Soseşte la Balcic în primele zile ale lunii august 1933. Şi minunea se petrece încă o dată: ca atâţia alţii, cade victimă din primul moment!

Hotărât lucru, nu Balcicul era de vină, artiştii nu-i pătrunseseră încă adevărata frumuseţe!

Tonitza către doctorul Iosif N. Doña (renumit colecţionar), Balcic, 5 august 1933: „În sfârşit, am parvenit să văd şi eu Balcicul. Mi-l închipuiam, după tablourile pictorilor noştri, cu totul altfel. Între cum a fost pictat până acum şi ceea ce este el în realitate e o enormă diferenţă. E mult mai fin, mult mai tandru, mult mai irizat. Nu e decorativ şi mai ales nu e deloc brutal. E fantastic. Deocamdată fac numai recunoaşteri de teren şi-mi fac mâna – scot note sumare. Voi trece apoi la schiţe, iar pe urmă la culoare şi la compuneri. Nădăjduiesc să scot de aici lucruri cu desăvârşire inedite, care vor face senzaţie – în bine sau în rău […]. Deocamdată, ceea ce mă plictiseşte aici este afluenţa de sezonişti care aduc o notă de nesimţire şi frivolitate în decorul acesta de basm, aproape religios. După plecarea lor, de-abia, voi pătrunde în tainele lui, pe care numai le bănuiesc, ale bijuteriei aceştia vrăjitoreşti.”[172]

Trei zile mai târziu, către Oscar Han, 8 august 1933: „Balcicul e mult mai frumos decât l-am văzut noi pictat. E delicat, e fin, e irizat. Mai cu seamă dimineaţa, când soarele încă nu s-a înălţat bine. Cred c-o să fac câteva drăcii interesante, de pe aici. Şi inedite. Păcat că nu e plajă. Iar terenul, pretutindeni, extrem de accidentat. Convinge-l pe Şirato să vină aici la lucru, căci nu va regreta. Viaţa e mult mai ieftină ca

172 N.N. Tonitza, Corespondenţă, 1906-1939, ediţie îngrijită de Barbu Brezianu şi Irina Fortunescu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1978, p. 311.

la Mangalia.”[173]

Şi după încă o săptămână, adresându-se lui Cezar Petrescu, Balcic, 16 august 1933: „Mă aflu în Balcic de vreo zece zile. Frumuseţea lui m-a înnebunit de-a binelea. (Nu acea frumuseţe panoramică, pe care o cunoşti din tablourile pictorilor noştri, ci una cu totul intimă şi infinit mai pitorească.) Am făcut până acum vreo 70 de studii, care, fireşte, vor trebui, ulterior, amplificate şi elaborate în atelier…”[174]

Însoţit de prietenii turci ai dispărutului prieten, Tonitza identifică fiecare locşor pe unde trecuse acesta. Şi scrie chiar aici, în carnetul său de pictor, un articol-omagiu destinat unei reviste de artă.[175] Durerea pierderii şi bucuria descoperirii se prefac, împreună, într-o mare credinţă. Întocmai ca necredinciosul Saul devenit apostolul Pavel pe drumul Damascului, şi el, cel care respinsese atâta vreme Balcicul, se dedică întru totul acestuia. E împlinirea destinului său: „Am sentimentul intim că Balcicul ăsta ori mă va prăbuşi, ori mă va înălţa acolo unde nici eu singur nu visasem.”[176] Schimbând ce-i de schimbat, Balcicul este pentru el, pentru creaţia lui, ceea ce fuseseră insulele Polineziei pentru Paul Gauguin: soare, exotism, primitivism… ingrediente ale unei noi viziuni.

Artistul are o viaţă destul de chinuită, el însuşi fiind un neliniştit. Dacă ar fi după el, aproape că s-ar fixa la Balcic. Dar are grijile familiei: o soţie cu care de altfel nu se potriveşte prea bine, două fiice şi un fiu. Grijile profesiei, de asemenea: îi urmează lui

---

173 Ibidem, p. 158.

174 Ibidem, p. 230.

175 N.N. Tonitza, „Ştefan Dimitrescu", în Arta şi omul, nr. 3, septembrie 1933, pp. 28-30.

176 N.N. Tonitza, Corespondenţă. 1906-1939, p. 311.

Ştefan Dimitrescu ca profesor la Academia de Arte Frumoase din Iaşi (încă din toamna anului 1933), iar pentru un timp, din 1937 până în 1939, este şi rector al Academiei. Spre deosebire de Gauguin, nu poate evada decât cu intermitenţe. Şi peste toate, mereu, grija, grija obsedantă, a banilor. Pânzele nu se vând prea bine, iar Tonitza e pus în situaţia de a solicita fără încetare bani în avans, bani restanţi, bani cu împrumut… Precum în scrisoarea deja citată către doctorul Doña, din primele zile petrecute la Balcic: „În clipa când vă scriu, capitalul meu se rezumă la o piesă de «argint» pe care o ţineam în rezervă strategică, dar pe care vai! trebuie să o schimb acuma, ca să-mi plătesc cele două «turceşti» şi ţigaretele. Noroc că am mania «roşiilor» care sunt relativ ieftine pe aici, iar pe deasupra – mi s-a spus – foarte bogate în nu ştiu ce vitamină. «Capitalul» meu nu va mai putea rezista decât maximum 2 zile. Pe urmă vor veni zilele nu de tortură a stomacului (faţă de care pot să am, sufleteşte, atitudini ce-l calmează) –, ci de umilinţă, ceea ce mă doboară şi mă deprimă. De aceea sunt nevoit să recidivez în obrăznicia mea, rugându-vă ca, dacă aveţi disponibili vreo câteva mii de lei, să nu ezitaţi a mi-i trimite, fiindcă altminteri aş fi silit să rumeg în câmpul desperării. Banii – pentru care vă mulţumesc anticipat – vi-i voi înapoia la Bucureşti într-o formă sau alta, după putinţele mele”.

Început în august 1933, primul sejur la Balcic se prelungeşte şi în septembrie. În cursul acestei luni, Miron Grindea îi ia un amplu interviu pentru revista *Cuvântul liber*. Aflăm astfel că apăruse între timp şi Şirato, evident, la îndemnurile prietenului. Tonitza pornea la lucru la ora cinci dimineaţa, pentru a prinde lumina zorilor. Bea cafea după cafea la cafeneaua lui Ismail. Grindea e impresionat de înfăţişarea artistului:

„privirea de un albastru când tăios, dur, când învăluitor… Ţinută curată şi sobră, ca în faţa unui necontenit sanctuar. Chip masiv, mare, bronzat, măsurat în mişcări”. E relatat şi un incident: pictorul sare în sprijinul unui cafegiu, maltratat de poliţişti, şi ajunge la tribunal, pentru insultă adusă autorităţii; este, firește, „achitat”.[177] Episodul ilustrează o constantă a comportamentului lui Tonitza: solidaritatea cu omul necăjit. La Balcic – povesteşte Paul Miracovici – era aşteptat de prieteni, de admiratori, dar cel mai mult de sărăcimea oraşului. Un infirm, pe jumătate paralizat, respins de toţi ceilalţi, avea cinstea să se numere printre apropiaţii lui.[178]

Tonitza revine la Balcic în septembrie 1934; din nou, se întâlneşte aici cu Şirato. E la vânătoare de modele: „am izbutit să-mi formez o echipă de vreo 5 – 6 turcaleţe mici, care-mi vin regulat la poză”.[179] Se reîntoarce peste o lună în Bucureşti, unde se ceartă furcă cu soţia; îşi ia fata cea mică de mână şi pleacă cu ea, din nou, la Balcic. Destinaţie aleasă instinctiv, aproape fără să se gândească: „m-am trezit, în mână, cu două bilete pentru Balcic. De ce Balcic, şi nu Iaşi – nici acum nu-mi pot da seama”.[180]

În 1935, altă preocupare trece în prim-plan: împreună cu studenţii săi, se angajează în pictarea schitului Durău, din apropierea Ceahlăului (lucrare continuată în anii următori). La Balcic, îl reîntâlnim în martie 1936 şi apoi, cu întreruperile de rigoare, până

177 M. Grindea, „La Balcic, cu N. Tonitza", în Cuvântul liber, 25 noiembrie 1933, pp. 6-7.

178 Paul Miracovici, „Nicolae N. Tonitza", în Universul literar, 9 martie 1940.

179 N.N. Tonitza, Corespondenţă. 1906-1939, p. 287 (către A. Lehrman, 25 septembrie 1934).

180 Ibidem, p. 288 (către A. Lehrman, 23 octombrie 1934).

în iulie. Un timp, se află acolo şi Şirato. Modelele rămân o preocupare majoră. 18 martie 1936: „Sunt în Balcic de luni la amiază. Am muncit până acuma şi îmi transform camera cu mobilier burghez în atelier simplu şi luminos. [...] Am descoperit ieri un model adorabil. Mi-a venit azi-dimineaţă – dar îmbrăcată nu turceşte, ci ca o servitoare din Bucureşti. Era pur şi simplu ridicolă. Am trimis-o acasă să se transforme. N-a mai revenit. Acum am trimis după ea ca s-o caute şi să-i spună să vină mâine-dimineaţă. Dar nimeni nu ştie precis nici unde stă, nici cum o cheamă. Totuşi, eu sper să o regăsesc. Mă obsedează prea mult şi nu vreau să mă apuc de altceva mai întâi."[181] Să sperăm că a dat de ea până la urmă şi că obsedantul model e una dintre tinerele tătăroaice, rămase şi azi la fel de tinere pe pânzele lui Tonitza.

Perioada cea mai lungă petrecută de pictor la Balcic – iarăşi, cu scurte întreruperi impuse de obligaţiile profesionale de la Iaşi – începe la mijlocul lunii noiembrie 1936 şi ţine până la începutul lui mai 1937. Aproape că se mută aici. Simte tot mai mult nevoia de singurătate. Singur îşi petrece la Balcic Crăciunul anului 1936. Şi înregistrează cu adevărat o premieră: iarna. Balcicul era frecventat din primăvară până-n toamnă. Pentru pictori, însemna locul însorit prin excelenţă. Toate operele lor îl înfăţişează scăldat în soare. Iarna rămâneau doar localnicii. Nu exista în imaginarul românesc un Balcic sub zăpadă. Nici regina Maria nu-l văzuse iarna, niciodată (datele ei „extreme" sunt 20 aprilie şi 20 noiembrie). Balcicul era Balcic doar o jumătate de an. Tonitza decide să ierneze. Şi are parte de iarnă adevărată: după Balcicul mediteraneean, Balcicul siberian! 20 ianuarie 1937: „Am fost înzăpeziţi de viscol din noaptea Sf. Ion. Pe

181 Ibidem, pp. 359-360 (către Armând Sebastian).

aici e un prăpăd. N-am avut poştă zece zile la rând. Dacă va mai continua aşa, imposibil de ieşit de aici până la primăvară.”[182] 25 ianuarie: „Din cauza viscolului siberian care a bântuit pe aici – şi încă mai continuă – la poştă nu garanta nimeni, în câte zile sau câte săptămâni va ajunge corespondenţa trimisă… Pe aici viscolul s-a mai liniştit puţin, dar nu suntem siguri niciodată ce ne aduce noaptea. În schimb: ger polar.”[183] Imaginea stranie a oraşului aproape dispărut sub zăpadă apare, impresionantă, în pictura intitulată *Iarna la Balcic*.

Ultimul drum la Balcic s-ar plasa cândva în 1938, atestat nu prin corespondenţă, ci prin câteva pânze purtând această dată (doar dacă n-ar fi fost începute mai înainte şi terminate apoi în atelier; direct, după natură, reprezenta pentru Tonitza doar faza dintâi a lucrului). Stă tot mai rău cu sănătatea. 4 noiembrie 1938: „Azi, când mă găseam la lucru, am ameţit atât de bine, că mi-a căzut capul pe vopselele de pe paletă. M-am ridicat cu greu şi gâfâind.”[184] Se apropia sfârşitul. Destinul îi mai îngăduise doar câţiva ani, poate tocmai pentru a-şi da măsura la Balcic.

E, într-adevăr, etapa cea mai înaltă a creaţiei lui Tonitza. Căutările, bâjbâielile au luat sfârşit. Totul e acum clar, definitiv. O construcţie sigură, sintetică, esenţializată, dispusă într-o gamă cromatică limitată la esenţial.

Multă vreme, Tonitza a fost cotat mai jos decât merita. Considerat, firește, ca un pictor important, dar oarecum inegal şi încurcat în experimente nu întotdeauna reuşite. George Oprescu, istoricul de artă cu autoritate în fixarea „ierarhiilor”, scria la scurt

182 Ibidem, p. 294 (către A. Lehrman, 20 ianuarie 1937).

183 Ibidem, pp. 79-80 (către Francisc Şirato, 25 ianuarie 1937).

184 Ibidem, p. 429 (către soţie).

timp după dispariţia sa: „Tonitza promitea mult. A împlinit el oare aceste promisiuni? Fapt este că diverşi amatori preferă astăzi operele lui mai vechi. Însă, incontestabil, e foarte personal, şi arta lui nu se confundă la ora actuală cu a nici unuia dintre contemporanii săi.”[185] Puţin condescendent! Cel mai sus în ierarhie se plasau în epocă Petraşcu şi Pallady. Ambii au atins, fiecare în stilul său, un fel de desăvârşire. Tonitza e cu siguranţă mai inegal şi mai divers de la o perioadă la alta (deşi de fiecare dată e uşor de recunoscut prin marca lui proprie). Ajunşi la maturitate, Petraşcu şi Pallady încetează să mai experimenteze. Nu mai au nelinişti. Pictează mereu la fel, chiar dacă măiestria lor îi ajută ca acest „la fel” să nu cadă într-o producţie de serie. Tonitza, dimpotrivă, e un neliniştit care experimentează fără încetare. Şi nu-i nicicând pe deplin satisfăcut. Mulţumindu-i, într-o scrisoare din 23 martie 1929, lui Henri Blazian pentru o cronică favorabilă (prea favorabilă, după el), îşi apreciază el însuşi pictura momentului drept „detestabilă”, socotind că „e posibil să treacă multă vreme până ce voi reuşi să încalec ferm pe meserie”[186]; avea totuşi 43 de ani! La Balcic, cu siguranţă, a încălecat ferm!

Ierarhiile în artă sunt schimbătoare. Cert este că prestigiul lui Tonitza a tot crescut. Iar acum, la diversele licitaţii, a ajuns să fie cel mai bine cotat dintre pictorii români interbelici, aproape la egalitate cu Nicolae Grigorescu sau cu Ştefan Luchian şi sensibil deasupra contemporanilor săi Petraşcu sau Pallady. Este, în bună măsură, şi efectul Balcicului.

Apropierea de mare şi apropierea de vecini

---

185 George Oprescu, La peinture roumaine de 1800 ă nos jours, Fribourg, f.d., p. 46.

186 N.N. Tonitza, Corespondenţă. 1906-1939, op. cit., p. 240.

Loc miraculos cu nesfârşită încărcătură mitologică, Balcicul ajunge să concentreze o diversitate de simboluri.

Marea este unul dintre acestea. Nu era mai multă mare la Balcic decât la Constanţa sau la Mangalia, dar era o mare exotică, aparent îndepărtată, un ţărm de mare cucerit, susceptibil să ilustreze un început de „expansionism" maritim românesc.

În urma participării sale la prima ediţie a Universităţii Libere din Balcic, Nae Ionescu scrie articolul „Marea" (apărut la 4 septembrie 1926). Amintind vremurile (mitice!) când Marea Neagră ar fi fost un „lac moldovenesc", constată în prezent „pasivitatea naţională" a românilor, deloc preocupaţi de „problema mării". Atrage atenţia conaţionalilor săi că acesta este drumul cel mai scurt la Indii şi la izvoarele de petrol europene şi asiatice. „Şi iată acum – continuă el –, la Balcic, ridicându-se, mai mult întâmplător, chemarea către cunoaşterea şi iubirea mării; a mării care trebuie să fie şi a noastră". Bulgarii, la Varna, au făcut-o mai înainte., Artiştii şi poeţii sunt buni, desigur, ca propagandişti ai mării, mai folositori vor fi însă oamenii de ştiinţă, geografi, geologi, biologi şi istorici; şi mai ales sociologii, economiştii şi marii întreprinzători. Pe aceştia toţi îi aşteptăm la o acţiune de cucerire a mării."[187]

Membrii „grupului dur" de la Balcic sunt cu toţii propagandişti consecvenţi ai unei viitoare Românii maritime. Bucuţa, încă din primul număr al *Boabelor de grâu*, deplânge faptul că „apa ne-a rămas încă destul de străină". Ar trebui promovat „turismul de

187 Nae Ionescu, „Marea", în Roza vânturilor, Cultura Naţională, Bucureşti, f.d., pp. 364-368.

apă”[188]. Scriitorul avusese şi intenţia – rămasă în stadiul de proiect – de a edita la Balcic o revistă cu titlul *Marea noastră*. Evoca adesea, în articole sau conferinţe, „brâul acesta albastru în care se încinge ţara, cu pescarii, cu porturile, cu flota ei şi cu nădejdile româneşti de mărire”.[189] Nădejdi de mărire! Cum altfel, dacă nu pe apă, după ce, pe uscat, România îşi atinsese deja limitele.

Între timp, după Universitatea Liberă, după primărie, Octavian Moşescu îşi găsise alt rost, angajându-se la grupul de presă „Adevărul-Dimineaţa”, ca director al unei noi reviste, *Lumea turistică*. Primul număr iese de sub tipar în august 1934, consacrat celor două subiecte îngemănate: Balcicul şi Marea. În deschidere, cu un articol al reginei Maria, urmat de un altul scris de principesa Ileana. Imagini din Balcic, fireşte (promovat astfel în poziţia de obiectiv turistic numărul unu), inclusiv o prezentare, în premieră, a vilelor proiectate de Henrieta Delavrancea-Gibory. Subiectul „Marea” este tratat pe larg, sub acest titlu, de George Mugur (acelaşi cu Gh. D. Mugur). Concluzia, în cuvinte aproape identice cu cea deja exprimată de Bucuţa: „De 50 de ani suntem popor de mare, dar marea ne este încă străină”.

Câteva luni mai târziu (în februarie 1935), *Lumea turistică* publică un articol al lui Camil Baltazar, intitulat „Marea în literatura românească”. Harnică investigaţie pentru a descoperi vagile urme ale unui subiect aproape inexistent. Singurul autor incontestabil rămânea Jean Bart, şi el supraevaluat, dacă nu ca scriitor, cu siguranţă ca marinar. „Autentic lup de mare”, aşa îl caracterizează Camil Baltazar.

188 „Turism pe apă", în Boabe de grâu, nr. 1, martie 1930, p. 53.

189 Emanoil Bucuţa, „Marea noastră", în Pietre de vad, voi. II, p. 101.

„Lup de mare” îi zicea şi Bucuţa. În fapt, Eugeniu Botez (dispărut în 1933) fusese mai curând un „lup de ţărm de mare” (sau de „mal de Dunăre”), experienţa sa pe mări rezumându-se la câteva ieşiri în larg, nu prea multe şi nici prea îndepărtate; ajunsese, ce e drept, până în America, dar ca „pasager”, nu ca „lup de mare”. În orientarea atât de puţin maritimă a literaturii române, continua însă să rămână, şi pe drept, principalul nume de referinţă. După el, Camil Baltazar îi pomeneşte pe Em. Bucuţa, cu *Maica Domnului de la Mare*, pe Gala Galaction, cu *Doctorul Taifun*, pe Mircea Eliade, cu *Lumina ce se stinge*. În lipsa unui Conrad român, prindeau bine şi povestirile cu acţiune desfăşurată la malul mării, chiar dacă marea rămânea un simplu element de decor. Cea mai reuşită descriere a mării ar fi dat-o însă Camil Petrescu în volumul cu impresii de călătorie *Rapid Constantinopole-Bioram* (1933). Un tablou literar nu prea convingător. Ceea ce ştie şi Camil Baltazar, al cărui eseu e în acelaşi timp un bilanţ şi – mai ales – un îndemn. Să facem mai mult pentru mare, şi să dea şi scriitorii o mână de ajutor. „Poate vom deveni un popor al mării”.

Mugur, devenit între timp director la Radiodifuziune, lansează marea şi pe undele radiofonice. O nouă emisiune începe pe 13 august 1933, cu primă temă: *Marea* (cu muzică adecvată şi recitări din „poezia mării”).[190] La rândul lui, Apostol D. Culea multiplică textele „marine”, printre care un volum apărut în 1937 cu titlul *Isprăvi de pe ape*, conceput pentru a stimula imaginaţia şi spiritul de aventură al tinerilor cititori. Spre sfârşitul anului 1934, Bucuţa îşi permite să fie ceva mai optimist:

190 Gh. D. Mugur către N. Blazian, 19 iulie 1933, B.A.R., mss.,
~ 35< 1) a dcccxl1 '

„Toată coasta trebuie schimbată într-o adevărată şcoală… Un nou fel de român s-a născut în mijlocul acestor prefaceri, omul de apă şi omul de mare.”[191] în sfârşit!

Cum drumul spre mare trece prin Balcic, publicitatea în jurul Balcicului e în toi. „Mereu Balcic” se intitulează un text al lui Anton Holban, titlu cât se poate de potrivit. Ilustrat – surpriză! — cu imaginea autentică a „turnului lui Mugur”, reprodusă după o planşă a arhitectei, fiindcă altminteri – ne amintim – turnul a dispărut înainte de a exista. Într-un alt articol se dau informaţii de ordin turistic, cu precizarea că „edilii locali, în frunte cu primarul local, George Fotino, depun mari eforturi ca Balcicul să ajungă în curând, datorită pitorescului mediteraneeanului golf, cel mai căutat oraş, cu peisagii de album oriental, de pe ţărmul mării româneşti”.[192]

Balcicul invita şi la o simbolistică multiculturală, prezentă şi aceasta în contextul românesc al epocii, deşi aproape la fel de marginală ca şi marea. „Multiculturalistul” prin excelenţă e acelaşi Bucuţa, care, cum se vede, se ocupă de toate (de tot ce cade în planul cultural, în orice caz).

Să-i dăm cuvântul: „România stă la mijloc, între ţări şi popoare cu fiinţă şi îndreptări atât de felurite, răsăriteană pe o lături, central-europeană pe alta şi balcanică pe cea din urmă. Ea se poate îmbogăţi, orchestral, din tot ce-i vine din toate aceste unghiuri de zare. Sufletul nostru ascultă şi răspunde tuturor acestor glasuri.”[193]

Îl vedem pe Bucuţa cam peste tot în Europa, la

---

191 „Ziua apelor", în Boabe de grâu, noiembrie 1934, pp. 702-704.

192 Lumea turistică, nr. 7, februarie 1935.

193 „Vecinătăţi culturale", în Boabe de grâu, 9 septembrie 1932, p. 440.

reuniuni ale PEN Clubului şi la numeroase alte întruniri, printre scriitori sau intelectuali de tot felul, propovăduind consecvent apropierea prin cultură. Şi, în primul rând, apropierea între vecini, într-o Românie obişnuită să privească direct spre Occident, prea puţin interesată de sufletul şi cultura celor din jurul ei. Astfel, în 1930, cu ocazia conferinţei interbalcanice: „Ceea ce părea că desparte pentru totdeauna se dovedeşte mai puţin o prăpastie, cât un ţinut necălcat… Duşmănia e făcută de cele mai multe ori din necunoaştere şi îndărătnicie în izolare. Un om sau un popor ce vine spre altul deschide o poartă pe care se revarsă o lumină de zile mai bune”. [194]Priveşte cu interes şi planurile de federalizare balcanică, deşi e pe deplin conştient că „rănile sunt încă mari şi sângerânde”.[195] În *Boabe de grâu* apar frecvent traduceri din diverse literaturi ale regiunii: bulgară şi maghiară cu deosebire. Un mic pas spre reconciliere…

Bucuţa priveşte în toate direcţiile, dar „centrul lumii”, şi pentru el, rămâne Balcicul. Balcicul îi deschisese orizontul mării, Balcicul îl îndreaptă cu prioritate spre bulgari şi cultura lor. Îşi petrece Anul Nou, 1 ianuarie 1930, la Sofia, şi e foarte mulţumit de ceea ce reuşise, aşa cum îi comunică, pe o ilustrată, lui Liviu Rebreanu: „Am făcut pe-aici bună treabă: informaţie, articole în ziare, convorbiri, mese la Penclub.”[196] Chiar în primul număr din *Boabe de grâu* apare articolul „Legături de cultură între bulgari şi români”. Aflăm de aici, printre altele, că la Bazargic şi la Balcic (inclusiv la Universitatea Liberă) ţinuse mai

194 „înţelegeri între popoare", în Boabe de grâu, octombrie 1930, pp. 495-498.

195 „Planuri de federalizare balcanică", în Boabe de grâu, noiembrie 1930, pp. 560-562.

196 Em. Bucuţa către Liviu Rebreanu, 1 ianuarie 1930, B.A.R.,

multe conferinţe cunoscutul scriitor bulgar Dobri Nemirov. „Teatrul bulgar la Bucureşti”, persevereză, în al doilea său număr revista lui Bucuţa. Se adaugă şi traducerea unei povestiri a altui scriitor bulgar, Iordan Iovcov. „Aproape toate formele unei întreprinderi de cunoaştere prin valori artistice şi culturale între România şi Bulgaria, despre care vorbeau la o masă colegială acum trei luni la Sofia scriitorii bulgari şi români, au fost încercate.”[197]

Pe terenul Balcicului – am văzut deja – textul românesc al revistei *Coastei de Argint* este dublat de o versiune bulgărească; apar de asemenea informaţii privitoare la scriitori şi artişti bulgari.

Se schiţa un început... dar n-a fost mai mult decât atât. Cele două comunităţi rămâneau destul de rigid separate. Însuşi Octavian Moşescu, căsătorit cu o bulgăroaică, nu învăţase limba soţiei (după cum foarte mulţi bulgari din Cadrilater nu vorbeau româneşte). Nici când a schimbat nomenclatorul străzilor, primarul nu s-a gândit să înscrie undeva vreun nume bulgăresc. Şi chiar dacă în consiliul orăşenesc apar şi reprezentanţi ai „celorlalţi”, primarul, ales sau numit, a fost întotdeauna român, deşi la Balcic românii erau minoritari.

Multiculturalismul rămânea o idee de avangardă, împărtăşită de o mână de vizionari. Problema preocupantă a României nu era promovarea celorlalte culturi, ci consolidarea elementului românesc şi a amprentei culturale româneşti, într-o ţară cu (în logica vremii) prea mulţi „neromâni”. Faţă de turci (şi tătari) se manifesta mai multă îngăduinţă, chiar simpatie, fiindcă reprezentau un element exotic (ce s-ar fi făcut

197 „Legături de cultură între bulgari şi români", în Boabe de grâu, martie 1930, pp. 42—43; „Teatrul bulgar la Bucureşti", în Boabe de grâu, aprilie 1930, pp. 113-114.

pictorii fără ei?) şi fiindcă, mai ales, contrabalansau ponderea prea mare a bulgarilor. Dar o atragere a bulgarilor spre sentimente „româneşti” era o răsturnare greu de conceput. Şi atunci?

Exista, în perspectivă, o soluţie (sută la sută românească). Era chiar un proiect care se contura. Geograful Constantin Brătescu (dobrogean de origine), profesor la Universitatea din Cernăuţi, apoi, din 1938, la Universitatea din Bucureşti, şi editor al revistei *Analele Dobrogei*, a explicat foarte clar ce trebuia făcut. Turcii sunt pe cale să plece. Pas cu pas, românii să se aşeze în locul lor. Apoi, un schimb de populaţie cu Bulgaria. Şi astfel, problema şi-ar găsi rezolvarea, în sensul unei românizări complete. „România trebuie să creeze în Cadrilater o ţară pur românească.”[198] Puţini erau românii – dacă vor fi fost – care gândeau că s-ar putea întâmpla şi „invers”.

Balcicul feminin… şi feminist

Toată lumea se simte în largul său la Balcic, dar parcă femeile m şi mai mare măsură decât bărbaţii. E o lume a libertăţii, şi cum în lumea de dincolo de Balcic, în lumea considerată „normală”, îngrădirile sunt mai accentuate pentru femei, cu atât mai mare e pentru ele, aici, senzaţia de libertate. Într-un fel, la Balcic, loc al unui nou început, se rescrie contractul social, într-o versiune ceva mai favorabilă părţii feminine.

Începând cu eliberarea corpului, scăpat de sub imperiul convenţiilor curente. Şi cu multiplele senzaţii, mai acut resimţite de corpul şi spiritul feminin. Din *Jurnalul* lui Jeni Acterian (Balcic, 1 iulie 1937)[199]: „Sunt aici de 4 zile. Am o odaie mică cu un

198 Constantin Brătescu, „Populaţia Cadrilaterului între anii 1878 şi 1938", în Analele Dobrogei, voi. II, 1938, p. 201.

199 Jeni Acterian, Jurnalul unei fete greu de mulţumit, 1932-1949,

smochin uriaş în faţa ferestrei dinspre mare. Când ridic capul de pe pernă, văd marea şi cerul prin crengile smochinului… Balcicul este, după cum atât de mult se spune, minunat de frumos… Am avut şi voi continua probabil să am câteva bucurii. Mai întâi marea. Culorile, mirosul, valurile mării. Căldura mării. Miracolul mării. Apoi bucuria de a umbla toată ziua aproape goală. Instinct de animal, probabil: grozav mă complac goală".

Prea multă sensibilitate poate conduce şi în direcţia opusă. Pentru Alice Voinescu (profesoară de estetică şi istoria teatrului la Conservator) este o experienţă angoasantă: „Balcicul e distrugător. Nu sfătuiesc pe oameni cu nervi ascuţiţi să vină aici. Orientul dizolvant. Te bântuie prea mult moartea."[200]

Puterea simbolică are la Balcic o dominantă feminină. Regina e spiritul tutelar al locului, regina rămasă fără regat, care şi-a plăsmuit aici micul său regat ideal, la graniţa dintre pământul oamenilor şi paradis. Cecilia Cuţescu-storck sau Eliza Brătianu, fiecare în felul său, sunt şi ele prezenţe feminine de vârf. Şi Cella Delavrancea, desigur. Şi cu atât mai mult, sora ei, Henrieta Delavrancea-Gibory, arhitecta care a inventat „noul Balcic", cu grija constantă de a nu-l deranja, în fapt, de a-l continua, pe cel vechi; Balcicul a devenit astfel singurul loc din România anilor 1930 unde o femeie arhitect s-a impus cu autoritate şi a creat un stil.

Simţind potenţialul feminin, sau „feminist", al oraşului de pe Coasta de Argint, Ortansa Satmary, soţia pictorului şi sora Ceciliei Cuţescu-storck, dar mai presus de orice feministă militantă, s-a văzut o

---

ediţia a Il-a, Humanitas, Bucureşti, 2008, pp. 165-166.

200 Alice Voinescu, Jurnal, Editura Albatros, Bucureşti, 1997, p. 110(18 iulie 1937).

clipă în postura de primar al Balcicului. În 1929, femeile au căpătat dreptul de a alege şi de a fi alese în administraţia locală. Cu o femeie primar, Balcicul şi-ar fi arătat încă o dată singularitatea. Mai departe de intenţie, nu s-a putut merge. La o reuniune feministă, Ortansa Satmary explica eşecul arătând „cum era să fie chemată în postul de primar al Balcicului şi cum a fost împiedicată, pentru că nu era înscrisă în niciun partid" (se va consola, fiind aleasă consilieră a Sectorului Albastru din Bucureşti şi membră a Delegaţiei permanente a Capitalei).[201]

Pe când îşi plănuia candidatura la Primărie, a avut o întrevedere, chiar la Balcic (în ziua de 21 octombrie 1929), cu regina Maria. Tocmai se declanşase scandalul Regenţei. Maria se simţea îndepărtată de la treburile ţării, mai mult ca oricând. Notează în jurnal: „Am primit-o pe doamna Satmary, marea feministă. Şocată de felul cum am fost tratată, ia aceasta ca o insultă personală la adresa femeilor în general. I-ar plăcea să fie aleasă primar al Balcicului, astfel încât să fie capabilă de a face ceva bun pentru locul pe care amândouă îl iubim."[202] Pentru Ortansa, dacă până şi o regină, şi încă una de talia reginei Maria, era tratată condescendent de guvernanţii ţării, acesta era un semn că femeile nu mai puteau rămâne cu braţele încrucişate.

Feministă este şi Cecilia Cuţescu-storck, mai puţin activă în mişcare decât sora ei, pentru motivul că are o altă ocupaţie principală. Când vine la Balcic, Agatha Grigorescu-Bacovia pe ea o caută în mod special; au o nesfârşită discuţie până în zori, pe

201 Dimineaţa, 8 ianuarie 1930; vezi şi Ştefania Mihăilescu, Din istoria feminismului românesc. Studiu şi antologie de texte (1929—1948), Editura Polirom, Iaşi, 2006, pp. 34 şi 108.

202 Regina Maria, Jurnal, voi. 172, f. 119.

faimoasa terasă a pictoriţei. Şi o aude cum „susţine cu ardoare că femeia se poate înălţa pe culmi superioare în toate domeniile şi de aceea ea merită egalitate de fapt şi de drept cu tovarăşul de viaţă”.[203]

Până şi atât de eficientul primar George Fotino e „încadrat”, în tot ce întreprinde, de două femei „puternice”: regina Maria şi Eliza Brătianu.

Pictoriţe sunt nenumărate la Balcic. Plasate însă de regulă mai jos decât confraţii bărbaţi în ierarhia (până la urmă imaginară) a valorilor artistice. Se va petrece probabil şi în această privinţă o revizuire, este deja în curs. Câteva nume: Cecilia Cuţescu-storck, încă o dată; Rodica Maniu (soţia lui Samuel Miitzner), Nutzi A contz, Lucia Dem. Bălăcescu, Margareta Sterian, Micaela Eleutheriade, Magdalena Rădulescu…

Luciei Dem. Bălăcescu i-ar fi fost greu să treacă neobservată; se vede că nici nu urmărea aşa ceva. „Era pretutindeni – notează Mircea Berindei. O întâlneam zilnic, îi recunoşteam de departe bereta aşezată pe ceafa, bretonul dat pe ochi, sau, înainte de a o vedea, îi auzeam glasul. Apărea apoi de după colţul unei uliţe, înarmată cu şevaletul, cu scăunelul pliant şi cu pânzele, însoţită de câţiva confraţi, şchiopătând, vorbind tare, vorbind mereu”. [204]Pictează cum are chef, prea puţin preocupată de „asemănare”. Jeni Acterian îi serveşte de model în vara anului 1938: „Pozez în fiecare după-masă la Lucia D. Bălăcescu.

Port un ilic verde pe un fel de bluză rusească reiată alb şi mov. Îmi leg în păr o bandă de fular verde şi stau cu bărbia rezemată în palmă. Aşa bronzată cum sunt, verdele îmi stă teribil de bine. Păcat că Lucia

---

203 Agatha Grigorescu-Bacovia, Terase albe (Proză marină), Bucureşti, [1938], pp. 105-106.

204 Mircea Berindei, Paravanul veneţian, op. cit., p. 46.

D.B. pictează pe oricine după chipul şi asemănarea ei."[205] Pictoriţa vine des la Balcic, unde îşi cumpără în 1936 şi o casă.[206] Ceea ce n-o împiedică să mărturisească că nu prea îi place Balcicul: „teatral, prea pitoresc". Nu suntem obligaţi să o şi credem! Pare, dimpotrivă, destul de fidelă locului. În vara anului 1938 ea este cea care se îngrijeşte de organizarea unei expoziţii a pictorilor aflaţi în acel moment la Balcic. Cu preocuparea de a include pictoriţele aproape la paritate cu pictorii (printre numele mai cunoscute: Cecilia Cuţescu-storck, Rodica Maniu, Micaela Eleutheriade...); şi tot ea publică în ziarul *Le Moment* un articol privitor la acest eveniment artistic, în care pune în prima linie tocmai creaţiile feminine.[207]

Privind picturile „feminine" ale Balcicului şi fără a cădea în generalizări, dat fiind că fiecare artistă îşi are propria personalitate, se poate constata, în destule cazuri, un plus de libertate în raport cu caracteristicile dominante ale picturii „masculine" (se vede din plin la Lucia Dem. Bălăcescu, Margareta Sterian, Micaela Eleutheriade, Magdalena

---

205 Jeni Acterian, op. cit., pp. 216-217 (27 august 1938).

206 Doina Păuleanu, Balcicul in pictura românească, op. cit., pp. 260-261. O descriere detaliată, făcută chiar de pictoriţă: „Casă de locuit de zid, compusă din patru camere de locuit, bucătărie, o sală şi atenanse; lumină electrică instalată. Cu terenul aferent, în suprafaţă de circa 500 m.p., amenajat în formă de terasă, pavat cu lespezi. Cu pomi fructiferi. Situată în plin centru al oraşului, având o poziţie dominantă şi cu vedere asupra mării, portului şi cartierului tătăresc, pe un orizont vast. împrejmuirile cu zid de piatră şi fier forjat" (M.A.E.- A.D., 7 l/Tratatul de la Craiova, voi. 45, ff. 77-78). Şi Micaela Eleu- theriade îşi cumpără un teren, pe care construieşte în 1936 o casă şi un garaj. (M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, voi. 46, ff. 43-44).

207 Lucie Dem. Balacesco, „Exposition des peintres actuelle- ment â Balcic", în Le Moment, 24 august 1938.

Rădulescu…). Pictoriţele sunt mai îndrăzneţe, nu se sfiesc să „ia distanţă” în raport cu realitatea înconjurătoare. Sunt mai capricioase, jucăuşe adesea, uneori maliţioase. Mai dispuse, fără exces, dar şi fără reticenţe, la atitudini de ruptură, de avangardă. S-ar zice că la Balcic au reuşit să-şi cucerească libertatea în mai mare măsură decât bărbaţii!

Dispariţia reginei

Părăsind Balcicul, la 23 octombrie 1937, regina Maria şi-a spus în gând o rugă. Nu cerea prea mult: doar să i se permită a se reîntoarce în anul următor pentru a-şi admira florile şi a se bucura de tot ceea ce Zwiedinek urma să mai întreprindă pe domeniu.[208] Reuşise de atâtea ori în viaţă. De data asta, a fost înfrântă. Boala (probabil o ciroză a ficatului, cu hemoragii frecvente) de care suferea evolua repede. N-a folosit la nimic internarea la o clinică din Italia, apoi la alta, în Germania, lângă Dresda. De aici, simţind sfârşitul aproape, se reîntoarce cu trenul în ţară pentru ca, abia ajunsă, să moară în camera ei de la Pelişor. 18 iulie 1938. Nu împlinise încă 63 de ani. I s-au organizat măreţe funeralii naţionale. Fusese simbolul viu al înfăptuirii României Mari. Cu ea, dispărea cea mai puternică şi totodată cea mai iubită personalitate a dinastiei.

Prin testament, regina i-a lăsat lui Carol Balcicul (exceptând un pavilion care revenea Ilenei, ocupat de Asociaţia Creştină a Femeilor, patronată de principesă; Carol avea să-l răscumpere, împreună cu construcţiile aferente[209], nesuportându-şi sora în preajmă – intenţia era să-l ofere Elenei Lupescu). Ar

208 Regina Maria, Jurnal, voi. 201, f. 169.

209 A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele şi palate, 55/1939-1940, f. 68 (act autentificat la Consulatul General al României din Viena, la 19 mai 1939); Carol a plătit suma de 2 000 000 de lei.

putea să pară curioasă alegerea, dar Maria procedase ca regină, indiferent de considerente personale, socotind că această creaţie a sa era firesc să rămână regilor şi reginelor României, generaţie după generaţie. Pentru ea, mai cerea un singur lucru: inima, separată de corpul înmormântat, alături de Ferdinand, la Curtea de Argeş, să-i fie depusă la Balcic, în bisericuţa Stella Maris. Înţelegea să pecetluiască astfel, în veşnicie, legătura ei cu Balcicul.

Câteva zile mai târziu, Carol şi întreaga suită sosesc la Balcic, în automobile. „Fac act de proprietate – notează el – şi iau în primire noul meu loc". Elena Lupescu îi stă alături. Maria n-o acceptase niciun moment, refuzase – firește – s-o întâlnească. Acum, ce e drept, nu se mai putea opune. „Pentru mine n-a fost nicio surpriză – continuă Carol dar mai ales pentru Duduia [Elena Lupescu] a fost o revelaţie. A exclamat că pricepe de ce Mamei i-a plăcut aşa de mult şi de ce a dorit ca inima ei să se odihnească aci".

Veselie mare în paradisul Reginei. „Au fost aceste 3 zile de delicioasă odihnă, fără griji în acest colţ de rai. Ne-am plimbat peste tot, am stat să ne odihnim în diferitele chioşcuri, mai ales în cel nou, cu pardoseala de marmură neagră. Dimineaţa, baie în mare, apa delicios de caldă, toţi, până şi câinii, erau fericiţi. Pentru Mihăiţă, am hotărât să-l punem în ciupercă [unul dintre micile pavilioane], desigur o casă care să-i facă mare plăcere, e un vis. Nopţile au fost o minune, cu o lună splendid de strălucită şi cu ropotul lin al mării, care-ţi leagănă somnul. Duduia devine din ce în ce mai pasionată pentru mare, ceea ce îmi face bine, căci şi mie îmi place aşa de mult. Desigur că aci ne vom face un colţişor care să ne placă şi să ne priască."[210]

210 Carol II, între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, op. cit., voi. I,

Slavă Domnului, Duduia găsise totul pe gustul ei.

La 29 octombrie 1938, în ziua când Maria ar fi împlinit 63 de ani, inima ei, aşezată într-o casetă mică de argint, şi aceasta, la rândul său, într-o casetă mai mare de argint aurit încrustată cu pietre preţioase (dar al „femeilor române" la căsătoria ei cu Ferdinand), este adusă la Balcic, pe distrugătorul „Regina Maria", şi depusă într-o urnă de marmură albă în bisericuţa Stella Maris. Regele participă la ceremonie şi, alături de el, marele voievod Mihai, principele Nicolae, Elisabeta, fosta regină a Greciei, şi Ileana, împreună cu Anton de Habsburg. În suită se afla şi generalul Zwiedinek.[211]

Mare forfotă la Tenha Juvah şi pe întreg domeniul în cursul anului 1939; se repară, se renovează...[212] Regele prinsese gustul Balcicului: „Ce loc de vis este acest Balcic şi ce se mai poate face încă". Revine în aprilie 1939, se înţelege, tot împreună cu Elena Lupescu. „Ne-am dus până la Stella Maris, la inima Mamei". Soarele străluceşte, însă vremea e cumplit de rece. Brusc, domeniul a devenit neprimitor. „Duduia, răcită, suferă de frig, mai ales în casă, nu doarme noaptea, pe mine mă doare braţul şi mă împiedică de la anumite mişcări". „O zi deprimantă, atmosfera încărcată şi nervoasă". Iar ca încheiere: „Din nou o zi grea, care a şi însemnat terminarea acestei chinuite vacanţe de Paşti."[213] Simplu capriciu al vremii, sau semn că nu sunt bine-veniţi? Cert e că nu vor mai avea prilejul să pună piciorul la Balcic.

O lovitură din senin: neaşteptatul sfârşit

Balcicul merge înainte şi fără regină... şi fără

---

p. 291 (7-9 august 1938).

211 „Pioasa ceremonie de la Balcic", în Universul, 31 octombrie 1938.

212 A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele şi palate, 55/1939-1940.

213 Carol II, op. cit.,\ol. I, pp. 326-329 (9-12 aprilie 1939).

Fotino. Anii 1938 – 1940 sunt ani de modernizare şi, m şi mai mare măsură, de multiple intenţii, de tot felul de proiecte, cărora le-a lipsit timpul pentru a se materializa.

Sunt şi întrebări, nedumeriri privind modalitatea modernizării. Cât de departe se putea merge în chip rezonabil? Faima Balcicului o făcuse tocmai absenţa modernului, absenţa, de fapt, a civilizaţiei de factură europeană. Un colţ de Orient, miraculos instalat pe un ţărm european. Intransigenţii considerau că şi aşa se mersese prea departe. Până şi casele Henrietei Delavrancea-Gibory, care se doreau perfect integrate în structurile tradiţionale, păreau unora prea revoluţionare. „Vilele moderne ce s-au ridicat în ultimii zece ani sunt, fiecare în parte, foarte frumoase. Toate la un loc însă au ajuns să modifice peisajul. Este în aceste cuburi şi paralelipipede albe ceva care contrazice linia leneşă a dealurilor Balcicului. Se vede atât de bine că aceste case nu au crescut, ci că au fost aduse. Ele nu aderă cu peisajul.”[214]

Oricum, întrebarea, singura întrebare, rămânea „cum se va face?”. Nimeni nu-şi imagina că în realitate, într-o realitate care se apropia vertiginos, nu mai era nimic de făcut.

Ne reîntâlnim cu o mai veche cunoştinţă. În decembrie 1938, Octavian Moşescu revine în funcţia pe care o mai exercitase: este numit primar, pe un termen de şase ani, al staţiunii balneare Balcic.[215] Şase ani, până la sfârşitul anului 1944; s-ar fi putut realiza multe în acest interval, mai ales într-o Românie aflată într-o etapă dinamică de dezvoltare.

„Balcicul se modernizează”, sub acest titlu, ziarul

214 Mihail Sebastian, „Notă despre Balcic", op. cit., p. 645.

215 Dobrogea Nouă, 22 decembrie 1938; 4 ianuarie 1939 („Noul primar al Balcicului").

Răsăritul din Constanţa îşi informa cititorii, la 30 octombrie 1939, despre numeroasele proiecte edilitare iniţiate: „D. prof. Oct. Moşescu, actualul primar, spirit creator, muncitor şi bun gospodar, bucurându-se de înaltul şi preţiosul sprijin al domnului Nic. Ottescu, ministru de interne, a obţinut aprobarea realizării unui întreg plan de lucrări edilitare. Pavajul, lumina electrică, instalaţiunile de băi de mare şi nămol, hotel turistic şi alimentarea cu apă a oraşului sunt câteva din programul lucrărilor ce se vor executa, parte din ele fiind începute şi avansate”.

O lună mai târziu, acelaşi ziar constata că primarul Moşescu „calcă hotărât pe urmele fostului primar Fotino”, în sensul „modernizării Balcicului în cadrul pitorescului lui oriental”. Fotino avusese însă un avantaj: „mare încurajare de la centru”, „putea smulge… sporite mijloace materiale”., Actualul primar al Balcicului, om de gust şi de acţiune, a venit în fruntea primăriei cu un plan de realizări vast, dar s-a izbit de la început de lipsa mijloacelor financiare”. Două proiecte cel puţin ar fi fost pe cale de realizare: „un stabiliment de băi de nămol pe lacul Tuzla” şi „un spital modern”.[216]

Ce urma să se întâmple cu celelalte?

Până una-alta, Moşescu nu uită să cioplească în plan simbolic: maniera lui preferată. Decide să bată două medalii comemorative, una închinată regelui Carol II, cealaltă reginei Maria. Şi apoi, în cadrul programului de alimentare cu apă a oraşului, se gândeşte că n-ar prinde rău două fântâni de piatră, una în piaţa primăriei, alta în port, cea dintâi purtând chipul reginei Maria, cealaltă, al regelui.[217]

---

216 Răsăritul, 30 octombrie 1939 („Balcicul se modernizează"); 20 noiembrie 1939 („Mari lucrări edilitare la Balcic").

217 Răsăritul, 15 aprilie 1940 („Duios şi simbolic omagiu al

Semne rele n-au fost până în ultimul moment. Sau, poate, atâtea dispariţii… După regina Maria, urmează seria neagră a pictorilor Balcicului: în 1939, mor I. Theodorescu-sion şi P. Iorgulescu-Yor, iar la 27 februarie 1940 se încheie şi lungul chin al lui Tonitza.

Între timp, Ion Pillat e definitiv cucerit de vraja Balcicului. Mărturiseşte că i s-a împlinit până la capăt translaţia geografică şi spirituală dinspre „dealurile, viile şi zăvoaiele argeşene de la Florica” şi „stepa unduiată din Miorcanii de pe Prutul moldovenesc” (cele două moşii ale familiei) spre Balcicul „hărăzit ca încununarea dragostei mele pentru mările sudice şi cerul mediteraneean”. Să-l ascultăm:

„Copilăria mea privea pe râul Rodit cu cerul toamnei argeşene, Copilăria mea privea pe grâul De aur greu din lanuri moldovene.

Acum privesc la marea ce rodeşte în umbră şi lumină, doar cu spume, La pescăruşi, la pânza ce albeşte Pe ţărmul vrăjii regăsit în lume.

Copilăria mea era lăstunul Din cuibul prins sub streşini de colină, Copilăria mea era cătunul De pe câmpii cu unduire lină.

Acum sunt valul nesfârşit ce tună Purtând pe spate ceruri schimbătoare sunt pasărea ce ţipă prin furtună cu aripi arcuite peste mare.”[218]

Volumul de poezii *Balcic*, ilustrat de soţia poetului, pictoriţa Maria Pillat-Brateş, iese de sub tipar în luna iulie a anului 1940. Exact în momentul când Balcicul românesc îşi încheia istoria.

Sfârşitul României Mari a fost ca o lovitură de trăsnet. Totul s-a petrecut atât de neaşteptat şi atât de

---

Balcicului"); Dobrogea Nouă, 20 iunie 1940 („Problema apei la Balcic").

218 Ion Pillat, Balcic, Scrisul Românesc, Craiova, 1940, pp. 9-10 şi 15-16.

repede, încât a putut să pară ireal. Năruirea sistemului de la Versailles – echilibrul european impus de învingători după 1918 – n-avea cum să nu afecteze România. Înghiţirea Austriei, apoi a Cehoslovaciei, de către Germania lui Hitler, încheierea pactului germano-sovietic şi noua împărţire a Poloniei, începutul celui de-al Doilea Război Mondial, au apropiat, pas cu pas, pericolul de frontierele României. Ofensiva germană în vest a dat lovitura decisivă. În câteva săptămâni (mai iunie 1940), Franţa e zdrobită, armata britanică se retrage precipitat de pe continent. Întreaga construcţie europeană pe care se baza şi România se prăbuşise. Europa se afla acum la cheremul Germaniei (şi al Uniunii Sovietice, în zona de influenţă care îi fusese recunoscută). Ţările care, aidoma Germaniei, suferiseră de pe urma tratatelor de pace, mai precis Ungaria şi Bulgaria, puteau fi sigure de susţinerea ei. Şi fiecare se pregăteşte să smulgă câte ceva din România Mare, dintr-o Românie pe care o considerau „prea mare”. În urma unui ultimatum, Uniunea Sovietică primeşte Basarabia (care aparţinuse Rusiei imperiale) şi, pe deasupra, şi Bucovina de Nord (28 iunie 1940). Ungariei avea să-i revină aproape jumătate din Transilvania (30 august 1940).

Pentru Bulgaria, e momentul să ceară Cadrilaterul. Ceea ce se petrece în luna iulie, odată cu asigurarea dată de Hitler că va susţine în acest punct, întru totul, poziţia bulgară. Din acest moment, autorităţile române consideră Cadrilaterul ca fiind deja pierdut, încearcă doar să salveze o mică parte: Silistra şi Balcicul (cu porţiunea de ţărm corespunzătoare: Coasta de Argint). De fapt, fără prea mare convingere: dacă s-a cedat atât de uşor Basarabia şi nord-estul Transilvaniei, Cadrilaterul

reprezenta, oricum, o miză mai mică şi implica drepturi româneşti, etnice sau istorice, mai greu de susţinut. De n-ar fi fost Balcicul şi inima reginei Maria!

Trimis la Sofia, în zilele de 3 – 4 august 1940, Victor Cădere, diplomat şi om politic experimentat, n-a putut face altceva decât să prezinte ministrului de externe Popov, apoi şi prim-ministrului Filov, punctul de vedere românesc: renunţarea la Cadrilater, cu păstrarea, totuşi, a Silistrei şi Balcicului. Bulgarii au replicat, cum era de aşteptat, că vor întreaga regiune. Românii se mulţumesc să ia act şi să schimbe sensul demersului, într-un mod aproape penibil. La 12 august, prim-ministrul Gigurtu şi ministrul de externe Mihail Manoilescu îl convoacă pe ambasadorul Bulgariei la Bucureşti, pentru a-i spune că „formulăm acum problema invers, şi anume dacă bulgarii înţeleg să ne dea un gaj de prietenie, să lase României Silistra şi Coasta până la Balcic, preferinţa noastră mergând spre această din urmă soluţie. În caz contrar, atitudinea atât de binevoitoare a României se va schimba”. Totul rămânea la mila părţii bulgare. În zilele următoare, soluţia „gajului de prietenie” a fost testată de ministrul plenipotenţiar al României la Sofia, Eugen Filotti, pe lângă ministrul Popov şi, în final, într-o audienţă la regele Boris.[219] Bulgarii erau însă hotărâţi să reîncorporeze întreg Cadrilaterul, fie şi cu preţul pierderii prieteniei veşnice promise de români. Au avut sută la sută câştig de cauză. A cântărit şi faptul că în aceleaşi zile românii erau încurcaţi şi în problema, mult mai gravă, a

219 Cu privire la demersurile diplomatice româneşti, vezi M.A.E.-A.D., fond 7l/România, voi. 55, ff. 186-189 („Dare de seamă bilunară", 1-15 august 1940), şi, mai detaliat, 71/Bulgaria, voi. 77, diversele mesaje diplomatice, în principal ff. 300,325-327,331-333,376-378, 403-406, 408-409.

Transilvaniei; un argument în plus ca să nu-i supere prea tare pe germani. Până la urmă s-a pierdut Cadrilaterul, fără să se obţină o soluţie mai puţin defavorabilă în Transilvania. La 7 septembrie 1940, prin tratatul de la Craiova, se punea cruce celor două decenii şi jumătate de stăpânire românească. S-ar fi putut păstra măcar Balcicul printr-o atitudine intransigentă sau prin tărăgănarea discuţiilor? Greu de spus; merita poate să se încerce. Ar fi fost şi o justificare nu lipsită de temei: prin tot ce se investise şi se construise (îndeosebi la Balcic), Cadrilaterul retrocedat la 1940 depăşea în valoare Cadrilaterul anexat la 1913.

Pe lângă cedarea de teritoriu, tratatul prevedea şi schimbul de populaţie. Ceva mai mult de 100.000 de români au părăsit Cadrilaterul şi puţin peste 60.000 de bulgari, Dobrogea românească. O purificare etnică radicală, menită să pecetluiască rezolvarea definitivă a litigiului teritorial. Mai favorabilă Bulgariei, până la urmă, fiindcă românii nevoiţi să se expatrieze erau mai mulţi, iar bunurile abandonate considerabil mai mari.

A părăsit Balcicul şi inima reginei Maria (după numai doi ani). Povesteşte principesa Ileana: „Cu câteva ore înainte ca Bulgaria să ia în posesiune acel pământ pe care România fusese şantajată atât de nedrept să îl cedeze, credinciosul aghiotant al mamei, generalul Zwiedinek, a luat caseta în care se găsea inima mamei şi a dus-o la Bran, unde am aşezat-o în mica noastră biserică de lemn. Mai târziu a fost săpată o capelă chiar în stânca din spatele bisericii. O cărare întortocheată cu scări urcă până la ea. Acolo am aşezat caseta care conţinea inima”. [220]În faţa

220 Ileana, principesă de România, arhiducesă de Austria, Trăiesc din nou, Humanitas, Bucureşti, 2010, pp. 189-190.

dezastrului ţării, Carol îl nu are altă soluţie decât să renunţe la tron (6 septembrie 1940), în favoarea fiului său Mihai (pe care tot el îl înlăturase cu 10 ani în urmă). România Mare îşi încheie istoria; odată cu ea, se destramă şi visul micului paradis de la Balcic.

18

După sfârşit

Tratatul de la Craiova prevedea un dublu regim pentru proprietăţile românilor evacuaţi din Cadrilater, ca şi pentru cele ale bulgarilor evacuaţi din Dobrogea românească. Bunurile rurale erau pur şi simplu trecute în proprietatea statelor respective, fiecare stat luându-şi în sarcină despăgubirea propriilor cetăţeni. Bunurile urbane, dimpotrivă, au rămas în proprietatea privată a proprietarilor respectivi, fireşte, în conformitate cu legile ţării unde se aflau situate. Casele, terenurile de la Balcic continuau, aşadar, să aparţină românilor care le cumpăraseră sau le construiseră: Dar în ce condiţii: impozite mari, dificultatea de a se ocupa de ele, de a le întreţine…

O sumară inspecţie românească efectuată între 26 şi 30 iunie 1945 pune în evidenţă starea avansată de degradare (după numai cinci ani) a mai multor vile: neîngrijite, vandalizate, probabil şi construite cam la repezeală…[221] La vila Iunian, de pildă, au dispărut uşile, ferestrele… „Populaţia, când are nevoie de diferite materiale, se duce şi ridică ceea ce are nevoie de la această vilă”. Vila Nae Ionescu (Popovici-Lupa): stare deplorabilă, înclinată într-o parte, ameninţă să se prăbuşească, uşi, ferestre lipsă… (avea să fie de altfel în curând demolată, Lucia Popovici-Lupa primind o oarecare despăgubire din partea statului

221 „Tablou de vilele româneşti aflate la Balcic şi vizitate de Const. N. Cosma şi starea actuală în care se găsesc", M.A.E.-A.D., 7l/Tratatul de la Craiova, voi. 47, ff. 543-544.

bulgar).[222] în stare ceva mai bună, vila Pillat (de care se ocupă un îngrijitor plătit de proprietar), dar şi aceasta prost întreţinută şi murdară. Vila Moşescu are noroc cu familia bulgărească a soţiei: un frate al ei s-a instalat în casă (rechiziţionată parţial de armata sovietică). Şi vila Cancicov are noroc (deşi nu e prea bine întreţinută); locuieşte în ea nici mai mult, nici mai puţin decât secretarul organizaţiei Balcic a partidului comunist. Vila Stelian Popescu, unde sunt cazaţi copii din Iugoslavia, dă şi ea semne vizibile de „îmbătrânire": ziduri crăpate, tencuiala căzută... Părăsită complet, vila Satmary: „merge spre dărâmare cu paşi repezi". Rezistă bine vila Elizei Brătianu, graţie unei îngrijitoare turcoaice. Şi, de asemenea, cele două mari vile aşezate una lângă alta: Smărăndescu şi Cuţescu-storck, tot prin conştiinciozitatea unui îngrijitor turc care se ocupă de ambele.

La 17 septembrie 1947 se semnează un protocol româno-bulgar destinat să uşureze, de ambele părţi, relaţia proprietarilor cu casele lor părăsite. Se prevedea acordarea unor vize (gratuite), de cel mult cinci ori pe an (20 de zile, de fiecare dată), „pentru a organiza şi supraveghea administrarea şi exploatarea bunurilor lor, a încheia contracte, a încasa chiriile sau a dispune de bunurile lor".

Reglementare destul de repede anulată prin alt protocol, mai corespunzător principiilor regimului comunist, care se instalase deja, pe deplin, în ambele ţări. Noua înţelegere, din 19 mai 1949, prevede, pur şi simplu, lichidarea proprietăţilor individuale prin trecerea lor în proprietatea statelor pe teritoriul cărora se află. O comisie mixtă s-a constituit pentru

222 A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele şi palate, 67/1946, f. 128 (Gh. Stavăr către Lucia Popovici-Lupa, 8 ianuarie 1947).

verificarea tuturor bunurilor şi a avut de lucru, nu glumă, fiindcă erau multe şi mai ales într-un raport disproporţionat între ce aveau şi urmau să piardă românii, respectiv bulgarii. Potrivit calculului românesc, valoarea bunurilor româneşti era de două ori mai mare decât a celor bulgăreşti. Bulgarii numărau altfel, socotind drept rurale (aşadar, supuse pur şi simplu naţionalizării) multe dintre proprietăţile considerate de români ca fiind urbane: de pildă, vilele situate la marginea Balcicului, în special în direcţia Ekrene. În plus, unele vile fuseseră deja naţionalizate sau vândute de foştii proprietari unor cetăţeni bulgari. Una peste alta, românii considerau că au de primit de la bulgari suma de 503.917.890 de lei, în timp ce bulgarii socoteau doar 16.385.408 lei (de vreo treizeci de ori mai puţin!). Discuţiile s-au tărăgănat până în 1953, când, în disperare de cauză, partea românească a renunţat la tot.[223] Statul român n-a mai primit nimic, în timp ce proprietarii, atât români, cât şi bulgari, au rămas fără case.

Castelul de la Balcic (cu întregul domeniu), având alt statut şi o cu totul altă valoare, a constituit între cele două ţări o problemă aparte.[224] Formal, rămăsese proprietatea fostului rege Carol II, trecând sub controlul Administraţiei bunurilor acestuia, reprezentată de colonelul Gh. Stavăr. La faţa locului, a mai rămas o vreme fostul administrator al reginei Maria, Carol Gutman; excedat de atâtea dificultăţi, acesta s-a retras în 1941; au urmat alţii, care nici ei n-au stat prea mult. Un singur om pune într-adevăr

223 M.A.E.-A.D., 214/Bulgaria 6, „Bunurile urbane din Dobrogea de Nord şi de Sud", note, referate, 1947-1955 (filele nenumerotate).

224 A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele şi palate, 67/1946 şi 68/1947; M.A.E.-A.D., 214/Bulgaria 20, „Situaţia juridică a castelului Balcic, 1940-1956".

suflet până la capăt, încercând să salveze ce se mai putea salva: este consulul general al României din Varna, Mihail Oncescu-Beştelei. Informările şi rapoartele lui, adresate atât Ministerului de Externe, cât şi colonelului Stavăr, sunt nesfârşite – şi inutile – semnale de alarmă. Mai întâi de toate, lipsesc banii. Domeniul producea câte ceva (vin, fructe, legume), dar înghiţea incomparabil mai mulţi bani. Ca şi în cazul vilelor, tactica autorităţilor bulgare a fost de a strivi proprietăţile româneşti sub impozite. Acestea cresc spectaculos: de la 6.000 de leva la 553.000, raportează Oncescu-Beştelei în aprilie 1941; în 1944 se ajunsese la suma considerată „fantastică" de 1.400.000 de leva, redusă în urma insistenţelor româneşti la 700.000, ceea ce însemna tot foarte mult; în 1945, prin aplicarea noului impozit progresiv, sare din nou de la 700.000 la 4 milioane, după care – nouă dovadă de bunăvoinţă – se reduce la 400.000. Grea încercare a nervilor!

Dacă abia se găsesc bani pentru impozite, pentru lucrări curente nu mai sunt practic deloc. Domeniul se deteriorează văzând cu ochii. Oamenii şi natura contribuie deopotrivă. Paza, mult redusă, e cu totul ineficientă, aşa că publicul colindă prin parc, culege flori, aruncă resturi de mâncare. Personalul nefiind plătit, sunt sistate lucrările la vie şi în grădini. Raport al lui Oncescu-Beştelei către Mihai Antonescu (28 iunie 1944): „Situaţia Palatului Balcic a devenit tragică… ruină, jaf, paragină, dezolare… Grădinile cad în paragină, pavilioanele se dărâmă, produsele se vând pe sub mâini; via şi arborii fructiferi se sălbăticesc şi dau rod puţin şi de proastă calitate. Totul, totul cade în dezolare". Tot Oncescu-Beştelei îi comunică lui Gh. Stavăr, la 23 iulie 1946, că numeroase pavilioane, aflate pe terenuri alunecoase,

nereparate de şase ani, fie s-au dărâmat complet, fie sunt pe cale să se prăbuşească. „Palatul şi grădinile stau să moară în cea mai neagră mizerie”.

Urmările iernii 1946 – 1947 s-au dovedit deosebit de grave. La 28 februarie 1947, Oncescu-Beştelei se adresează din nou colonelului Stavăr: „Aflându-mă în Balcic am constatat că efectul iernii din acest an a fost catastrofal pentru grădinile şi clădirile acestui palat. Din cauza cantităţii enorme de zăpadă căzute şi care se menţine până acum, s-au petrecut alunecări de teren şi eroziuni ale mării 172 *Balcic*. *Micul paradis al României Mari* care, dacă nu vor fi reparate în câteva luni, vor face inutilă întreţinerea mai departe a acestui domeniu”. Apa s-a infiltrat şi sub acoperişul de la toaletă şi biroul reginei: „tavanele din aceste camere au căzut”. Şi, într-o altă scrisoare, din 18 martie 1947: „Pavilionul Cara Dalga [salonul de ceai al reginei], cel mai elegant şi pitoresc, a rămas un schelet sinistru.”[225]

La 1 august 1947, după ce, ieşit la pensie, îşi încheiase misiunea de consul general, Oncescu-Beştelei e numit administrator al domeniului Balcic. N-a apucat însă să se instaleze acolo, că a şi fost expulzat de autorităţile bulgare.

Odată cu proclamarea republicii, la 30 decembrie 1947, toate bunurile monarhiei trec în proprietatea statului român. Inclusiv Balcicul. Era însă o proprietate greu de întreţinut, greu de suportat. „Clădirile palatului sunt astăzi în bună parte deteriorate”, se specifica într-un referat datat 2 februarie 1948. Aşa stând lucrurile, se ajunge la convenţia semnată la 29 mai 1948, prin care guvernul român punea la dispoziţia guvernului bulgar, spre folosinţă gratuită, Castelul, cu toate anexele sale,

225 A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele şi palate, 68/1947, ff. 5 şi 9.

„pentru a fi utilizat la înfiinţarea unei case de odihnă şi creaţie pentru oamenii de ştiinţă, artă şi cultură din Bulgaria”. În conducerea acesteia, s-ar fi aflat şi doi reprezentanţi ai Societăţii Bulgaro-Române şi un reprezentant al ambasadei române din Sofia; de asemenea, cinci locuri permanente ar fi fost rezervate pentru „odihnă” oamenilor de cultură români. Valabilitatea acordului era de doi ani, cu posibilitatea prelungirii automate, la fiecare termen de doi ani. Bulgarii se angajau, în schimb, să întreprindă reparaţiile necesare.

Trec anii, acordul se prelungeşte, o dată, de două ori, de mai multe ori, dar românii constată că bulgarii nu fac nimic din ceea ce ar fi avantajat, cât de cât, şi pe partenerul român. „Partea bulgară nu a respectat niciuna din prevederile convenţiei”, se arată într-o notă din 14 august 1957. Nici vorbă de reparaţii. Şi nici de vreo colaborare „frăţească” în funcţionarea „casei de odihnă”, căreia niciun român nu-i calcă pragul pentru a se „odihni”. Cum tot nu profita deloc de această „proprietate”, guvernul român ajunge la concluzia că cea mai bună soluţie ar fi să o vândă, soluţie pe care, încă din 1953, o propune partenerilor bulgari.[226] Ideea era ca în schimbul complexului de la Balcic şi a alte câteva proprietăţi (localurile Institutului Român din Sofia, al consulatului din Ruse, al unei foste şcoli româneşti…), guvernul bulgar să asigure fondurile necesare construirii unui nou local pentru ambasada României din Sofia (cuprinzând şi locuinţe pentru personalul acesteia). La propunerea din 1953 bulgarii răspund abia în 1956 şi din nou apare o problemă de evaluare. Potrivit calculului românesc, proprietăţile în discuţie valorau 13.765.704

226 M.A.E.-A.D., 214/Bulgaria 20, „Situaţia juridică a castelului Balcic" (negocierile şi acordurile de până în 1953).

de leva. Bulgarilor le ieşise însă doar suma de 3.672.000 de leva (diferenţa provenind în special de la castelul din Balcic, apreciat de români la 11.164.800 de leva şi de bulgari la 2.190.000 de leva).[227] Aşa că românii ar fi trebuit să mai plătească vreo 4 milioane de leva, pentru a completa suma destinată localului ambasadei. Negocierile au mai durat câţiva ani, până în 1961. S-a ajuns, în cele din urmă, la o cifră agreată de ambele părţi: 6 milioane de leva. La 18 octombrie 1961, Ministerul Afacerilor Externe de la Sofia comunica părţii române decizia guvernului bulgar de a accepta să plătească respectiva sumă pentru castelul din Balcic, plus alte patru proprietăţi româneşti, urmând ca aceasta să fie folosită pentru ridicarea noii clădiri a ambasadei române.[228]

A fost ultimul episod al transferului de proprietate dinspre România spre Bulgaria. De la început până la sfârşit – şi cu vilele, şi cu domeniul reginei – românii au fost traşi pe sfoară. De fapt, statul comunist român, fiindcă adevăraţii proprietari tot îşi pierduseră proprietăţile. Pe de altă parte, ce e drept, e drept: la orice reproş li s-ar face pe această temă, bulgarii ar fi îndreptăţiţi să răspundă: „Dar voi ce aţi căutat în Cadrilater?”

Pe lângă cedarea „materială” a tot ce fusese românesc în Balcic, regimul comunist, mergând mai departe, îşi propune ştergerea Balcicului şi de pe harta spirituală a României, eliminarea lui din memoria colectivă a oamenilor. Nu era o excepţie. Aşa s-a întâmplat cu toate teritoriile pierdute: Basarabia, Bucovina, Cadrilaterul… Au fost izgonite şi din istorie, iar cuvintele respective au devenit tabu (abia în anii

227 M.A.E.-A.D., 214/Bulgaria 6, „Valorificarea bunurilor statului român aflate în R.P. Bulgaria", ff. 43-45.
228 M.A.E.-A.D., 214/Bulgaria 6, ff. 223-225.

’80, odată cu accentuarea tendinţelor naţionaliste, aveau să revină, parţial, în vocabular şi în istorie). Picturile – şi nu erau puţine, şi nici nesemnificative pentru arta românească – reprezentând Balcicul şi intitulate în consecinţă, au primit titluri anodine. Nu era greu până la urmă. „Marea la Balcic” putea foarte bine să devină „Peisaj maritim”. Când Petru Comarnescu publică o monografie *Tonitza* (şi cum să vorbeşti de Tonitza fără Balcic), relaţia pictorului cu Balcicul este evocată, şi nici nu se putea altfel, doar că Balcicul se ascunde sub expresia „pitoreasca aşezare de la mare”.[229] Iar când tot lui Tonitza i se editează un volum cu *Scrieri despre artă*, articolul său omagial despre Ştefan Dimitrescu este „uşor” cenzurat, „Balcicul fantastic” devenind „fantasticul oraş dobrogean”![230]

19

Destine

Memoria, memoria Balcicului românesc, se estompează treptat, pe măsura dispariţiei oamenilor săi, purtători, fiecare dintre ei, ai unui segment de amintiri. Fiecare lasă în urmă câte ceva, dar prea puţin în comparaţie cu ceea ce duce cu sine.

Dispăruseră, mai înainte, Alexandru Satmary (1933), regina Maria (1938), N. Tonitza (1940). Îi urmează Ion Pillat, în 1945, iar în 1946, Emanoil Bucuţa şi Gh. D. Mugur. Cella Delavrancea, dimpotrivă, avea să bată un record de longevitate, trăind până în 1991: aproape 103 ani. A predat un timp pianul la Conservator şi a lăsat numeroase pagini de amintiri. Câte n-ar fi avut de povestit despre regina

229 Petru Comarnescu, N.N. Tonitza, Editura Tineretului, Bucureşti, 1962, p. 277.

230 N. Tonitza, Scrieri despre artă, ediţia a Il-a, Editura Meridiane, Bucureşti, 1964, p. 148.

Maria şi despre Balcic! Subiectele fiind însă prohibite, despre regină nu spune nicio vorbă, iar Balcicul îl pomeneşte în treacăt (bineînţeles, fără să-i spună Balcic). Astfel, într-un medalion dedicat lui Ion Pillat: „Mi-aduc aminte de lectura poeziilor scrise la mare, în casa albă clădită de sora mea, arhitecta Henrieta Delavrancea-Gibory, cu terase întinse ca aripile pescăruşilor, cu portiţa mică deschisă la malul valurilor, care îi şopteau ritmul potrivit creaţiei unor pasteluri suave. El, în peisajul lunar al orăşelului căţărat pe deal, privea infinitul în faţa lui şi se desfata – fiind un vizual – de bogăţia nuanţelor luminii care arunca curcubeie pe pânza lichidă a orizontului.”[231] Unde să fie acest loc aproape ireal?

Henrieta Delavrancea a trăit şi ea până la o vârstă înaintată; avea 92 de ani când a murit, în 1987. A continuat să lucreze în anii comunismului, în cadrul impus al diverselor institute de proiectări: departe de arhitectura Balticului. În ultimii ani şi-a adus contribuţia la restaurarea bisericii Sfântul Gheorghe Nou, ctitoria lui Constantin Brâncoveanu. Dinamică şi optimistă, a avut satisfacţia de a fi fost admirată, venerată chiar de noile generaţii de arhitecţi.[232]

În anii care au urmat cedării Balticului, Iosif Iser îi cultivă amintirea la el în atelier, posibilităţile de a se deplasa şi de a expune fiindu-i limitate atât prin constrângerile războiului, cât şi, în ce-l priveşte, ca evreu, din pricina legislaţiei antisemite. Revine, obsedant, la teme orientale; pictează odalisce, în serie. Modelele nu mai sunt autentic orientale, ca pe vremuri, ci bucureştene get-beget, deghizate însă suficient de convingător. De odalisce, îl va lecui

---

231 Cella Delavrancea, Dintr-un secol de viaţă, ediţie îngrijită de Valeriu Râpeanu, Editura Eminescu, Bucureşti, 1988, p. 486.

232 Henrieta Delavrancea-Gibory, arhitectură 1930-1940, op. cit.

comunismul. Apreciat de autorităţi, academician, artist al poporului, îşi încearcă talentul în altfel de personaje feminine, mai îmbrăcate şi mai motivate: ţărancă răsucind firul, agitatoare, femei semnând Apelul păcii de la Viena…[233]

Cecilia Cuţescu-storck n-a reuşit să se adapteze decât în mică măsură noilor cerinţe ideologice. A desenat totuşi (în 1952) o „proclamaţie de la Padeş" alegând, prin Tudor Vladimirescu, cel mai puţin compromiţător dintre subiectele revoluţionare la ordinea zilei. Şi, cum tot era obişnuită cu marea, a mai adăugat doar puţină muncă, şi au ieşit compoziţii precum „munca în port" sau aspecte din munca pescarilor… Chiar aşa, stând mai retrasă, a fost răsplătită în 1957 cu titlul de maestră emerită a artei (un grad mai jos decât cel de artist al poporului, o recunoaştere cu oarecare rezerve…).[234] Tot adunând anii, de câte ori nu-şi va fi reamintit de loggia ei din Balcic?

Doar cu amintirile a rămas Eliza Brătianu. Dată afară din casă (în 1948), a avut „norocul" să-i ofere cineva o cameră, unde a stat până la moarte (în 1957), alături de o bătrână menajeră credincioasă. Soţia prim-ministrului care făcuse România Mare îşi câştiga existenţa confecţionând papuci; spre sfârşit, aproape în deriziune, a primit o pensie de 189 de lei (jumătate din pensia de 378 de lei care – după aprecierea autorităţilor – s-ar fi cuvenit prim-ministrului Ionel Brătianu, dat fiind că acesta îndeplinise criteriul de a

---

233 Ionel Jianu, Iser, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1957. Sensul comunist al cuvântului „agitator", azi ieşit din uz: „persoană care duce muncă de agitaţie politică, de lămurire, convingere şi mobilizare a maselor în vederea unei acţiuni". Ar fi de văzut dacă aceleaşi modele pozau pentru odalisce şi agitatoare!

234 Angela Vrancea, Cecilia Cuţescu-Storck, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1957.

se fi aflat 25 de ani în „câmpul muncii”).[235]

Generalul Zwiedinek lăsase şi el o mică vilă la Balcic, învecinată cu domeniul reginei.[236] Câţiva ani mai târziu, în guvernarea Antonescu, ocupă un timp (din aprilie până în decembrie 1941) funcţia de subsecretar de stat pentru „românizare, colonizare şi inventar”. E arestat şi deţinut în închisoarea din Sighet din 1950 până în 1955. Bolnav, moare la scurt timp după eliberare.

Şi acum, o ultimă întâlnire cu două personaje-cheie: cei doi „mari primari” ai Balcicului.

Octavian Moşescu, „refugiat” la Bucureşti, trăieşte din improvizaţie în improvizaţie. Are mai întâi – din anii războiului şi până prin 1947 – un laborator de produse cosmetice şi de parfumuri. Înscris, în 1945, în asociaţia Amicii Statelor Unite, dă suficiente motive Securităţii ca să-l pună sub urmărire[237], câţiva ani mai târziu. Aflăm din dosarul lui de securitate că era „apreciator” de picturi pentru Fondul Plastic. Potrivit amintirilor de familie, într-o vreme vindea bilete la hipodromul din Ploieşti. Se întâlnea des – tot Securitatea ne informează – cu Adrian Maniu, Ion Frunzetti, K. Zambaccian, Jean Al. Steriadi; preocuparea comună: operele de artă, tablourile. „Reacţionar şi zvonist”, ar fi avut unele „manifestări duşmănoase”, tot după rapoartele Securităţii. Se detaliază: „Moşescu vorbeşte rar şi fără convingere despre problemele politice.

---

235 Decizia de acordare a pensiei, din 25 octombrie 1956, în arhiva doamnei Stanca Fotino-Ciobanu, de la care am preluat şi unele informaţii orale privitoare la ultimii ani ai Elizei Brătianu.

236 Declaraţii date la 22 septembrie şi 20 octombrie 1940 de general-adjutant Eugen Zwiedinek; casa se afla într-o vie de cca 3 500 de metri pătraţi, la ieşirea din Balcic spre Ekrene (M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, voi. 47, ff. 504-505).

237 A.C.N.S.A.S., Octavian Moşescu, I 263470.

Din când în când suspină însă după vremurile trecute, când putea călători în străinătate, organizând excursii colective şi când el trăia mai bine decât azi."[238] în 1965, Securitatea constată că „manifestările duşmănoase" au dispărut (încă din 1955), aşa că îi închide dosarul. La Balcic, se apropiase de pictori, devenind bun prieten cu Steriadi şi Lucian Grigorescu. A fost punctul de plecare al unei importante colecţii de artă (picturi, desene; Steriadi, Pallady, Lucian Grigorescu), pe care a donat-o în 1960 oraşului Râmnicu Sărat, punând astfel bazele muzeului local; în aceeaşi perioadă se stabileşte şi el tot acolo. Reuşeşte să ajungă în Bulgaria, în 1961, când, în cadrul relaţiilor culturale româno-bulgare, dăruieşte muzeului din Balcic lucrări ale pictorilor români reprezentând Balcicul. Publică volume de amintiri, sub titlurile *Vitralii* (trei volume, 1971 – 1973) şi *Din jurnalul unui colecţionar* (1974). Ce ne spune despre Balcic fostul primar al Balcicului? Prea puţin, atât cât îi îngăduia cenzura. Sunt mici întâmplări cu scriitori şi artişti, având în fundal „golful", „orăşelul", „orăşelul de pe litoral", niciodată numite.

Şi viaţa lui George Fotino cunoaşte multe întorsături, dar la un nivel mai înalt de notorietate (şi de risc). După încheierea mandatului său la Balcic (ca şi a mandatului parlamentar), se retrage un timp din prima linie a politicii. Refuză astfel, în noiembrie 1939, propunerea (agreată de rege) de a prelua Ministerul Propagandei („face nazuri din cauza cenzurii", notează Carol ÎI[239]; va fi cântărit şi tot ce-i spusese regina Maria despre fiul său). La 1 august 1938 fusese numit profesor titular de istoria dreptului la Facultatea de Drept din Bucureşti (cam „peste

238 A.C.N.S.A.S., Octavian Moşescu, I 263470, f. 22.

239 Carol II, între datorie şi pasiune, op. cit., voi. II, p. 57.

rând”, dat fiind că nu avusese până atunci carieră universitară). Cu privire la calităţile lui universitare, aprecierile sunt foarte diferite. „Cursul său – notează un informator (anonim) – nu avea nici sistematizare şi nici profunzime ştiinţifică, aceste lipsuri fiind completate de inutile înfloriturii stilistice.”[240] Dimpotrivă, pentru poetul şi eseistul Ştefan Baciu, profesorul Fotino a fost marea revelaţie de la Facultatea de Drept, „o personalitate fascinantă”, „un pasionat şi pasionant cercetător al spiritului românesc, indiscutabil cel mai original dintre toţi profesorii din cei patru ani de studiu”.[241] În 1939 publică, sub titlul *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti*. *Boierii Goleşti*, patru mari volume de documente privitoare la o perioadă crucială a istoriei româneşti; se afirmă astfel şi ca istoric într-un sens mai larg, nu doar ca istoric ai dreptului. După 23 august 1944, se relansează în politică; este ministru al cooperaţiei în guvernele Sănătescu şi Rădescu (noiembrie 1944-februarie 1945) şi unul dintre liderii Partidului Naţional Liberal, în acelaşi timp (1944 – 1947) decan al Facultăţii de Drept. Urmarea, odată instaurat regimul comunist, nu putea fi decât închisoarea. O cunoaşte din plin, de la arestarea sa, la 30 octombrie 1948, vreme de aproape şapte ani, până în iulie 1955. Urmează o lungă traversare a deşertului. Pentru a-şi găsi o îndeletnicire şi cât de cât o sursă de venit, omul acesta, superficial după unii, dar uluitor prin câte se pricepea să facă, îşi mai descoperă o neaşteptată competenţă: aceea de traducător în româneşte al Tragediilor lui Sofocle (ediţia integrală avea să apară în 1969). În sfârşit,

240 A.C.N.S.A.S., G. Fotino, P 000438, voi. 1, ff. 29-33.

241 Ştefan Baciu, Praful de pe tobă, Editura Eminescu, Bucureşti, 1995, pp. 125-127.

oarecum „reabilitat”, este încadrat în 1964 în calitate de cercetător principal la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. Amintirea cea mai luminoasă, care l-a însoţit până la moarte, a rămas aceea a Balcicului şi a reginei Maria. În martie 1969, cu câteva luni înainte de a muri, se destăinuia unui cunoscut; iarăşi, Balcicul, regina… „Mă simţeam foarte apropiat… şi nu voi uita toată viaţa mea invitaţia reginei la o plimbare pe marea liniştită.”[242] Şi această informaţie – ca atâtea altele – a luat prompt drumul Securităţii.

Între timp, inima reginei Maria şi-a continuat peregrinarea. După Bran, a ajuns – în 1969 – la Bucureşti, trecând în grija Muzeului Naţional de Istorie. Multă vreme părăsite într-un depozit, cele două casete sunt acum expuse în sala Tezaurului. După atâta neodihnă, va avea parte şi de o destinaţie finală? Pentru preţioasele casete, Muzeul e locul potrivit, dar nu neapărat şi pentru o biată inimă (fie ea şi de regină).

Reîntoarcerea reginei: gadgeturi şi legende urbane

Ce a mai rămas astăzi din Balcicul, cândva, românesc? în primul rând, castelul şi întreg domeniul reginei Maria, care până la urmă au scăpat de distrugere.[243] Introduse în circuitul turistic, sunt bine întreţinute şi reprezintă, în mod cert, principala atracţie a locului.

Din ce a construit Henrieta Delavrancea, se păstrează primăria (devenită muzeu al oraşului), dar mai puţin de jumătate dintre locuinţe. Au dispărut „Vânturile, valurile” a generalului Rasoviceanu, vila Nae Ionescu-Popovici-Lupa, vila Grigore Iunian, vila Stelian Popescu… Se păstrează vilele Cancicov, Eliza

242 A.C.N.S.A.S., G. Fotino, I 3077, voi. 2, ff. 12-15.

243 A dispărut doar „Pavilionul de ceai".

Brătianu, Moşescu, ca şi, într-o stare precară, „Turnul [fără tuml al lui Mugur”. Vila Pillat a fost cea mai „norocoasă”: devenită restaurant, aşezată chiar pe malul mării, arată cât se poate de bine (deşi nu asta îi fusese menirea). Vila Smărăndescu e de asemenea bine întreţinută, în schimb stă părăsită majestuoasa vilă Cuţescu-storck; pare de neconceput demolarea ei… dar atât de uşor e să dărâmi.

Pe ţărm s-a deschis un drum, inexistent mai înainte, când de la „Cuibul liniştit” sau de la celelalte vile, terase şi scări de piatră coborau direct spre mare. Au apărut hoteluri moderne, care ar fi stârnit cu siguranţă indignarea reginei, dar nu i-ar fi displăcut, poate, lui Camil Petrescu; cerinţele lui minimale: apă curentă, lumină electrică şi o faţă de masă curată sunt acum asigurate.

Regina Maria se bucură de toate onorurile… de onoruri „turistice” îndeosebi. A redevenit patroana locurilor. Cel mai modern dintre hoteluri îi poartă numele. Peste tot se vând gadgeturi de tot felul cu chipul ei.

Se petrece şi un fel de „recuperare” românească. După ce fusese complet pierdut şi dat uitării, printr-o mişcare de balans a istoriei, Balcicul parcă vrea să se reîntoarcă „puţin”. Se aude din nou vorbindu-se româneşte, fenomen explicabil, fiindcă cei mai mulţi dintre vizitatori sunt români. E în curs o recucerire „paşnică” a litoralului bulgăresc. Pe când Balcicul era românesc, mulţi bulgari nu vorbeau româneşte. Nu-i nimic, învaţă acum. Cel puţin cei care lucrează în hoteluri, restaurante şi magazine cu „suvenire”.

Înfloresc legende urbane în jurul perioadei „româneşti”, cu atât mai mult cu cât tot ce se petrecea atunci în zona românească şi cu deosebire pe domeniul reginei era rupt de viaţa localnicilor şi,

implicit, avea un aer de mister. „Prin Balcic – se scrie într-un ghid turistic – circulă multe legende despre viaţa reginei Maria. Ea organiza recepţii somptuoase la care aduna mulţi artişti şi reprezentanţi iluştri ai aristocraţiei române. Zvonul spune că de ea a fost îndrăgostit prinţul Kiril, fratele regelui bulgar de atunci, Boris III. Maria însă şi-a dăruit dragostea unui frumos negustor turc, care a salvat-o de la înec pe fiica ei Ileana. Multe zvonuri umblă şi despre salonul de fumat, unde este o mică piscină cu pernuţe galbene şi vitralii din sticlă. Regina Maria dădea oaspeţilor ei să fumeze opium şi apoi, ascunsă după vitralii, le asculta pe furiş conversaţiile.”[244] Totul, remarcabil de neadevărat.

Nu numai la Balcic, ci şi – mai întâi – în mediile româneşti, a circulat zvonul potrivit căruia deteriorarea sănătăţii şi în cele din urmă moartea reginei ar fi fost provocate de un glonţ care a lovit-o în toiul unei încăierări dintre regele Carol şi prinţul Nicolae; varianta din folclorul local aduce noi detalii (ar fi fost un duel între cei doi fraţi) şi plasează incidentul chiar în castelul din Balcic.[245] Mai recent, o altă legendă tinde să capete credibilitate: pe domeniul din Balcic s-ar fi petrecut o crimă; a fost asasinat un prinţ înrudit îndeaproape cu familia regală, unchi al Mariei sau al lui Carol, sau cam aşa ceva. Cine să fi fost oare, numărul unchilor fiind totuşi limitat, iar identitatea lor cunoscută? Mai clară decât identitatea celui ucis pare a fi cea a asasinilor: suspiciunile merg spre membri ai Gărzii de Fier. Episodul e relatat în toate amănuntele într-o broşură al cărei autor îşi

244 Balcic (text: Radostina Encheva, Petya Ovcharova), ghid turistic, p. 11.

245 Rosita Malaeva-Zlatkova, Balcic, Avangard Prinţ, Ruse, f.d., p. 231.

propune să restabilească purul adevăr cu privire la istoria Balticului.[246] Spre marele folos al unui scriitor german, Jan

Koneffke, care a preluat cu delectare subiectul în romanul *Cele şapte vieţi ale lui Felix K.*[247] (E drept că un romancier nu e ţinut să spună adevărul; pentru a fi cu adevărat romancier, e chiar recomandabil să povestească şi lucruri neadevărate.)

Istorie, legendă, cine mai ştie unde e adevărul? De fapt, translaţia spre legendă e un semn bun, un simptom de vitalitate. Rămâne cu noi doar acea parte a trecutului susceptibilă să stârnească imaginaţia. Balcicul este Balcic tocmai fiindcă peste Balcicul real, şi transfigurându-l, s-a aşezat un Balcic imaginar.

Lista ilustraţiilor

I 1 Vedere a Balcicului. Sursa: Arhiva Balcica şi Constantin Măciucă. 2 Altă vedere a Balcicului. Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe. 3 Stradă din Balcic. Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe.

ÎI 1 Portul: noul dig şi primul vapor de mare tonaj care acostează la Balcic (7 aprilie 1937). Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu. 2 Spre centrul oraşului (la stânga, o fântână caracteristică). Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe. 3 Plaja din Balcic. Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe.

III 1 Regina Maria. Portret cu dedicaţie către George Fotino: „A notre très precieux maire de Balcic”. Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu. 2 Tenha Juvah – „Cuibul liniştit”. Sursa: Arhiva Balcica şi Constantin Măciucă.

IV 1,2 Camera reginei. Sursa: Arhivele Naţionale ale României. 2 Spre Stella Maris. Sursa: Arhiva

246 Aleksandăr Lambov, Castelul la Balcic, cunoscut şi necunoscut, Slavena, Varna, f.d., pp. 34-36.

247 Traducere românească, Humanitas Fiction, 2013.

Stanca Fotino-Ciobanu.

V 1 în „Paradis”. Sursa: Arhivele Naţionale ale României. 2 Privind spre mare, din studioul Ilenei, alături de Crag. Sursa: Arhivele Naţionale ale României. 3 înconjurată de flori. Sursa: Arhivele Naţionale ale României.

VI 1 Vila prinţului Nicolae (Mavi Dalga). Sursa: Arhivele Naţionale ale României. 2 La izvor. Sursa: Arhivele Naţionale ale României. 3 Visând, printre coloane. Sursa: Arhivele Naţionale ale României.

VII 1 Regina şi principesa Ileana. Sursa: Arhivele Naţionale ale României. 2 Cei doi fraţi: Carol şi Nicolae (la Sinaia). Sursa: Arhivele Naţionale ale României. 3 Regina călare, alături de Eugen Zwiedinek. Sursa: Arhivele Naţionale ale României.

VIII 1 Paul Morand (în halat de baie). Sursa: Arhivele Naţionale ale României. 2 Cella Delavrancea (dreapta), alături de principesa Ileana. Sursa: Arhivele Naţionale ale României. 3 Eugen Zwiedinek şi Gaetan Denize. Sursa: Arhivele Naţionale ale României.

IX 1 Regina, printre „localnice”. Sursa: Arhiva Stanca Fotinociobanu. 2 împreună cu Şefica. Sursa: Arhivele Naţionale ale României.

X 1 Grupul Tinerimea Artistică (fotografie din martie 1916). În picioare, de la stânga la dreapta: G.D. Mirea, Gheorghe Petraşcu, Camil Ressu, Ary Murnu, M. Teişanu, D. Hârlescu, Jean Al. Steriadi, I. Theodorescu-sion, C. Artachino, Th. Cornescu, Kimon Loghi. Aşezaţi, de la stânga la dreapta: Cecilia Cuţescu-storck, Alexandru Satmary, N. Vermont. Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe. 2 Lucian Grigorescu (stânga) şi Jean Al. Steriadi. Sursa: Arhiva Balcica şi Constantin Măciucă. 3 N. Tonitza (al treilea din stânga) şi Francisc Şirato (primul din stânga) într-o fotografie de grup. Sursa: Arhiva Balcica şi

Constantin Măciucă.

XI 1 Octavian Moşescu şi 2 Penca Moşescu. Sursa: Arhiva Balcica şi Constantin Măciucă. 3 Octavian Moşescu, alături de Penca şi Camil Petrescu (al treilea din stânga) într-o excursie (probabil la Constantinopol). Sursa: Arhiva Balcica şi Constantin Măciucă.

XII 1 La cafenea: actorul Ion (Puiu) Iancovescu (al doilea din stânga) şi pictorul Lucian Grigorescu (al treilea din stânga) împreună cu Ali-cafegiul. Sursa: Arhiva Balcica şi Constantin Măciucă. 2 Octavian Moşescu, alături de N. Iorga. Sursa: Arhiva Balcica şi Constantin Măciucă.

XIII 1 George Fotino. Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu. 2 Primarul şi regina. Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu.

XIV 1 Henrieta Delavrancea-Gibory (pe terasa vilei Pillat). Sursa: Arhiva Monica Pillat. 2 Noua primărie din Balcic (arhitect Henrieta Delavrancea-Gibory). Sursa: Arhiva Stanca Fotinociobanu.

XV 1 Vila Pillat (arhitect Henrieta Delavrancea-Gibory). Sursa: Arhiva Monica Pillat. 2 Ion Pillat şi Maria Pillat-Brateş, pe terasa vilei lor. Sursa: Arhiva Monica Pillat.

XVI 1 Vila Cuţescu-storck. Sursa: Cecilia Cuţescu-stork, *Fresca unei vieţi*, 1943.2 Vile pe ţărmul mării. Vila Pillat (dreapta) şi vila Constantiniu (stânga), proiectată tot de Henrieta Delavrancea-Gibory. Sursa: Arhiva Monica Pillat.

XVII 1 Ion Theodorescu-sion (1882 – 1939), *Balcic* [1927], e Muzeul Naţional Brukenthal.

XVIII 1 Alexandru Satmary (1871 – 1933), *Vila pictorului din Balcic* [nedatat]. e Muzeul Naţional de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă. 2 Iosif Iser (18811958), *Cafenea la Balcic*

[nedatat]. e Muzeul Naţional de Artă al României, Muzeul Colecţiilor de Artă. Colecţia Elisabeta şi Moise Weinberg.

XIX 1 Ştefan Dimitrescu (1886 – 1933), *Vedere la ţărmul mării* [nedatat]. e Complexul Muzeal Naţional „Moldova”, Iaşi.

XX 1 Cecilia Cuţescu-stork (1879 – 1969), *Oraşul Balcic* (diplomă oferită lui N. Iorga în 1931). Sursa: *Boabe de grâu*, 1931.

XXI 1 Cecilia Cuţescu-stork, *Balcic* [nedatat]. e Muzeul Naţional de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă.

XXII 1 Nicolae Dărăscu (1883 – 1959), *Bărci la Balcic* [nedatat]. Colecţie particulară.

XXIII 1 Gheorghe Petraşcu (1872 – 1949), *Moschee la Balcic* [nedatat]. Colecţia Muzeului Naţional de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă.

XXIV 1 Victor Brauner (1903 – 1966), *Peisaj din Balcic I* [19221924]. Colecţia Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România. 2 Victor Brauner (1903 – 1966), *Peisaj din Balcic ÎI* [1922 – 1924], Colecţia Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România.

XXV 1 Samuel Miitzner (1884 – 1959), *Golful cu migdali* [nedatat]. Colecţia Balcica şi Constantin Măciucă.

XXVI 1 Marius Bunescu (1881 – 1971), *Ţărmuri dobrogene* I nedatat]. Colecţia Muzeului de Artă Constanţa. 2 Lucian Grigorescu (1894 – 1965), *Balcic* [nedatat]. e Muzeul Naţional de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă.

XXVII 1 Jean Al. Steriadi (1880 – 1956), *Cap de turc* [1923], Colecţia Muzeului de Artă Constanţa. 2 Francisc Şirato (18771953), *Stradă din Balcic după ploaie* [1938]. e Muzeul

Naţional de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă. XXVIII 1 Vasile Popescu (1894 – 1944), *Cafeneaua lui Mamut* [19231. Colecţia Balcica şi Constantin Măciucă. 2 Margareta Sterian (1897 – 1992), *Balcic* [1934], Colecţia Muzeului de Artă Constanţa.

XXIX 1 Lucia Dem. Bălăcescu (1895 – 1979), *Peisaj din Balcic* [1937], e Muzeul Naţional de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă. 2 Micaela Eleutheriade (1900 – 1982), *Vedere din Balcic* inedatat]. Colecţia Muzeului de Artă Constanţa. XXX 1 N. Tonitza (1886 – 1940), *Peisaj din Balcic* [nedatat].

e Complexul Muzeal Naţional „Moldova", Iaşi. XXXI 1 N. Tonitza, *Cafeneaua lui Mamut* [nedatat]. Colecţia Muzeului de Artă Constanţa. 2 N. Thnitza, *Iarna la Balcic* [1937], Colecţia Muzeului de Artă Constanţa. XXXII 1 N. Tonitza, *Afize* [1938]. Colecţia prof. Elena Zdrobiş, prin bunăvoinţa Muzeului de Artă Constanţa.

1. Şt. O. Iosif, „La arme!", în *Flacăra*, 8 decembrie 1912.

7. Doina Păuleanu, *Balcicul în pictura românească*, *op. cit.*, pp. 150 – 152. Vezi şi actul de vânzare-cumpărare încheiat între

2. Perioadele petrecute la Balcic de regina Maria:

1924 – 9 octombrie

1925 15 septembrie; 1 – 2 noiembrie

1926 31 mai-3 iunie; 17 septembrie-22 septembrie

1927 1 mai-6 mai; 13 iunie-l6 iunie; 6 septembrie-30 sep tembrie; 1 noiembrie-20 noiembrie

15. Adrian Maniu, „Scrisoare domnului Octav Moşescu", în *Coasta*

1. Procesele-verbale, rezumate în acest capitol, la a. N.R. — J.I., Primăria Balcic, 19/1929.

7. *Ibidem*, p. 312.